

במזלנו

דברי תורה ומאמרים אמרי יאי דבר דיבר
„במועדו“ וזמנו הראוי לו

מאת

הרב מנחם מענדל דוד חאדאראוו

יושב ראש לועד הרבנים דברנסק ונשיא „הסתדרות
תלמידי ישיבות אונגארן הישנה ראצות הברית“.
רב דבית הכנסת „מרכז הרב“ ובית הכנסת
„גדולת מרדכי“ בברנסק, ניו יארק. מלפנים
רב ודאין דינא בטהלה קדישא בישראל,
טשערנאָוויץ, בוקאווינא

שנת תרצ"ז לפ"ק

בהוצאת

בית מסחר ספרים „פרדס“
י. ז. בזכבינדער, נשיא

44-42 רחוב קאנאל, ניו יארק, נ. י.

הועתק והוכנס לאינטרנט

www.hebrewbooks.org

ע"י חיים תשס"ב

Copyright 1937 by
RABBI MENDEL CHODROW
AND
PARDES PUBLISHING HOUSE, INC.

חזקתק ודוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ב

Printed in U. S. A.

POSY - SHOULSON PRESS
19 WEST 21st STREET
NEW YORK, N. Y.

אשת חיל עטרת בעלה
מנשים באוהל תבורך
רעיתי עזרתי היקרה הרבנית
הענעלע שליט"א

בת לאותו צדיק אדמו"ר רבינו ר' שמואל אברהם אבא ז"ל
מהאראדענקא

ובנינו היקר והחביב איש האשכולות הנקרא בשמו
מר שמואל אברהם אבא שליט"א

ורעיתו העדינה כלתינו היקרה
מרת רבקה ריזל שליט"א

כלם יעמדו על הברכה באריכות ימים ושנים טובים
ובימיהם ובימינו נזכה לראות כישועת ישראל אמן

אל ההורים

מעין הקדמה

זה יותר מחמש עשרה שנה שאני נמצא במדינה זו ועומד על משמרתי — משמרת הקודש כתור רב בישראל, וכמנהג המדינה אחת מחובותי הרוחניות היא, להשמיע את דברותי, בכל עת מצוא ובעיקר בשבתות ובמועדים, אל אנשי קהלתי.

אמנם מעולם לא חשבתי להדפיס בספר את מאמרי ודרשותי אשר העלתי במצודתי בכל אלו השנים. התיחסתי אל כל הדרשות והנאומים כמו אל דבר רגעי וזמני מבלי שיהיה להם איזה ערך קיימי וחשיבות לדורות הבאים, ומפני סיבה זו לא שמרתי את פרי-דוחי והגיגי והרכה מאמרים חשובי-ערך נאכדו ונשכחו ממני.

אולם מאז שנתעוררו אנשי שלומנו וידידינו לערוך חגיגה גדולה לכבוד אבותי הקדושים והאהובים ה"ה, כ"ק אאמו"ר הרה"צ, חוטר מגזע קודש, שמו מפארים, מוה"ר מרדכי ח'דא"ר וו' שליט"א (המכונה: הרבי ממאלנא-מוויזניץ) ואמי מורתי, מנשים באוהל תבורך, אשה משכלת ויראת ד' אשר אחת מאלף לא תמצא בדומה לה, הרבנית הצדיקית מרת ר' ז' ע' ל' ע' שליט"א ולחוג את יוכל השבעים שלהם, שאלתי את עצמי כמה אוכל גם אני לכבדם? ואז עלתה בדעתי המחשבה, כי הכבוד היותר גדול וחשוב מצדי יהיה אם אדפיס חבור של דברי תורה ואקדיש את הספר לשמם ולכבודם. ולמסרה זו נגשתי

לאסוף כעמיר הגורנה את מאמרי ודרשותי מזמן האחרון ולהוציאם לאור.

ובכן הנני מגיש לפניכם קוראים נכבדים את ספרי זה „במועדו“ למועד שנת השבעים של הורי היקרים והקדושים שליט"א (הנרמז כאות „ע“ הרבתי שכתובות „במועדו“ כצורתה שעל שער הספר. ואותיות-השורש הנשארות שהן „מוד“ עולות חמשים שהוא מועד שנת החמשים שלי, לקיים מה שנאמר: וקדשתם את שנת החמשים שנה. זאת ועוד אחרת: האותיות הללו „מוד“ הרי הן ראשי תיבות של שמי, מ נ ח ס ד ו ד). והוא כולל בתוכו מאמרים ודרשות למועדים ולזמנים שונים והכל יפה נדרש „במועדו“. ואני תפלה להשי"ת, כי דברי ימצאו הן בעיניכם להשתמש בהם בקודש ולהלחיב על ידם את לבות אחינו בני ישראל לעבודת ה' ותורתו והיה זה חלקי מכל עמלי, כי גם אני זכיתי להוסיף נדבך בבנין הגדול של ספרותנו הקדושה להגדיל תורה ולהאדירה.

והנה מכיון שהסיבה העקרית שעוררתני לחבר את ספרי זה, הוא כבוד אבותי שליט"א ויש בזה משום מצות כבוד אב ואם, לכן ארשום בזה חלק ממה שאמרתי לפני קהל הנאספים — בהם: אדמורי"ם, רבנים, גדולי תורה, חסידים ואנשי מעשה — בהגיגת יוכל השכעים לכבוד הורי שליט"א, במוצאי שבת-שירה שנת תרצ"ז באולם „בוירנסיד-מענאר“, בראנקס.

שאל ר' נחמיה בן עגיל לר' חייא בר אבא, מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהן טוב ובדברות האחרונות נאמר בהן טוב? א"ל... כלך אצל ר' תנחום בן חנילאי... א"ל כך אמר שמואל בר נחום... הואיל וסופן להשתבר.
(ב"ק נ"ד:)

אל ההורים

השאלה של ר' נחמיה בן עגיל היתה בדבר ההכמחה של מתן-שכר על מצות כבוד אב ואם. מדוע בדברות הראשונות לא נאמר במצות כבוד אב ואם, "למען ייטב לך" ובשניות נאמר למען ייטב לך? והנה גדולי המפרשים כבר נתלבטו בהבנת מאמר זה ונלאו למצא פשר דבר. ומתוך תירוצו של שמואל בר נחום, "הואיל וסופן להשתכר" למדו אחדים מהם (הרי"ף והמרש"א) שכלוחות השניים שלא נשתכרו היה כתוב אצל מצות כבוד אב ואם, "למען ייטב לך", אבל אתפלא על זה, הלא מקרא מפורש בתורה: "וכתבת על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שכרת" שמוה נראה בהחלט, שהלוחות השניים היו העתקה מדויקה של הלוחות הראשונים? ויש לעיין ולהעמיד דברי קדשם על בוריים.

ולפי דעתי נראה לפרש את דברי חז"ל כפשוטם והכונה של דברות השניות היא: הדברות שבמשנה תורה, ובכל זאת יובנו גם דברי ר' שמואל בר נחום בתירוצו: "הואיל וסופן להשתכר".

ידוע מדברי חז"ל בהרבה מקומות, שהאומה הישראלית היתה במצב רוחני ירוד ומאד פרוע בעת שיצאו ממצרים, השפעת המצריים היתה גדולה מאד על העם העברי וילמדו ממעשיהם והיו שקועים במ"ט שערי-טומאה של טומאת מצרים. וכמו שמען עוזה שר של ים: "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה" ... ואפילו אחרי שזכו לקבלת התורה ונטהרו מחלאת וזהמת מצרים, בכל זאת נשארה השפעת התרבות המצרית חקוקה על לוח לבם ובכל עת מצוא התלוננו על משה. ואפילו אחרי ששמעו מפי הנבוכה את הצווי: "אנכי ה' ... לא יהיה" ... לא יכלו לעמוד בנסיונם בשעה שבושש משה והם עשו להם עגל מסכה, אשר בגלל זה שכר משה את הלוחות.

אולם מובן הדבר שהשפעת המצריים היתה רק על אלו

שחונכו בהיותם במצרים, קבלו את דרכי תרבותם ונשתרשו בחטא, אך לא כן הצעירים שטרם הספיקו לספג לתוכם מזהמת החיים במצרים, הם היו נקיים וטהורים מכל מומאה ומחשבה רעה, ולכן אין פלא, שגדולה היתה המחיצה שהבדילה בין האבות והבנים בדור של יוצאי מצרים. הבנים ראו באבותיהם לא רק את עבדי-הגוף המשועבדים למעבדיהם מתוך אונס וכפייה, אלא גם הרגישו בהם את העבדות הרוחנית לתרבות זרה וכמצב כזה טבעי הדבר שהבנים יתיחסו אל הוריהם מתוך קלות ראש ורגשי כוז. אבל לעומת זה היה היחס של הבנים אל האבות אחרי ארבעים שנה אחר לגמרי. האבות של התקופה ההיא היו חניכי דור המדבר — דור דעה שגודלו בבית מדרשם של משה ואהרן בלי שמץ של השפעת תרבות נכריה והקשר ביניהם היה קשר נפשי חזק ואמין.

ואחרי שבארנו את הבדל היחסים שבין האבות והבנים בשתי התקופות האלו, מעכשיו נבין בנקל את ההבדל במתן-שכר של מצות כבוד אב ואם, שבין דברות הראשונות והדברות האחרונות של משנה-תורה.

טוב ונעים הוא לכן, לכבד את הוריו כשהוא מכבדם מתוך הכרה והוקרה של רוממותם הרוחנית וצדקתם הנפשית, אבל אם כבוד הבנים להוריהם מתבטא לא מתוך רגש נפשי אלא מתוך צווי והכרח אזי חסר בהחלט ה"טוב" שבכבוד זה. ומעתה נבין את מאמר חז"ל שהזכרנו לעיל. ר' נחמיה בר עגיל, שואל מדוע בדברות הראשונות לא נאמר "טוב" במתן-שכרה של מצות כבוד אב ואם ובדברות האחרונות — במשנה תורה — נאמר "טוב" כמצוה זו, ועל שאלה זו עונה ר' שמואל בר נחום: הואיל וסופן להשתכר. כלומר, מה גרם לשכירת הלוחות אם לא אותם האבות שיצאו ממצרים והיו מושפעים מתרבותם הטמאה ולכן עשו את העגל, וכאשר נצטוו הבנים — תלמידי משה ואהרן — בעלי נפש טהורה ונקיי

אל ההורים

הדעת לכבד את הוריהם שעשו את העגל וגרמו לשבירת הלוחות, היו מוכרחים לקיים את המצוה רק מפני צווי התורה ולא מפני איזה רגש נפשי ולכן היו שרויים בלא טובה. מה שאין כן בזמן הדברות האחרונות שבמשנה תורה שאז דבר משה אל דור דעה מחוכם מתלמידי משה ואהרן ושקשר נפשי מהור ומזוכך קשר את הבנים להאבות ובדור זה לא היו הבנים מכבדים את הוריהם רק מפני צווי התורה לבד אלא גם מפני שהרגישו בנפשם רוממות הכבוד והמסירות לאבותיהם וכבוד זה היה מתוך שמחה וטוב לב ולכן נאמר בו „למען ייטב לך“.

ועלי להודות לד' כי זכני לכבד את הורי האהובים והיקרים והקדושים, והנני מברך ה' וכו' ב' ו' ה' מ' י' ב' כי מלבד מעלתם עצמם הלא נתגדלו על ברכי האבות צדיקי עולם בטאלנא וכווויניץ והם הביאו עמם השפעתם הגדולה הניכרת לטובה בקהל הנאספים עמנו פה היום. ולכן אומר: זכותם יגן על בניהם שיאריכו ימים ושנים טובים עד מאה ועשרים שנה וכל קהל הנאספים אשר באו לפי הזמנתי לכבד את הורי עמי יחד והם שותפים עמדי במצות כיבוד אב ואם, יקוים בהם מתן שכרה, למען יאריכון ימיכם ולמען ייטב לכם, השתא הכא, ובמהרה בימינו, על האדמה אשר צוה ד' בארצנו הקדושה, אמן.

זכרון תרועה

דרוש לראש השנה קודם תקיעת שופר

„זכרון־תרועה מקרא־קודש. (ויקרא כ"ג, כ"ד)

„אין זכרון לראשונים וגם לאחרונים". (קהלת א', י"א).

„כי אין זכרון לחכם עם הכסיל". (שם ב', ט"ז).

והנה עלינו להבין, מה בין תרועה לתקיעה? מדוע את התרועה נזכיר ולא את התקיעה שהתורה אמרה רק „זכרון תרועה"?

אמרו חז"ל: „שלשה ספרים נפתחים בראש השנה, אחד של צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בינונים. של צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, של רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה, ובינונים תלויים ועומדים מראש השנה עד יום הכפורים..." (ר"ה ט"ז:).

משל למה הדבר דומה? למערכת מלחמה. כל זמן שאנשי הצבא עומדים במערכה זה מול זה, כדורי־מות עפים וטסים ממחנה אחת אל השנייה והמלחמה מתלקחת בהתלהבות הנצחון, אי־אפשר לראשי הצבא לחשוב חשבונות ולפקח על הלוחמים מי חי ומי נהרג, מי ניזק ונפצע ומי יצא שלם בנופו ואבריו. רק אחר ששקטה אש המלחמה ואנשי הצבא נחים מעט כדי להגביר כחות להתקפה חדשה, אז יוצאים השוטרים והממונים בין שדרות הצבא ומבדילים בין החיים ובין המתים. את המתים קוברים מיד ומבין החיים מבדילים

שנית את הפצועים. הרופאים והחובשים ממהרים לתת עזרה ראשונה להנפצעים ומשתדלים להביאם בזריזות לבית החולים כדי לברר את טיב הפצע ואת אלה שיצאו שלמים כגופם ובאכריהם מאספים שנית יחד, כדי שיהיה גדוד מסודר.

קצורו של דבר, עם החי, הבריא והשלם וכן עם המת אין מתעסקים כל עיקר, התפקיד המוטל על המפקחים הוא להתעסק עם הפצוע הגונח ומיילל מיסורים וכאב ועוד נשמה בו, כדי להצילו ולרפאו שישאר בחיים.

בכל ימי השנה גדולה מאד המערכה התמידית של מלחמת החיים. על כל צעד ושעל פוגש איש הישראלי נסיונות רבים וקשים אשר עליהם לנצח אותם במלחמת הקיום. יש גבורים ותקיפידעת הלוחמים בגבורה ועוז ומנצחים הם את האויב המסית ומדיח ויוצאים בזר נצחון על ראשיהם מהמלחמה האכזרית, יש גם חלשים אשר אין כחם בידם לעמוד על נפשם נגד הנסיונות של מלחמת קיומם והם כורעים ונופלים תחת כבד המשא של עול החיים והאויב לוקח אותם בשביה, ויש גם כאלו, שאמנם כדורי האויב לא פגעו בעורק חיוני ונשאר בחיים, אבל פצועים הם, סכנה מרחפת על ראשם ודרושה עזרה מהירה להציל את חייהם. צדיקים גמורים העומדים בגבורה נפשית כמערכה של מלחמת החיים מנצחים את האויב, רשעים גמורים, אלה החלשים בדעתם ובאמונתם, נופלים שדודים לרגלי האויב האכזר, והבינונים — אלה לא נכנעו לגמרי, עוד נשמתם בם אבל נפצעו ונתקלקלו באופן קל או קשה וצריכים רפואה והחלמה. ובראש השנה, בעת שמלחמת החיים שקטה, הכל עוזבים את עסקיהם כדי לעשות חשבון ומתאספים ובאים לבית ה', שרי מעלה מפרידים בן החיים ובין המתים. את הצדיקים הגמורים, אלה שנצחו במלחמה, כותבים וחותמים לאלתר לחיים, את הרשעים הגמורים אלה שנוצחו במלחמה ובחיהם

הם קרואים מתים, כותבים וחותמים לאלתר למיתה, ואין להם שום עסק לא עם הצדיקים ולא עם הרשעים. עיקר התעסקותם היא עם הבינונים, אלה שנפצעו במלחמה בפצע וחבורה ואין מתום בכשרם אבל הנשמה עוד תלויה בהם ואפשר להצילם ולהחיותם, והם תלויים ועומדים... לראות אם ישמרו את פקודת הרופא להחיותם ולהבריאם מהמחלה הנפשית שעשתה שמות בחייהם.

קולות השופר שאנו תוקעים, הם: תקיעה, תרועה, ושברים. בתורה נזכרה רק התרועה, והתרועה והשברים אחד הם מפני ספק אופן התרועה, אם היא בת תשעה קולות קצרים — ילולי יליל, או בת שלשה קולות ארוכים — גנוחי גנוח. וכל תרועה לפי דרשת חז"ל צריכה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה, דהיינו: תקיעה לפניה ולאחריה.

שלשה הקולות האלה הם נגד שלשה הסוגים שהזכרנו: צדיקים, בינונים ורשעים. התרועה והשברים מכוונים נגד הבינונים הגונחים ומייללים מרוב כאב הפצע והחבורה, התקיעה, הפשוטה שלפניה וכן התקיעה, הפשוטה שלאחריה מכוונת נגד הצדיקים גמורים ונגד הרשעים גמורים, כלומר: זה הוא דבר פשוט שאין להתעסק בו כלל. צדיקים גמורים, אלה השלמים בכל לבם ונפשם נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים ורשעים גמורים, אלה המתים בחייהם, נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה. עיקר העסק הוא רק עם הבינונים, שלהם מכוונים התרועה והשברים, התלויים ועומדים עד יום הכפורים לרפואת הנפש על ידי תשובה, תפלה וצדקה.

ולכן כתבה תורתנו: „זכרון תרועה" ולא הזכירה גם זכרון תקיעה. כי „אין זכרון לראשונים וגם לאחרונים", כי בשביל איזה צורך ומטרה נזכיר את התקיעה הפשוטה שלפניה, צדיקים גמורים וגם את התקיעה הפשוטה שלאחריה, רשעים גמורים. „אין זכרון לחכם עם הכסיל" — אין להזכיר את החכם — הצדיק ואת הכסיל — הרשע,

זכרון תרועה

כי אלה ואלה נכתבים ונחתמים לאלתר. צדיקים גמורים לחיים ורשעים גמורים למיתה. וכל הענין של ימיהדין הוא בשביל הפצוע המיילל וגונח, דהיינו הכינוני, שנפצע מחיצי השמן ומזימותיו, אבל מתחרט הוא על מעשיו הרעים ורוצה בתקונם וכל עוד נשמתו בו, עוד יש תקוה שיקום מחליו ויתרפא על ידי התשובה.

הסוג הזה תלוי ועומד מראש השנה ועד יום הכפורים, בידו נפקדה נשמת חיו להחזירה לחיים או למות ועיקר תפקידם של עשרת ימי התשובה הוא „זכרון תרועה“, בשביל הכינונים.

בת־קול

לתקיעת שופר

כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה ואין דומה לך, בא"י
שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים.
(מתפלת מוסף לר"ה).

השאלה העיקרית המנסרת במוחנו הנה היא מה שאנחנו
מספרים בשבחו של הקב"ה, שהוא שומע קול שופר ומאזין
תרועה, ולפיכך נאמר לו „אין דומה לך“, כאילו רצינו לאמר,
שהשמיעה וההאזנה לקול השופר ותרועתו הנה הוא דבר
בלתי רגיל כ"כ, עד אשר רק לה' מיוחדים הכח ההוא ואין
דומה לו. ובאמת הרי זה דבר גשמי, שכל בעל-חי, שיש לו
אוזן, הנהו בעל שמיעה והאזנה, וא"כ מה היא ההפלגה לשבח
את הכורא כ"ה בדבר גשמי אשר כזה?

כן גם סיום הברכה צריך הסבר, שמתוך סגנונה נראה,
כי ישנן שתי דרכים לשמוע תרועת עם ישראל, ברחמים
או שלא ברחמים, ובעל הרחמים הנה הוא בוחר בטובה,
לשמוע דוקא ברחמים.

„הכל תלוי במזל, אפילו ספר תורה שבהיכל“ (זהר
פ' נשא) והמצוות תלויות ג"כ במזל. כי הנה תקיעת
שופר הרי היא מצות עשה כשאר מצוות עשה שבתורה,
כתפלין, אתרוג, סוכה וכדומה, והכל רצים לשמוע קול
שופר, אנשים נשים וטף, ושעת התקיעות בבהכ"נ הנה היא
יחידה במינה, יש בה משום רעדה ומורא והתרוממות
הנפש גם יחד, הרגשה מעין התפשטות הגשמיות והזדככות
מזהמת עמיו של נחש. כל העדה מתעלה למעלת עירין
קדישין ועומדים כמלאכים ממש, לשמוע קול ד' בהדר או
אולי גם למעלה מזה.

עוד יש לשאול על מה שאומרים בתפלת מוסף: „ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון ויאמרו הנה יום הדין, לפקוד על צבא מרום בדין, כי לא יזכו בעיניך בדין“, מאי שייכותם של מלאכי מעלה ליום הדין? במה יפקדו צבא מרום בדין, שיהיו חלים ונרעדים מאימת יום הדין? הלא מוכרחים המה במעשיהם ואין להם רצון חפשי ובחירה בין טוב לרע, ובמקום שאין בחירה, אין חטא — ולמה יחרדו, כי לא יזכו בדין?

ונראה בעיני לאמר ע"פ דרכו של הכ"ס בענין סולמו של יעקב, אשר מלאכי אלהים עולים וירודים בו, כי העליה והירידה הן של בן האדם, הנקרא הולך ועולה למעלה, והמלאכים הם בבחינת עומדים, ולמה הדבר הזה דומה? להר גבוה שבאמצעותו נמצא אילן נאה ומלבלב, הלא אז מי שעומד בתחתית ההר ולרגליו רואה את האילן למעלה ממנו והעומד על ראש ההר, יראה את האילן למטה ממנו. כן גם ביחס האדם קרוין מחומר לגבי מלאכי מעלה. הן האדם העולה ויורד בסולם, והסולם הזה שמספרו עולה כמספר „ממון“ (כדברי בעל הטורים), יורה על החומר הכבד המוריד את האדם ומעלה אותו, בעת שהאדם נופל תחת משאו, כבדות הזהב מושכת אותו למטה ואז יעמוד המלאך ממעל לו, אבל אם יגבר האדם להעלות את עצמו ומשאו על שכמו, שמשתמש בממונו למצוות ומעשים טובים, הלא אז יעמוד האדם גבוה מעל גבוה ועולה על מלאכי מעלה, שאין להם מלחמת היצר ההוא, ומלאכי אלהים עולים וירודים בו בעת שעומדים על מקום אחד, ועליהם וירידתם תלויה בו באדם עצמו.

והיחס הזה שבין האדם ובין צבא מעלה הרי הוא כמין התחרות, אשר ע"כ ביום הדין שהאדם נדון בו לזכות או לחובה, מלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון, ויאמרו הנה יום הדין, היינו על האדם, וממנו תוצאות „לפקוד על צבא מרום

בדין", כי כאשר יצאו בני האדם זכאים, אז יעלו על ראש פסגת מדרגתם למעלה והמלאכים יהיו היורדים, ע"כ יתפללו המלאכים, כי "לא יזכו בעיניך בדין", כלומר, בני האדם ומורא יעלה על ראשם ביותר בעת אשר "בשופר גדול יתקע וקול דממה דקה ישמע", זה קול הדממה הדקה של הנפש הישראלית בשעה הרוממה הזאת של תקיעת השופר, העולה ובוקעת עד למעלה ממדרגת מלאכי השרת.

איתא בפרקי אבות (פ"ו מ"ב): "אמר ר' יהושע בן לוי בכל יום ויום בת-קול יוצאת מהר חורב וכו'", והשאלה היא, באיזה אופן תגיע ההכרזה של הבת-קול לאזנינו, שלא תהיה כקול קורא במדבר? ואמרו בשם הכעש"ט ז"ל, שהרהורי התשובה המתנוצצים בלבות ישראל הנה הנם ההד של הבת-קול, אבל לא נשמע קול הגלגל שבלבות בני ישראל לעוררם לתשובה מחמת קול המונה של רומי ושאון החיים המחריש את קולה הפנימי של הנשמה.

למה הדבר הזה דומה? לאמן מנגן-כנור מפורסם, אחד מאותם המיוחדים שבדור, שבעת אשר תגיע שעתו להופיע באחד מנשפי הנגינה, כל הכרטיסים נמכרים במקח היותר גדול זמן רב לפני הופעתו על הבמה. ופעם אחת עלה בדעתו של האמן ההוא לשאול, אם כל אותם המתלהבים לשמוע את נגינותיו, הממלאים את אולם הנגינה מפה לפה הנם באמת אוהבי נגן ומכינים לערוך את ערך אומנותו.

השאלה הזאת נקרה במוחו ולא יכל להחליט דבר. הוא ראה אמנם, כי כל הקהל הנאסף שומע לו בעצירת הנשימה וכלם מוחאים לו כף בהתלהבות יתרה ואף אחד אינו עוזב את מקומו עד גמר הנגינה, אעפ"כ לא ידע, אם מחמת חבת נגינתו ואמנותו הם מראים התלהבות יתרה כזו, או אולי יעשו זאת רק מחמת שנמשכים אחר פרסום שמו הגדול, אבל על צד האמת אינם מבינים את אמנותו, או יותר מזה אפשר שההתלהבות הזאת היא רק כמין "אפנה" (מאדע

בלע"ז), כי ילכו ההמונים להנשפים שלו, מפני שהגדולים הולכים שמה ונאה לחקותם ולהיות בחברתם, אע"פ שאין לרובם כל שייכות לאמנותו ואינם מרגישים את תכנה.

הרעיון האחרון דכאו ביותר ויהי חושב מחשבות ותחבולות איך אפשר לעמוד על האמת, עד אשר מצא עצה מחוכמת, איך לבחון את קהל שומעיו, לדעת את מהותם האמתית, אם אוהבי נגן ואמנות הם או לא. ויתחפש המנגן לקבצן המחזיר על הפתחים ומנגן בכנור ברחובות העיר והוא פושט יד לקבל נדבות. ובלילה של הופעתו על הבמה, בעת אשר התחילו האורחים לבא אל אולם נשף הנגינה שלו, עמד קרוב לפתח האולם וינגן בכנורו במתיקות יתרה, אבל אין איש משים לב לנגינתו, רק אחדים, אחד מאלף השומעים, נענע לו בראשו ויאמר לחברו: „שמע נא, איך העני הקבצן הזה מנגן יפה וכדאי היה לשמוע אליו, אבל עלינו לחוש אל האולם, לשמוע למנגינת המנגן הגדול“.

אח"כ חש האמן לבא אל חדרו. שם פשט את בגדיו המטולאים וילבש בגדים אחרים לפי כבודו, ויצא אל הבימה לנגן לפני הקהל הנכבד. אבל בכוונה מיוחדת נגן עתה בעצלתים, רק לצאת ידי הכריות, כי חפץ היה לדעת, אם ירגישו השומעים, כי איננו כתמול שלשום. אבל הקהל פגש אותו גם עתה במחיות כפים חמה ולבבית כאין הרגש דבר. ובכן אמר לנפשו, כי צדק הפתגם העממי, שהעולם כגולם הנהו, כי לא מתוך הכרה פנימית והכנת אמנותו הם מעריצים אותו, אך שמו הקודם לו הוא הגורם לכך והוא בעצמו נעשה ממרה לאותם הרודפים אחר הכבוד להתפאר בסביבתם ולהראות גדלותם, שהם באים בחכורה רוממה וגם יבקרו את הנשף של אותו גאון השירה.

וכאשר שפך המנגן ההוא את רוחו לפני חכמים ונכונים דבר, היודעים את רגשות בני האדם, הרגיעו את נפשו והראו לו לדעת, כי טעה בהחלטתו, לדון את כל העולם לכף חוב,

יען אשר הסבה העיקרית לזה הרי היא בשני פנים, בשלילה ובחיוב. הצד השלילי הנה הוא, אשר לא שמעו אליו עובדי דרך בעת נגנו ברחוב, כי לא ידעו בנפשם להטות אוזן לנועם נגינותיו מפני קול המונה של עיר. והצד החיובי הנה הוא, כי כאשר באים לנשף נגינה, לשמוע שירה נעלה, או ההכנה כשהיא לעצמה תשפיע שפע אצילות הרוח, להבין את השירה ולהרגישה בהתרכזות החושים לקבל עונג רוחני, ואז אפילו אותם אשר באו מתחלה ע"י איזו פניה אחרת, מתרוממים גם הם בנפשם להתענג בעונג רוחני, איש איש כפי מדרגתו. הדוגמא הזאת תהיה לנו לעינים, להבין את הנפש הישראלית בקודש ובחול, וכן מספרים על צדיק אחד, שבעת אשר ירד לפני התיבה בראש-השנה והתחיל לנגן את „המלך“, פרץ בבכיה גדולה, וכאשר שאלוהו מעריציו: „בכיה זו למה היא באה?“, ענה ואמר להם: „נזכרתי מה ששאל אספסינוס את ר' יוחנן בן זכאי: אי מלכא אנא, עד האידנא אמאי לא אתית לגבאי? (גמין נ"ו א'). כן שואל אותנו הקב"ה, מלכו של עולם, בעת אשר אנחנו ממליכים אותו עלינו ומנגנים את „המלך“: אי מלכא אנא, עד האידנא אמאי לא אתית לגבאי? כלומר: איה היית במשך כל השנה? מדוע לא הטית אוזן לכת-קול המכרות בכל יום ואומרת: אוי להם לבריות מעלכונה של תורה! ? וע"כ בכיתי בכיה של חרטה!"

אמנם כדי ללמד זכות על ישראל ביום הדין, היה לו להצדיק הנ"ל להזכיר גם את תשובתו של ר' יוחנן בן זכאי, שאמר: „בריוני דאית בן, לא שבקינן“, היינו שלא שמענו לקול הקריאה מפני קול המונה של רומי, היא העיר ההומיה ומרדותיה, שהן גרמו לנו לבלתי בוא אל המלך, מלכו של עולם, בכל עת ובכל שעה, ועל רבון העולמים לדון אותנו באשר אנחנו עומדים לפניו היום בהכנעה ובהשתחויה, להתחנן על נפשנו. הן עתה בשופר גדול יתקע וקול דממה דקה ישמע,

מכל הלבבות ואפילו בלבו של הפחות שבפחותים, כי עתה אֶזְנוּ שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד קִשְׁבָה לְקוֹל הַקּוֹרֵא אֶת הַשִּׁירָה שֶׁבִּלְבָב כָּל אֶחָד וְאֶחָד לִקְרֹאת הַמֶּלֶךְ, מִלְכּוֹ שֶׁל עוֹלָם, וּבִכְחַד הַדְּמָמָה הַדָּקָה הַזֹּאת נִתְרוֹמַמְנוּ לַמַּעֲלָה לַמַּעֲלָה מִמְּדֻרְגָּת מַלְאָכִים עוֹמְדִים, וְהַקּוֹלוֹת הֵלְלוּ מִתְקַבְּלִים לְרִצּוֹן לִפְנֵי הַשּׁוֹמֵעַ קוֹל תְּרוּעַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים.

הֵן גַּם עֵתָּה אֵין קוֹלָם שׁוֹת, אֲבָל כִּבְרִי אֵיפְסָקָא הִלְכְּתָא (ש"ע או"ח סי' תקפ"ז סעיף ו'): „חיה קולו עב מאד או דק מאד, כשר", שכל הקולות כשרים לשופר, ולפי דרכנו יש לראות גם בזה את השנויים, המעלות והמורדות של רוחם והשגתם של כל הבאים לשפוך שיחם לפני קונם, שאינן דומות זו לזו, אם גם שבו כלם לחלות את פני המלך, מלכו של עולם, אבל האחד מתפלל על דמו והאחד על נפשו. האחד דואג על דמיו (תרתי במשמע), על בשרו ועל זהבו, יתפלל בכוונה, כי לא יעזבוהו ה' הזן ומפרנס לכל, אבל תכלית תפלתו היא בעניני גשמיות, והיא בהשגת של תקיעות דמיושב, כלומר: כל רחשי לבבו מוסבים רק בדברים התלויים בישובו של עולם. והשני מתפלל על נפשו ונשמתו, יודע את רבונו ומתכוון לשוב אליו בתשובה שלמה, הוא דואג על אבוד ימיו ודורש ומבקש מאת ה', כי יכתבוהו לחיים טובים ולשנה טובה ותכליתו היא, כי יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא. וזהו מן הסוג של תקיעות דמעומד בבחינת מלאכים עומדים, או אפשר עוד למעלה מזה. קולו של הראשון עב מאד ושל השני דק מאד, אבל הצד השווה שבהם הלא היא האמונה בה' ובהשגחתו, לכן כל הקולות כשרים לשופר.

ומי הוא היודע ומכין, הבוחן לבבות, להבחין בין דקות ועבות של הקולות הללו, בין תקיעות דמעומד לתקיעות דמיושב, הלא הוא ה', אשר צונו לתקוע בשופר של איל, כדי להזכיר את זכותו של הנעקד על גבי המזבח למען שמו

הגדול. וכאשר נתבונן במעשה העקדה, יאיר לנו אור חדש, להבין ולהשכיל דרכי ה' עם בריותיו. ועלי לדיוק דבר מה, דכתיב, "וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחו בסבך בקרניו", והשאלה היא מה היא הלשון, "אחר"? (עי' רש"י ובירושלמי תענית פ"ב ה"ד), כי פשטות הלשון במלת, "אחר" תורה, שהיה מקודם איזה איל ועכשו נראה לו איל אחר.

אבל אחרי אשר לא נמצא שם מקודם שום איל, אפשר לאמר בדרך חדוד, כי ודאי שלא חפץ ה' בהקרבת בן-אדם ורק לנסות את אברהם בא לראות, אם עלה לאותה המדרגה הנעלה, להעלות לעולה את בנו אהובו ויחידו. אלא שאברהם הבין את הדבר כפשוטו, כי עליו לקיים את מצות ה' בפועל ממש ולא לצאת בכוונת הלב. ובתחלה ראה והבין את ה' איל, היינו, אדם יראה לעינים. אבל אחר אשר מנעהו מלאך ה' מלשחוט את בנו ואמר לו, כי "עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה" ודי בזה, כי ה' רק לנסותו בא וחפץ לראות בכוונת לבו ומסירת נפשו, או אולי ראה והבין את ראשי-התיבות של המלה, "איל", כי אלהים יראה לעינים, וירא והנה איל אחר נאחו בסבך בקרניו, כלומר בראשי-התיבות שלו. ועתה כשאנחנו תוקעים בשופר של אי"ל, כלומר: אלהים יראה לעינים של כל אחד ואחד ומבחין בין קול עב לקול דק, בין תקיעות דמעות לתקיעות דמיושב, ועל כגון דא אנחנו מסיימים ברכת השופרות, "כי אתה שומע קול שופר (של איל) ומאזין תרועה ואין דומה לך". כי רק אתה הוא הבוחן כליות ולב ושומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים, לתת לכל אחד ואחד את מבוקשו כאשר הוא שם, בתשובה ובאמונה, לכתוב ולחתום את כל הנמנים בכריתו לחיים טובים וארוכים ולשלום, אכ"ר.

אור זרוע לצדיק

דרוש לליל יום כפורים

שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה: עשרתם? ערבתם? הדליקו את הנר!
(שבת פ"ב משנה ז').

אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה.
(תהלים צ"ז י"א).

מספרים על הצדיק מבעלז זי"ע, כי בעמדו פעם לדרוש בליל "כל נדרי", העיר את לבות חסידיו בהתעוררות דברי מוסר ותוכחה, ולקח לו לחומר דרשתו את המשנה האמורה לעיל, ותחת אשר הצריך התנא לאמר את הדברים בשאלה, כלומר: "עשרתם?" האם נתתם את המעשר? "ערבתם?" האם עשיתם את הערוב? ואח"כ צוה לאמר בדרך צווי: "הדליקו את הנר!", דרש האדמו"ר מבעלז את כל שלשת הדברים הללו בניחותא, היינו: "עשרתם" הנה כבר חלפו עשרת ימי התשובה, "ערבתם", גז ועבר גם ערב יום הכפורים, "הדליקו את הנר", הנרות כבר דולקים. חלפו אפוא הזמנים המוכשרים לתשובה, עברו העתים המסוגלות להתעוררות הנפש, ואתם לא שבתם עדיין בתשובה שלמה. הדברים הערבים הללו פעלו על לבות שומעיהם, ויעוררו אותם לתשובה ולתפלה ולצעקה.

נלך בעקבותיו ובדרכו דרך הקודש נוסף לאמור: — ידוע, כי בדרכי המשפט שבכל האומות נוהגים ליתן זכות לחייב-מיתה בדינא דמלכותא ברגעיו האחרונים. כי יבחר

לו מה שהוא לפי רצונו. נתאר נא אפוא לעצמנו חזיון כזה, שלשה אנשים הובאו לגרדום, שלשתם נדונו למיתה, והשופט הקריא לפניהם את סעיף זכותם, כי יוכלו לבחור דבר-מה בטרם שיעלו לגרדום וינתק פתיל חייהם. אז יוכיח כל אחד בבחירתו האחרונה את אשר בלבבו והדבר אשר יבחר לפני מותו ישמש כאבן-כוחן להכיר את טבעו ומחולתו הרוחנית של אותו האיש.

האחד, שהיה משתוקק לכסף ובגלל השתוקקותו זו נפל במכמורת פשעו, בקש, כי יתנו לו קופה מלאה מטבעות זהב וכסף, למען ישחק בהן ברנעיו האחרונים. והשני, שהיה תמיד גרגרן ורעבתן, דרש סעודה שמנה שלא יחסר בה המזג, בבחינת „אכל ושתה כי מחר תמות”.

אבל הנדון השלישי לא בקש אחת מאלה, אלא שהתאונן על גורלו המר ויתוודה על חטאו הנורא ועל כל פשעיו, שבגללם הוא יורד עתה שאולה בדמי ימיו והציע את בקשתו האחרונה, כי תנתן לו האפשרות להאריך את חייו לאיזה זמן, אשר יספיק לו לתקן את מעשיו בתבל ומלואה, לא רק בשלילה בהמנעו מהיום והלילה מכל גזל ועושק, אלא גם בחיוב להחיות נפשות רבות ולהרבות במעשים טובים להביא אורה במקום אפילה, ואחרי זה יעלה לגרדום ברצון ושמהה ומתוך וודאות גמורה, כי עלתה בידו להיטיב ולשפר את מעשיו הרעים.

כמובן, ישיג השואל את מבוקשו, כי שאל כהלכה, וכשיצא לדרור, שב בתשובה שלמה ויתקן את מעשיו, עד אשר נמחלו לו עוונותיו הקודמים.

וכלום אין משל זה משמש לנו מופת ליום הכפורים, שבו אנחנו עומדים לפני כס המשפט, להיות נדונים לזכות או לחובה, וכידינו הבחירה כמה לבחור ועל מה להתפלל, אם על הון ועושר או על חיי עונג ותאוות בשרים? ואם אין מחובתנו לזכור עכשו את תפלת הישרים, תפלת „אור

זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה", שאינם מתפללים על הון ועושר, על תענוגות החיים ותאוותיהם, מפני שאינם מסיחים את דעתם אף לרגע אחד, כי יעמדו לפני גזר דין נורא ואיום, ואם יושפטו ח"ו לחובת, אז הלא אין ערך לכסף וזהב וכל תענוגות החיים, ולפיכך יבקשו רק על אור התורה, שהוא זרוע לצדיקים ומביא שמחה בלבות ישרים.

באופן אשר כזה נבין את דברי האדמו"ר מבעלז זי"ע ודרשתו על המשנה האמורה למעלה, כי "שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו בערב שבת", בערב השבת שבתון, "עם חשכה", בנמות צללי ערב וליל יום הכפורים פורש את ממשלתו על כל היקום: "עשרתם", כלומר: כבר התפללתם על עושר ואוצרות ממון, "ערכתם", כבר שפכתם צקון לחשכם לאבינו שבשמים על כל הערכות ותענוגות התבל. מזהירים אנו אפוא אתכם אזהרה חמורה, אזהרה אחרונה במרם אשר תעמדו במשפט, משמיעים אנו לפניכם צווי אדיר: "הדליקו את הנר", תהיה תפלה זו התפלה הזכה שלכם, הפיצו את האור הרוחני, אורות חיינו, אורות תקותנו, אורות עתידנו, אורה זו תורה, כי "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה".

ובמקום שיש אור התורה, מוצאים אנחנו גם את שמחת החיים, כי תורתנו הנה היא תורת חיים ולחיים היא שואפת. אין התורה דורשת פרישות מן החיים, נזירות וסגפנות, כי אם להפך, שהמקיים את התורה מתוך שמחה יקבלו חייו צורה אחרת, צורה של עונג וחדות, וכשאנחנו מברכים את הברכות וההודאות לאל עליון, הלא נברך על הנאת החיים ושימושם.

"אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה", כל הרואה את תפקידו בחיים מתוך רגש של אורה, הרי זה צדיק וישר-לב, ולפיכך יראה כל אחד מאתנו את האור בכל פנות החיים ולא יבקש את תפנקיו רק בחומר.

ואמנם מוצאים אנחנו אצל עשו, שבשעת רעבונו מכר את בכורתו, ובאותה שעה תקפהו היאוש, באמרו: „הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה?“, כלומר: בין כך ובין כך הלא אנכי הולך למות ולמה זה לי הבכורה?
לא כן הצדיקים היודעים להתפלל ולהתוודות לפני קונם על כל פשעיהם בלכתם לקראת החיים ולא לקראת המות, ולא עוד אלא שבזכרם את יום המיתה, לא יתקוף אותם היאוש, למכור את „בכורתם“ בנזיד עדשים, כי הזכירה הזאת תשמש אצלם מגולה להכות לרסיסים את התאוות, להרוג את יצרם האפל, כמו שאמרו חז"ל „אם רואה אדם שיצריו מתגבר עליו, יזכור את יום המיתה“, כי זו המגולה האחרונה לאדם.

ובכן אף אם עומדים אנחנו לפני כם המשפט, לשבט או לחסד, לעמדת הנרות הדולקים, אל לנו ליפול במצודת היאוש, אלא „עשרתם“, הנה עברו עלינו עשרת ימי התשובה ובודאי כי כל אחד מאתנו שכ בתשובה שלמה, „ערכתם“, כלומר: עומדים אנחנו להתענות מהערב שמש של היום עד צאת הכוכבים ביום מחר כי יבא עלינו לטובה, „הדליקו את הנר“, להדליק את אור התורה והתשובה, להאיר בה את כל פנות חיינו — ואז נזכה לאור החיים ונכתב לחיים טובים וארוכים, אכי"ר.

תכלית האדם

בעשרה מאמרות נברא העולם... להפדע מן הרשעים
שמאבדים את העולם... וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימים
את העולם... עשרה דורות מאדם ועד נח... עד שהביא
עליהם את מי המבול. עשרה דורות מנח עד אברהם...
וקבל שכר כולם.

(אבות פ"ה מ"א)

. והנה לכאורה דברי המשנה סתומים הם ומעונים כירור,
ומכיון שנה היה איש צדיק תמים וכמו שהקב"ה אומר לו:
„כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה“. אם כן מדוע באמת
לא קבל גם נח את שכר כלם כמו שקבל אברהם? ומה
ענין שכר יש לדורות שמכעיסין ובאים ומה היו לו לאברהם
לקבל?

ואולי אפשר למצא מסילה אל הדרך הנכונה העולה בית-
אל, בהבנת הכוונה העמוקה של דברי המשנה הזאת ע"פ
דברי חז"ל:

„אחור וקדם צרתני“. זכה אומרים לו אתה קדמת
במעשה בראשית, לא זכה אומרים לו יתוש קדמך במעשה
בראשית. והדברים תמוהים ובלתי מובנים בהחלט, כי
איך אפשר לומר שהאדם נברא קודם מעשה בראשית,
והלא התורה בעצמה מעידה שהאדם נברא האחרון
שבאחרונים מהיצירה? ומה בכך שהוא זכאי, האם בשביל
זכותו נשתנו מעשי-בראשית, ואיך נשקר להמציאות
המוחלטת לאמר שהוא קדם? ועוד, מכיון שלדאבון לבנו
טרם זכינו לדור שכולו זכאי ועדיין טוב ורע, זכאים ושאינם
זכאים, משמשים בעולם בערכוביה, האם נחלק בכריאה ונאמר

שבריא כפולה היתה להאדם, וכי הזכאי נברא הראשון ושאינו זכאי האחרון? ואם באמת כן הוא הדבר, במה זוכה הזכאי לקבל שכר ובמה נאשם האינו זכאי לקבל עונש, אם מעמדם הרוחני אינו תלוי בבחירה העצמית אלא בזמן היצירה?

אבל אם נתבונן ונעמיק עיון בדברי חז"ל נוכח ונראה, כי לא אל הבריא עצמה כוונת חז"ל ולא אמרו: אתה נברא תחילה, או יתוש נברא תחילה, אלא אמרו „אתה קדמת במעשה בראשית . . . יתוש קדמך במעשה בראשית“, והכונה של עצם הקדימה אחרת היא לגמרי.

אמנם מנהג העולם הוא, כי הקדימה אות כבוד היא ומראה על חשיבות הדבר, החשוב חשוב קודם, ומפני שהתורה צותה לכבד ולהעריך את הכהן, לכן הוא נקרא ראשון לתורה. אבל יש לעתים אשר האיחור סימן כבוד הוא ומסמל את הדבר כיוצא מהכלל עם חשיבות יתירה. כשמתאספים לבית הכנסת בשבתא דרגלא, כל העם באים תחילה והרב הדורש באחרונה; המשכן והכלים נעשו ונסדרו מתחילה ואחר-כך — וכבוד ה' נראה בענן, השכינה באה באחרונה; וכן כשבונים בית-כנסת, תחילה מסדרים ומשכללים את הבנין ורק אחרי שהבנין עומד על תלו בכל הדרו ויפיו, אז מכניסים לתוכו את ספרי-התורה, והטעם הוא: כי כל עיקר כוונת האנשים המתכנסים בבית הכנסת, הוא רק בשביל לשמע את דרשת הרב; כל עיקר בנין בית הכנסת הוא בשביל הכנסת התורה לתוכו וכל תכלית המשכן וכליו הרי היא השראת השכינה . . . נמצא שזהו עיקר התכלית והשאיפה המקוה וכל הדברים הקודמים הם רק הכנות המאפשרות להגיע אל המטרה וזמן ההכרח הוא שהמטרה בעצמה תבא באחרונה.

היוצא מדברינו: הקדימה סימן כבוד הוא המראה על חשיבותו של דבר, אבל האיחור אות והוכחה היא על עיקרו, תכליתו ומטרתו של דבר. „כל העולם לא נברא אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני“. האדם הוא תכלית ומטרה

תכלית האדם

הבריאה כולה, ולכן מן ההכרח הוא שבריאתו תהיה באחרונה, מכיון שכל היצירה היא רק כאמצעי הכרחי לשמשו וקיומו של האדם, לכן הקדימנו כדי לאפשר את קיומו. אבל זהו דוקא בשעה שהאדם ממלא את תפקידו באמונה ועומד הוא על חגובה הדרוש הכן לשמש את קונו ומתנהג לפי דרכי התורה שבשבילה נברא העולם, ואז שפיר אומרים לו „אתה קדמת במעשה בראשית“, כלומר, הקדם בחשיבות. דוקא איחור יצירתך מראה על חשיבותך בתור תכלית ומטרה של הבריאה ולא באת באחרונה רק בכדי שהכל יהיה מוכן ומוזמן בשבילך ובעדך, ואז האדם הוא הגורם העיקרי של הבריאה כולה ונחשב לבריה התיכון של כל מפעל ה' וכאלו נברא הראשון. אולם כשלא זכה ואין האדם ממלא את תפקידו באמונה להיות נחשב כתכלית ועיקר היצירה וממילא אין הוא הבריה המרכזי שבשבילו נברא העולם ובריאתו נחשבת רק כחלק נפרד של היקום ואז שפיר אומרים לו: ראה בן אדם! כמה הנך מתגאה בהבריאה עצמה בלי להיות תכלית ועיקרה, אם-כן, אינו חשיבות יש לך, הלא יתוש קדמך במעשה בראשית, בסדר הבריאה, והוא מכובד ממך, כי הוא נברא תחילה. והנה העולם נברא בעשרה מאמרות, בעשר מדרגות השלמה אשר זו למעלה מזו וכל ההשלמות והתיקונים נעשו אך ורק לצורך האדם העליון בחיר-היצורים, כי „כל העולם לא נברא אלא לשמשו והוא נברא לשמש את קונו" וזה כל האדם. ולכן, רק אז כשהאדם מתרומם ברוחו ונפשו ומשתדל לעלות על, למדרגת בחיר היצורים ותכלית הבריאה, הוא עומד בגבהו הדרוש כעיקר ומטרה של קיום העולם, וכל הבריאה שקדמתהו נחשבת כהכנה ויסוד של העיקר — האדם המעולה. אבל אם אין האדם ממלא את תפקידו באמונה, אינו הולך בדרכי התורה ואינו עומד ברום גדולתו לפי אפשרותו, אזי הוא מעיד בעצמו כי אין הוא ראוי להיות תכלית הבריאה וממילא יוצא שכל ההכנה שקדמה לו

ובשבילו היתה לחנם ולבטלה, ולכן נפרעים מן הרשעים המאבדים את העולם שנברא בעשרה מאמרות כתכלית לבחיר היצורים והם ברע לבכם וסכלות נפשם גרמו שכל הבריאה תהיה לבטלה מבלי להגיע למטרה ולתכלית.

אבל הצדיק שממלא את תפקידו באמונה, מקיים את העולם — כל הבריאה שקדמה לו — שנברא בעשרה מאמרות, נתקיימה תכלית ההכנה של היצירה הגדולה, הושגה המטרה והוא מקבל שכר הבריאה כולה.

ובהבנת הדברים האלה אולי יש להסביר, מה שאמרו חז"ל: „אמר רב יהודה בריה דרבי שמואל בר שילת משמיה דרב, בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה. ומפני מה לא גנזוהו? מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה, תחילתו דברי תורה, דכתיב: מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, ואמרי דבי ר' ינאי, תחת השמש הוא דאין לו, קודם השמש יש לו. סופו דברי תורה, דכתיב: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא, ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם" (שבת ל:).

ובדרך זו, יש להוסיף ולדרוש גם את הפסוק הקודם: „הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל", שהוא יותר קרוב אל התחלה — הפסוק השני מהתחלה, כמו שהפסוק „סוף דבר . . ." הוא אחד לפני הסוף, ונדרוש תחילתו וסופו דברי תורה ממש באותו המשקל.

דהנה שמעתי בשם זקני הקדוש הצדיק מאפמא ז"ל, שאמר לפרש את הכתוב: „ד' יספור בכתוב עמים" ובתור מליץ טוב על ישראל היה מפרשו, כי השי"ת נוהג עם עם-ישראל, כדרך שהעמים נוהגים לכתב מספרים. „אחד" הוא מספר יסודי בכל ערך עצמי, אולם ה„אפס" אין לו כל ערך ושיון כשלעצמו, אבל אם תעמיד את ה„אפס" בצד האחד, הרי זה מספר עשרה, ואם מוסיפים עוד „אפס" — הרי זה מאה וכן עד מליוני-מיליונים. ואף שה„אפס" בפני עצמו אינו בעל

תכלית האדם

ערך יסודי, אבל אם מעמידים אותו בצד בעל-ערך יסודי הרי הוא מוסיף ערך ושוויון. וכן נוהג הקב"ה עם ישראל. בשעה שהאיש הישראלי יתפלל בלי כוונת הלב — רק מהשפה ולחוק, או כשהוא עושה איזו מצוה בלי הכוונה הרצויה, הרי זה אפס בלי שום יסוד ושוויון, אבל בכל זאת, אם בפעם מהפעמים הוא מתפלל בכוונה ועושה מצוה לשמה ובכוונתה, אזי הקב"ה מעמיד לצד ה"יש" את כל ה"אפסים" הקודמים ויחד הם עולים למספר יסודי בעל ערך גדול.

ורעיון זה מצדיק את מאמר חז"ל: „אמר ר"י אמר רב, לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה" (פסחים נ). ידוע הוא הכלל: „הרגל נעשה טבע". כשאדם עושה איזה דבר פעמים אחדות הרי זה מתרשם במחו ולבו ונעשה מטבעו, והדברים אמורים הן לטוב והן לרע. ואם הורגל אדם לעשות מצות מעשיות, אף על פי שמתחילה הוא עושה אותן רק מפני ההרגל, בכל זאת בזמן מהזמנים בשעה של התעוררות נפשית יתן אל לבו ויעשה את המצוות בלב שלם ובנפש חפצה מתוך כוונה טהורה. אולם מי שלא הורגל מעולם לדבר מצוה, מן הנמנע הוא שיגיע למדרגת השלימות באיזה אופן שהוא. ולכן שפיר אמר ר"י „לעולם יעסוק אדם . . . שלא לשמה" . . . דאז עכ"פ יתרגל ללמוד תורה ולעשות מצוות ויש תקוה שע"י זה יגיע ללמוד לשמה ולעשות המצוות מתוך כוונת הלב. והרי זה כמאמרו של האפמאי ז"ל, כי כאשר יצורף אל המספר היסודי כל ה"אפסים", הם נעשים למספר גדול בעל שוויון וערך. ואולי זהו גם יסוד התשובה מתוך אהבה שאמרו חז"ל כי אפילו זדונות נעשו זכויות.

ועתה יובן לנו מאמר חז"ל, שקוהלת תחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה. ועפ"י דרכנו נתחיל מהפסוק „הכל הבלים אמר קוהלת" . . . כלומר, אף בשעה שכל מעשיו הם בצורת „אפסים" בלי כל שוויון עצמי ואז אפילו אם הם

הרבה מאד אין להם כל ערך אמת, בזמן שהכל הבל. — אבל אם בצד ה„אפסים“ האלה יעמיד את „סוף דבר הכל נשמע, את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם“, היינו — שסוף סוף הגיע אל המטרה הנכונה ואל דרך האמת, אז אפילו אם תחילתו היתה „הכל הבלים“ הרי כל מעשיו מתעלים ונחשבים לדברי תורה ע”י הסוף והתכלית הנרצה, ותחילתו וגם סופו דברי תורה הם.

ובזה מתבטא החילוק הגדול שבין עשרה הדורות אשר מנח עד אברהם ובין עשרה הדורות שמאדם עד נח. אמנם אלו ואלו היו מכעיסין ולא היה להם שום שוויון עצמי וכלם היו הבל הבלים. והנה נח, אע”פ שהיה צדיק לעצמו אבל לא הצליח לתקן את בני דורו לא העמיד מספר יסודי לצד ה„אפסים“ ונשארו הבל הבלים, ולכן הביא ד’ עליהם את מי המבול. אבל אברהם אבינו שזכה לתקן את אנשי הדור, ובכך העמיד מספר יסודי בצד ה„אפסים“ ועשה אותם למספר יסודי בעל ערך גדול, והוא היה במעשיו מזכה את הרבים ולכן זכות הרבים תלוי בו ובצדק ק י ב ל ש כ ר ב ו ל ם . הוא פקח את עיני הדור כולו להכיר את הבורא ולהגיע אל תכלית השלימות של „סוף דבר הכל נשמע את אלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם“.

נעשה אדם

לפרשה בראשית

מסורה: אשר ברא אלהים לעשות —
אשר ברא אלהים את האדם.

„בראשית ברא אלהים". אמר רבי יצחק, לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ„החדש הזה לכם", שהוא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח ב„בראשית"? משום „כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים". שאם יאמרו אומות העולם לישראל: לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם: כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו. ברצונו נתן להם וברצונו נמלה מהם ונתנה לנו. (רש"י).

אבל באמת אם נחדור בהשקפה אוניקטיבית לתוך עומקו של הענין מתברר לנו שרבי יצחק לא תירץ כלום והדרא קושיא לדוכתא. דהנה ידוע הוא הדין, שמתנה הרי היא כמכר ונקנית למקבל המתנה קנין גמור, כל הנוטלה ממנו ביודעים נקרא גזלן וכלא יודעים — גנב, ואפילו נותן המתנה בעצמו אינו יכול לחזור ממתנתו אחרי שכבר זכה בה המקבל, ואם כן השאלה במקומה עומדת; מכיון שהקב"ה נתן את הארץ מתנה לשבעת הגוים, איך יכול הוא לחזור ממתנתו ובמה יכולים אנו לזכות בה ולהוציאה מידם?

מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים והכניסם בשבעים ושנים בתים ולא גילה להם על מה כנסם, ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם כתבו לי תורת משה רבכם, נתן הקב"ה

עצה בלב כל אחד ואחד והסכימה דעתם לדעת אחת וכתבו לו כו', „אעשה אדם בצלם ודמות" (מגילה ט') ופרש"י שם, שמכאן פקרו האומרים, שתי רשויות הן דכתיב : „נעשה אדם".

ואף שכל השבעים ושנים זקנים לדבר אחד נתכוננו בעת כתיבת התורה לינאי המלך, לא ליתן פתחון-פה ומקום למעות בשתי רשויות, אבל אם נעמיק מחשבה ונעיין בחדירה עמוקה בחקירת כחות-הנפש של בחיר היצורים, נראה כי באמת שותף הוא האדם במעשה-בראשית של יצירת עצמו.

מכל כחות הנפש של האדם שחונן מאת ההשגחה העליונה ושעל ידם הוא עומד במדרגה יותר גבוהה ונחשב לבחיר-היצורים, הכי חשוב שבהם הוא כח הבחירה. כח חשוב זה מרימו על ומעלה את ערכו על כל שאר בעלי-החיים.

אמנם גם בבחמות שדה ובחיתו-יער אנו רואים כחות רוחניים, כמו : חכמה, רצון ויכולת, אבל אצלם אין הם מנוצלים של כחות נפשיים, אלא אך ורק כחות טבעיים שהומכנו בהם כדי לאפשר את קיומם, אבל בשום אופן אין הם יכולים להגביל, להגדיר ולשנות את תכונותיהם אלה. ולכן עגל בן-יומו נקרא שור, כי בלידתו כבר הושלמו ונגמרו כחותיו הרוחניים. מתהלך הוא בארץ, אוכל, שותה ויודע למצא מזון ומחיה לנפשו. והיה כי יגדל ויזקין, רק גופו החומרי והבשרי האלך וגדל. אבל כחותיו הרוחניים נשארים באותו המצב שהיו ביום הולדו.

אך לא כן האדם. „ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה". לא רק גוף חי אלא גם נפש חיה. לא רק גופו הולך וגדול, הולך ומתפתח, אלא גם נשמתו וכחותיו הרוחניים צריכים להיות גדלים ולהתפתח יחד עם גופו. בכח הבחירה שבו, עליו לפתח את שכלו, לדעת לבחור בטוב ולמאס ברע ולסמן ברצון וכחות עצמו את הדרך אשר ילך

בה ואת המעשה אשר יעשה. כל מעשיו צריכים להיות לא באופן טבעי והרגלי, אלא בכח בחירה עצמית-שכלית — כי על כן, בחירה-יצורים הוא.

ואם כן, באמת שני שותפים ביצירתו של האדם. הקב"ה והאדם בעצמו על ידי הכח האלהי שניתן לו כיום הבראו — כח הבחירה. ולכן: „נעשה אדם" — כלומר, אני ואתה האדם שותפים הננו בבריאתך. אני בראתי „גולם" עם כח-נפשי של בחירה, אני הוא האדון והמצוה להתפתחות גופך, ובכח הבחירה שבך, נתתיך אדון ומצוה לעצמך, להשגיה על התפתחותך הרוחנית, להשתלם ולהגיע למדרגת האדם השלם ולהיות שותף ביצירת עצמך.

והנה לפי דברי חז"ל השי"ת מקבל את תשובת ישראל ולא את תשובת אומות העולם. ולכאורה תמוה הדבר, מה נשתנה ישראל משאר האומות, וכי משוא-פנים יש בדבר?

והשל"ה הקדוש מצדיק ומסביר את הענין, משום דזכות יתירה נתנה לישראל על ידי זה שקבלו את התורה שבה תלוי קיום העולם כולו וכמאמר חז"ל: „בראשית ברא" — בשביל התורה שנקראה ראשית ובשביל ישראל שנקראו ראשית. אמר הקב"ה: אם מקבלים הם את התורה מוטב ואם לאו הרי אני מחזיר את העולם לתוהו ובוהו. ואם כן, בצדק נעשו ישראל שותפים במעשה-בראשית שנשאר בקיומו על ידם, ומכיון שהם שותפים יש להם זכויות יתירות ולכן תשובתם מתקבלת.

ולפי שיטתו של השל"ה מוכן הדברים הם, שישראל נעשו שותפים להקב"ה בבריאת העולם למפרע — דהיינו משעת היצירה, ואף שקבלו את התורה רק אלפיים שנה אחרי היצירה. כי השי"ת התנה תנאי קודם למעשה על דבר קבלת התורה, ועוד תנאי הותנה קודם בריאת האדם והוא „נעשה אדם" במוכן שהאדם בעצמו צריך להיות השותף לד' ביצירת עצמו ולפתח את כחותיו עד שיגיע למדרגת

„האדם השלם“, ומכיון שבשעת קבלת התורה חזר הקב"ה על כל אומה ולשון שיקבלוה ולא הסכימו לקבלה ורק בני ישראל הקדימו נעשה לנשמע, כלומר שהם מסכימים לקיומם וקבלתם של שני התנאים. (א) אם תקבלו את התורה מוטב . . . (ב) „נעשה אדם“ שהאדם בעצמו צריך תמיד להשתדל ביצירת עצמו, ועל ידי קבלתם נתקיימו התנאים ונעשו שותפים למפרע במעשה-בראשית.

ולכן שפיר מתחילה התורה ב„בראשית“ — משום „כח מעשיו הגיד לעמו“ כלומר, רמז בזה לשני התנאים ההכרחיים לקיומה של היצירה, בשביל התורה ובשביל קיום התנאי של „נעשה אדם“ ומכיון שישראל קבלו את התנאי הראשון של קבלת התורה וגם הסכימו לתנאי השני של „נעשה אדם“ על ידי זה שאמרו „נעשה“ בעת קבלת התורה, ולכן — כח מעשיו הגיד לעמו, שיש להם זכות שותפות למפרע במעשה בראשית, וכיון שבזמן קבלת התורה זכו למפרע להיות שותפיו של הקב"ה בהבריאה כולה, ממילא מוכן שבטלה המתנה שנתן הקב"ה בינתיים, לשאר האומות, בלי רשותם של ישראל שותפיו, ובכח המעשים — של „נעשה אדם“ ו„נעשה ונשמע“ זכו בני ישראל בחלקם מאז היצירה ואין אומות העולם יכולים לבא בטענות ולומר להם: למטים אתם, שכבשתם ארצות שבעת העמים.

ולמה זכו ישראל בנחלת שבעת הגוים? מפני שברא אלהים את האדם לעשות, כי העיקר של תכלית הבריאה הוא — לעשות, העשיה העצמית. „אחור וקדם צרתני“ אחור במעשה וקדם במחשבה, והקדים את האחור לקדם, יען כי המעשה קודם והוא עיקר תכליתו של האדם. העיקר הוא עולם העשיה, ואם אין מעשה אין כלום . . . וכל שמעשיו קודמים הרי הם מתקיימים.

ולכן מסורה היא בדינו: אשר ברא אלהים את האדם, יען — אשר ברא אלהים לעשות.

בית צדיקים

להולא

אלה תולדות נח, נח איש צדיק תמים היה וכו', הה"ד הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמוד. הפוך רשעים ואינם, זה דור המבול, ובית צדיקים יעמוד, זה נח ובניו, הה"ד אלה תולדות נח.

(בראשית רבה פרשה ל' פסקא א').
וכל העוסקים עם הצבור, יהיו עוסקים עמהם לשם שמים, שזכות אבותם מסייעתם.

(אבות פרק ב' משנה ב').

להולא של זקני, צדיק יסוד עולם, מהר"ם זצוק"ל מוויזניץ, שהיה בערב ראש-חודש חשון ובשכונת של פרשת נח, בעת אשר סיים אחד מבני החבורה את המסכת בבא מציעא, אָמַרְתִּי לַכְבוֹד המסובים לקשור את הסיום לעניני דיומא. ובהקדם שני המאמרים האמורים לעיל יש לדיוק במאמר המדרש, ובית צדיקים יעמוד, זה נח, הה"ד, אלה תולדות נח, כי התחיל הדורש בנח וסיים בתולדותיו, שלא היו כלם שווים למוכה. שם היה צדיק גמור ויפת היה גם הוא אדם כשר, אבל חם שקללו אביו, איך אפשר לכוללו עם שאר בני נח, לקרואם יחד בשם „בית צדיקים“?

כן יש להבין את כוונת המשנה באבות, „וכל העוסקים עם הצבור יהיו עוסקים עמהם לשם שמים, שזכות אבותם מסייעתם“, לרבים דוקא ולא ליחיד. ומעמא בעי, כי במקום אחר יאמר המדרש, „אם אין אדם עושה טוב, אל יבטח במעשה אבותיו“ (מדרש תהלים קמ"ו).

ולמען נוכל לרדת לעומק משמעותם של הדברים הללו, עלינו לשום עוד עין בפסוקי התוכחה שבפרשת בחקותי לעמת פסוקי התוכחה שבפרשת כי תבא, ושם הלא נראה, כי תוכחת בחקותי נאמרה בלשון רבים וגם יש בה הזכרת זכות אבות, בעת שהתוכחה אשר בפרשת תבא נאמרה בלשון יחיד ואין בה זכר לזכות אבות.

לפיכך נאמר, שהשנויים הללו תלויים זה בזה, כאשר כן יעיר השל"ה הקדוש על הזכרת זכות אבות במילי דתוכחה, והוא מסביר את הדבר במשל לאחד שנתפס בגנבה והובא לפני השופט למשפט, ואם ישאל השופט את הגנב, בנו של מי הוא, חושב הנתפס בלבבו, כי אם יספר לפני השופט את כבוד בית אביו, יקטין את ענשו. וכן גם עשה הגנב ההוא, ספר לפני השופט את מעשי אביו הטובים וכי הוא איש נכבד בארץ.

וכשמוע השופט את דברי הנאשם, ענה ואמר לו: „אם חושב אתה, שזכות אביך תעמוד לך במשפט, אינך אלא טועה ומעותך גדולה מאד, כי אדרבה, כל מה שזכות אביך יגדל, תתרבה אשמתך. אילו היית בן שודדים וגנבים, כי אז הייתי לוקח בחשבון את הסביבה שנתחנכת בה ולא הייתי מאשים אותך כל כך, אבל עכשו שגדלת בבית טובים וישרים, ובכל זאת הלכת בדרך עקלתון לגנוב ולגזול, הרי זה סימן מובהק, כי בעל תכונת נפש מקולקלת אתה ולפיכך יגדל ענשך יותר.”

כן אפשר, כי הזכרת זכות האבות שבפסוקי התוכחה אשר בפרשת בחקותי אינה חלילה למופת הבנים, אלא שהיא אדרבה להגדיל עונם, ובשכיל כך אנחנו מתפללים בתפלת „אב הרחמים”, „יזכרם אלהינו לטובה”, היינו שהזכרת זכות האבות תהיה רק לטובה ולא תעורר חלילה את הדינים על הבנים, כפי ההסבר של השל"ה.

וכדי ליישב את הענין, שיתאים לדבריו הקדושים של השל"ה עלינו לשים עין בדברי חז"ל, שאמרו (בבא בתרא דף פ"ה ב'): „ואמר ר' לוי בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת

בית צדיקים

בשר ודם, הקב"ה ברך את ישראל בעשרים ושתים וקללו בשמונה וכו' ואילו משה רבינו ברכן בשמונה וקללן בעשרים ושתים". ועוד אמרו (מגילה דף ל"א עמוד א' וב'): "אין מפסיקין בקללות וכו', אָמר אַבִּי לֹא שֵׁנו אֵלָא בְּקִלְלוֹת שְׁבִתוֹרַת כַּהֲנִים, אֲבָל קִלְלוֹת שְׁבִמְשֵׁנָה תוֹרָה פּוֹסֵק, מֵאִי מַעֲמָא? הִלְלוּ בִלְשׁוֹן רַבִּים אֲמִירוֹת וּמִשָּׁה מִפִּי הַגְּבוּרָה אָמְרָן, וְהִלְלוּ בִלְשׁוֹן יְחִיד אֲמִירוֹת וּמִשָּׁה מִפִּי עֲצָמוֹ אֲמִרָן".

מכאן אנו רואים, שהקללות שבפרשת בחוקותי נאמרו בדינא רפיא והקללות שבמשנה תורה נאמרו בדין קשה. מדתו של הקב"ה, שהוא עומד לעת הצורך מכסא הדין ויושב על כסא הרחמים, ואפילו כשהוא דן את בריותיו בדין, הרי הוא כובש את דינו ברחמיו הרבים, מה שאין כן מדתו של בשר ודם.

לפיכך נאמרו הקללות הראשונות בלשון רבים, לעורר את רחמיו הגדולים של הקב"ה, כי נפיש זכותא דרבים, כמו שאמרו חז"ל בתפלה: "ר' נתן אומר מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתם של צבור? שנאמר: אל כביר לא ימאס וכו' כי ברכים היו עמדי", וזהו גם מה שאמרו "כל ישראל יש להם חלק", היינו הכלל, וכמו שאמר הכתוב: "כלך יפה רעיתי", שהמכוון בזה ג"כ על הכלל כלו.

וכעין זה ראיתי הסבר נאה על מה שקוראים לעמנו בשם "בית ישראל", העם דומה לבית. בשעה שהבית עומד על תלו, יש שנמצא אָז בתוך כתליו או בתקרתו איזה עין בלוי, ואעפ"כ יעמוד הבית ולא יתנועע, המגרעת שבבנין אינה ניכרת ועוד מוסיפה עליו, כי אילו היה העין הכלוי חסר מן הבנין, אָז ודאי שהיה חור במקום ההוא. אבל בעת שמותרים את הבית ומפרידים את חלקיו, יקחו הסותרים רק את החמרים הטובים והיפים, שאין בהם כל חסרון, ואת החמרים המקולקלים יורקו לתוך האשפה.

הנמשל הוא לאותו ההבדל שיש בין תפלת היחיד לתפלת הצבור. הצבור המאוחד הרי זה „בית ישראל“, שאפילו עץ רקוב נכלל בתוכו של הבנין, ותפלת הצבור כוללת בתוכה גם את תפלת היחיד שאינו הגון. אבל מי שמזכיר את חסדי האבות לבדו ויש את נפשו לזכות בם, צריך שיהיה ראוי והגון לכך, ומי שאינו ראוי, יעורר בבקשתו דינים ח"ו כדברי משלו של השל"ה וכדברי המדרש, שהזכרנו לעיל.

לא כן בתפלת רבים, כי הרכים המזכירים את זכות אבותיהם, תעמוד להם הזכות הזאת להגן עליהם גם אם אינם ראויים לכך. וע"פ זה יוכן מה שנוכרה זכות האבות בתוכה שבתורת כהנים, שהקללות שבה נאמרו בלשון רבים, דינא רפיא. אבל בדברי התוכחה שבמשנה תורה לא נזכרה זכות אבות, מפני שנאמרו שם הדברים בלשון יחיד והיחיד אינו רשאי להזכיר חסדי אבות, אלא בעת שהוא ראוי והגון לכך, בלי שום חסרון ומגרעת.

וכזה מובנים דברי המשנה באבות, כי „כל העוסקים עם הצבור וכו' זכות אבותם מסייעתם“, כה הצבור בעזרתם לכלול הראויים עם שאינם ראויים, שתהיה להם זכות אבות וצדקתם תעמוד להם.

באופן הזה יובנו ג"כ דברי המדרש, שאמר „ובית צדיקים יעמד, זה נח“, כי כביתם של צדיקים, אם כל תולדותיהם כלולים יחד, אף אם נמצא חם בתוכם, נפיש זכותו של האב להגן גם עליו — וכלם יחד הרי הם „תולדות נח, בית צדיקים“. וכן גם אמרו חז"ל: „אשריהם לצדיקים, כי לא דיין שהן זוכין, אלא שמזכים לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות“ (יומא דף פ"ז ע"א).

ולעת כזאת שאנחנו עוסקים בהלוא של צי"ע זקני וצוק"ל, עלינו לדעת את התועלת היוצאת מזה, כי בלי ספק התועלת שלנו היא בעת שאנו מזכירים זכותו בצבור, וכבר נאמר בשם הצדיק מרצפאשיץ זי"ע, שאמר לפני פמירתו

בית צדיקים

לכנו ולנכדיו, כי זכור יזכרוהו תמיד ביום של היאָרצייט שלו בלמוד משניות ובתפלה לפני התיבה וכדומה, ותוך כדי דבור הוסיף בכדיחותא כדרכו בקודש, כי הוא אינו צריך לתפלת בניו ולא ללמוד המשניות שלהם, ורק למוכתם הוא מצוה להם לעשות כן ביום היאָרצייט שלו, למען אשר אם יכריזו שם בעולם העליון, כי פלוני ופלוני למדו משניות לטובת נשמתו, יזכור הוא אותם להמליץ טוב בעדם.

תועלת ההלולא היא אפוא לנו לעצמנו, כי נתאסף להזכיר בצבור את תורתם ואת מעשיהם הטובים של אבותינו שוכני עפר, להזכיר את אהבתם, אהבת ישראל, אשר בערה בקרבם כאש לפדות, למען יהיה זרעם נכלל בבית צדיקים וזכותם יגן עלינו בכלל כל ישראל.

וכנראה מדברי חז"ל יש גם תועלת לאותה הנשמה הקדושה, שאנחנו מזכירים, כמובא ברש"י (יבמות דף קכ"ב ע"א): „יום שמת בו אדם גדול, קובעים אותו לכבודו ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום מתקבצים תלמידי חכמים מכל סביביו ובאים על קברו עם שאר העם להושיב ישיבה שם". כן גם אמרו חז"ל: „יעקב אבינו לא מת וכו' וכי בכדי ספדו ספדניא וחננו חנניא וקברו קברניא? אמר להם מקרא אני דורש, דכתיב: „ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל, כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים" מקיש הוא לזרעו, מה זרעו בחיים אף הוא בחיים", כלומר: שהאבות חיים בכניהם אחריהם.

כדומה לזה איתא במדרש (שמות רבה פרשה ל"ז פסקא ד') : „כשאמר הקב"ה למשה, ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו, הרע לו", היינו שנתקנא באחיו על שהניח בנים למלא את מקומו. וכן גם אמר רבי לפני מותו, „לכני אני צריך", ומכאן אנחנו רואים, כי אפילו רועי ישראל כיעקב אבינו וכמשה ואהרן היו מתאוים, כי יזכרום בניהם ותלמידיהם, לחזור על דבריהם, ולהושיב ישיבה על קבריהם,

למען אשר תהיינה שפתותיהם דובבות בקבר ונשמותיהם תמצאנה תועלת במעשי בניהם.

היוצא לנו מכל אלה, כי תועלת ההלולא היא בשתים: האחת היא לנו שזכות הצדיק תגן על ביתו, ובית צדיקים יעמוד גם על שאינם ראויים לכך, כתולדות נח, שהבן הבלתי ראוי (הם, הבן האמצעי), נכלל יחד עם אחיו הצדיקים. והתועלת השניה הנה היא להנשמה הקדושה, שהזכרון מעלה אותם למעלה למעלה עד אין סוף.

ובכן נסיים, הדרן עליך הבית והעליה, (הדרן מלשון הדר הוא לכל חסידיו) כמה נהדרה המסיבה הזאת הכוללת הבית והעליה, „הבית“ זה בית צדיקים ו„העליה“ היא עלית הנשמה המהורה וסליקא לה (מלשון סלוק ופטור), בבא מציא, שאנחנו מתפללים, כי לא נהיה ח"ו כבבא המציעא שבבני נח, למען לא יבושו בנו אבותינו הקדושים בגן עדן וזכותם יעמוד לנו בכלל כל ישראל. אכ"ר.

והיה ברכה

להתמנות

מסורה: והיה ברכה. והיה תמים. והיה נכון לבקד. עלה
אלי ההרה והיה שם. והיה לא לאב ולכהן.

בעל ה"תולדות יעקב יוסף" מביא בשם מורו ומרנו
הבעש"ט הקדוש ז"ל, ששמע מרכו: כי "המנהיג צריך לרדת
אל העם אבל יזהר שלא ישאר שמה". ודברים אלה שנאמרו
מפי קדוש, עמוקים הם מני ים, הם מועט המחזיק את
המרוכה ורק בעומקו של הים תמצא את מוכן הרעיון הנשגב
הזה.

המנהיג הישראלי הוא כמו אותו השחיין היורד וצולל
במים אדירים של מצולות התהום של הים, כדי לחפש ולהוציא
משם מרגליות טובות ודברים יקרים. אותו השחיין העושה
את המלאכה המסוכנה הזאת, משים את חייו בכפו ובנפשו
ממש יביא את לחמו. עליו להיות זהיר ומתון בכל
צעד ושעל שהוא עושה. תנועותיו צריכות להיות במשקל
ובסדר ועיניו צריכות להיות תמיד פקוחות לראות את אשר
סביבו. בשעה שהוא יורד ליון המצולה, לחפש אחרי הדברים
היקרים, עליו לבדוק מקודם את כחותיו הגופניים ולהכיר
לדעת את מספר הרגעים שאפשר לו, לפי מצב בריאותו,
להתקיים בתוך המים בלי אויר לנשימה.

ובעת שהוא נמצא על הקרקע של תהום הים ומחפש את האוצרות שבשבילם הפקיר את עצמו וסכן את חייו, חלילה לו לשכוח אף לשניה אחת את מספר הרגעים הקצובים לו לשהות במצולת-המים. כל צעד, זיו ותנועה, צריכים להיות בחשבון ובמחשבה תחילה, שלא לאבד את זמנו המצומצם לבטלה. כי לולא כן, אם הוא יפנה את לבו לדברים בטלים של מה-בכך, יזין את עיניו מהוד יופי המבע של התהום וישכח את המטרה ששם לו לתעודת חייו, אזי לא רק שלא יצליח לגשם את רצונו ולהשיג את משאלות לבו ותפקידו — להשיג את אוצרות החמדה הגנוזים, אלא גם את חייו יאבד ובתהום המצולה ימצא את קברו ויהיה „צולל במים אדירים ומעלה חרס בידו“.

אבל אם כל מעשיו הם במדה וקצב, אינו מסיח את דעתו ממצבו המסוכן ותפקידו, הרדיפה אחרי הכבוד והעושר אינה מפריעה את מנוחת-לב, ברגע המוכשר יצלול לתהומות וברגע הנכון יעלה על החוף, אזי, לא רק שלא יאבד את חייו, אלא גם יזכה לעלות ולהעלות אתו, פנינים יקרים ודברי-חפץ אשר כל הון לא ישוה להם.

באותו המצב המסוכן של השחיין הצולל במים אדירים, נמצא גם מנהיג ישראל. אחריות כפולה ומכופלת מוטלת עליו ותפקידו מתנגדים הם זה לזה. חובתו של המנהיג הישראלי היא, לרדת אל העם, לצלול בתהום החיים היום-יומיים של צאן מרעיתו, להכיר ולדעת את דרכי חייהם המעונפים והמסובכים בכל המקצועות והמעמדות ולחדור בעין-פקוחה אפילו לתוך החורים, הסדקים והמרתפות של הפחותים שבעם, למען ישכיל ויבין איך לנהלם וידע את הדרך אשר ילך בה ואת המעשה אשר עליו לעשות, כדי להעלותם למדרגה גבוהה של חיי תורה, זהירות וקדושה.

וכמו שהתפלל משה אל ה': „יפקוד ד' אלהי הרוחות לכל בשר“... ופרש"י, למה נאמר? אמר לפניו: רבש"ע!

גלוי וידוע לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומות זו לזו, מנה עליהם מנהיג שיהא סובל את כל אחד ואחד לפי דעתו. כן! חובתו של מנהיג אמיתי היא, שיהיה איש אשר „רוח“ בו ושיבין את כל אחד כפי רוחו וכחותיו הנפשיים.

אולם, מלבד חובתו של המנהיג אל העם, יש לו חובות לעצמו, והן: שיעמוד במדרגה היותר גבוהה בתורה, בחכמה, ביראת ה' ובמדות טובות. המנהיג היותר גדול ושכאמת היה ראוי למשרתו, היה, בלי ספק, משה רבנו ובו נאמר „איש אלהים“. מוכן הדברים הוא, שכחותיו של המנהיג צריכים להיות מורכבים משני מושגים שונים ונגדיים — „איש“ ו„אלהים“, ורק על פי שניהם יפלס לו את נתיב החיים בתור מנהיג ומדריך. ברדתו אל העם, עליו להיות „איש על העדה“. אבל בעניני חיי הפרטיים עליו להתרומם למדרגה יותר רוממה של חיי רוח וקדושה.

וכן אמר לו הקב"ה למשה, שימנה בתור מנהיג אחריו את יהושע „איש אשר רוח בו“. בנוגע לעניני העדה הנהו „איש“ אבל לגבי עצמו „רוח בו“, וזאת היא המדרגה היותר גדולה למנהיג ישראלי.

וכדי שהמנהיג יוכל להיות „איש על העדה“ במלא מוכן המושג, עליו להיות את חיי העם ולהכיר את החיים האלה בכל מעלותיהם ומגרעותיהם. עליו לשמוח בשמחתם ולהשתתף בצערם. צריך הוא לדחור אל נשמת שאיפותיהם ומושגיהם וחובתו היא לצלול ולרדת לעומק מצולת-החיים של העם. תפקידו הוא לקשר את עצמו אל העם בעבותות אהבה של ידידות ומסירות ולהעלותם למדרגה יותר גדולה של רוממות קדושת החיים. וסכנתו כזה אינה יותר פחותה וקטנה מסכנת השחיין בתהום הים. כי אם יתעכב לעמוד כים-החיים החילוניים יותר מן הראוי ומן הצורך, אז יהיה כאחד מחם, ולא רק שלא יעלה אותם מכור-תחתיות אלא גם יאכזר את

עצמו ונשמתו ולא ישיג את מטרת חייו ותפקידו בתור מנהיג.

אבל אם במדה ובמשקל ישים את פעמיו בדרך החיים, ישקול את כל מעשיו ודבריו במאזני-צדק, ירד אל העם בעת הצורך ויתרומם מעל לעם בשעה הנכונה והראויה, רק אז ימלא את תפקידו באמונה ויעלה את הניצוצות הקדושים והנפלאים הטמונים במעמקי נשמת האומה הישראלית וילמדם את הדרך הנכונה העולה בית-אל.

ובמובן זה הסבירו חז"ל את הענין של ארבע מינים בחג הסוכות (מנחות כ"ז ובמהרש"א שם בפיוט יום א' של סוכות) המרומזים לשדרות העם כולו. מהם יש כאלה אשר טעם בהם אבל לא ריח — בעלי מעשים, וכאלה שיש בהם ריח ולא טעם — בעלי תורה וגם כאלה שאין בהם לא טעם ולא ריח כמו הערבה — המון העם הפשוט, אבל בכל זאת, כולם אנודים בחבור אחד ומכפרים אלה על אלה, ואפילו האתרוג שיש בו כל המעלות יחד, טעם וריח — תורה ומעשים טובים, גם הוא נמצא בחברתם.

אמנם האתרוג מצטרף לחבורה עם כל המינים, אבל איננו מאוגד יחד אתם. המנהיג והראש מתחבר, אמנם, עם כל שדרות העם למדרגותיו ואפילו עם הערבה הפשוטה שאין בה כלום, אבל זהו רק לזמן קצר ולעת הצורך — רק ברגעים אלה שיש בהם משום „קום ועשה" לקיום המצוה. אולם אחרי שנעשתה המצוה, חוזר האתרוג למקומו המיוחד והמכובד לו לבדו מבלי להתערב עם שאר המינים.

המנהיג צריך לעתים קרובות לרדת אל שדרות העם, אולם אין לו להשאר ביניהם יותר מדי ותיכף אחר שגמר את תפקידו, עליו לחזור למקומו ולרום מעלתו.

על הרב והמנהיג הרוחני בישראל, ובפרט במדינה זו, החובה ללמוד את האומנות של שחיין צולל בכל פרטיה ודקדוקיה, למען יוכל החזק מעמד ולמלא את תפקידו בתור

והיה ברכה

מורה ומדריך. עליו לדעת ולהבין את המושגים הקטנים וקליהערך של העסקנים וראשי-הקהל, צריך הוא להשפיל את מדרגת עצמו כשהוא נושא נאומים בפני הנשים כפי השגתן והבנתן ולרדת לסוף דעתן, ומחובתו היא, אפילו לרכז סביבו את התלמידים הצעירים המתחנכים, כביכול, בבתי-החנוך ותלמוד-תורה ולהעלות מהם את הניצוצות הקדושים עד כמה שאפשר, ובאותה השעה עליו גם ללמוד את ה"ה", פרק משניות, או עין-יעקב, עם הלומדים הזקנים שבקהלתו. עליו להיות ממש כמלאכים שראה יעקב בחלומו: עולים ויורדים, יורדים ועולים. אבל עיקר העיקרים הוא, כי בשעה שהוא יורד אל העם אסור לו להשאר שם יותר מכפי הצורך, כדי שלא יאבד את דמותו ומהותו הרוחנית וכמאמר הבעש"ט הקדוש ז"ל.

ועכשיו נבין את המסורה שהזכרנו בראש מאמרנו :

„והיה ברכה". אתה אברהם אשר תפקידך הוא לעשות נפשות ולגייר גרים ולהיות המנהיג והמדריך כדי לרומם אותם מאשפתות ולהכניסם תחת כנפי השכינה, אתה צריך להיות ברכה להם. אבל אימתי? „והיה תמים". רק אם תהיה תמים דעות עם כל שדרות העם למדרגותיו בלי הבדל של סוג ומעמד, כי אז ורק אז, יתנו אמון בך ויקבלו את השפעתך. „והיה נכון לבקר". אתה המנהיג עליך להיות תמיד מוכן ומזומן לצלול בין אותן השדרות שבעם אשר הנם כבוקר — עוד מעורפלים בענני חשך ואפלה, אבל מתוך עמקי נשמותיהם עולים נצוצי-אור וקווי-זוהר, כדי להפיח בהם רוח-חיים ואור, להבריק את ברק-אורם ולהעלותם עמך.

„עלה אלי ההרה והיה שם". אבל בשעה שאתה יורד עליהם, הזהר והזהר שלא תשאר שמה זמן רב, רק חזור למקומך אחרי שמלאת את תפקידך, עלה שוב ההרה ותעלה גם אותם עמך אל מעלות ההר הטוב הזה, ואין טוב אלא תורה.

ב מ ו ע ד ו

„והיה לי לאב ולכהן". רק אם תתנהג ככה, אז הנך
האב-בית-דין והמנהיג היותר ראוי ומוכשר שכתר כהונתו
הולם לראשו — להיות לאב ולכהן בישראל.

כח מעשיו

ויאהב יצחק את עשיו כי ציד בפיו, ורבקה אוהבת את יעקב.
(בראשית כ"ה — כ"ח).

דברי התורה תמוהים לכאורה. איך אפשר לתאר לעצמנו דבר כזה, יצחק אבינו — צדיק ועולה תמימה, יאהב את בנו הרשע יותר ממה שהוא אוהב את בנו הצדיק היושב באהלה של תורה?

איתא בגמרא (ברכות ז.): „אמר לפניו רבש"ע: מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו?" ולפי מסקנת הגמרא, הכי קא"ל הקב"ה: „צדיק וטוב לו — צדיק גמור, צדיק ורע לו — צדיק שאינו גמור. רשע וטוב לו — רשע שאינו גמור, רשע ורע לו — רשע גמור".

אמנם ה"עושר" וה"עוני", שניהם הם כחות נגדיים המעמידים את האדם בנסיון מול מלחמת קדושת החיים, אבל בכל זאת, אין כח המדידה, לתכונת הנפש, שוה אצלם. ואף שגם נסיון העוני קשה הוא למדי וכדברי החכם מכל אדם „על פת לחם יפשע גבר", אבל קשה ממנו שבעתים הוא נסיון העושר וכדברי הכתוב „וישמן ישורון ויבעט".

מקרי החיים מעידים כי בהיות האדם נתון במלחמת החיים ועמל הפרנסה — אשר „בנפשו יביא לחמו", אין לבו ונפשו נתונים למחשבות-הכל של כפירה ומינות. דוחק הפרנסה ומרירות החיים מקרבים אותו לקונו שבשמים ומחזקים את אמונתו ובטחונו באלהי אבותיו. אך לא כן הוא האדם שעלה במעלות העושר והבטוח מדאגת הפרנסה

ועמל החיים. ההצלחה המדומה שזרחה בשמי-חיי, מרפה את כמחוננו ואמונתו, תאות תשוקת החיים מתגברת אצלו מרוב טובה ומאד הוא עלול לבעט באלהיו וקדושת אבותיו, וכדי לנצח במלחמה זו — שגם העשירות לא תזין אותו ממקומו ושישאר באמונתו הקודמת דרושים באמת אמונה טהורה ובטחון צרוף.

היוצא לנו מדברינו: כי נסיון העושר גדול יותר מנסיון העוני. ואם-כן, מוכן הדבר: כי העומד בנסיון היותר קשה ויוצא ממלחמתו זו בזר-נצחון בודאי שיעמוד גם בנסיון הקל. אך לא כן הדבר, אם אנו רואים שאחד עמד בנסיון היותר קל ונצח אותו, מרם נוכל להחליט אם יוכל להחזיק מעמד ולנצח גם את הנסיון הקשה.

וזהו כונת דברי הגמרא. צדיק וטוב לו, כלומר: אדם שיש לו מנוח העולם הזה, עושר וכבוד הם מנת חלקו וגורלו ושמש הצלחה וזרחת לו, ובכל זאת, עומד הוא בצדקו ומחזיק בכריתו, אין הוא בועט מרוב טובה ואין העושר שמור לרעתו. זאת אומרת, שנצח במלחמתו עם הנסיון היותר קשה, — הרי זה צדיק גמור, כי אין ספק בדבר, שאם יזדמן לידו הנסיון היותר קל, בודאי שיעמוד בו וינצחנהו.

צדיק ורע לו, כלומר: אדם העובד את ד' מעוני ומחסור. סובל הוא חרפת רעב ומצוקת החיים והוא משכים ומעריב לבי כנישתא, שומר שבת מחללו ועודנו מחזיק בתמתו — הרי זה צדיק שאינו גמור. כי אף על פי שעמד בנסיון הקל — נסיון העוני, שמא כשירחיב ה' את גבולו ויתברך בעושר ורוב טובה, לא יוכל לעמוד בנסיון היותר קשה — נסיון העושר.

רשע וטוב לו, כלומר: אם רשע הוא האיש מרוב טובה שלא יכול היה לעמוד בנסיון העושר שהוא הנסיון היותר קשה — הרי הוא רשע שאינו גמור. עוד יש תקוה לאחריתו, כי אולי אם ישתנה עליו מזלו ויעני יתרכך לכו הקשה מרוב

טובה וישוב אל ה', וכל זמן שלא נתברר לנו שגם בנסיון היותר קל לא יוכל עמוד ולנצח אותו, אי אפשר לנו להחליט שהוא רשע גמור.

רשע ורע לו, כלומר: אם האדם הוא אביון ועני מדוכא, רעב ללחם וצמא למים ובכל זאת אין הוא מתעורר לתשובה לבקש רחמים ולשים בה' מבטחו — הרי זה רשע גמור. כי מכיון שלא עמד בנסיון היותר קל בודאי שלא יעמוד בנסיון הקשה ואין תקוה לאחריתו.

ולפי רעיון זה אפשר לפרש עוד מאמר חז"ל התמוה מאד לכאורה.

„דבר נא באזני העם וכו' אין נא אלא לשון בקשה וכו' שלא יאמר אותו צדיק: ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחר כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם" (ברכות ט).

והנה לכאורה יש הרבה לדייק במאמר זה: (א) מה היא כונת חז"ל בהתואר „אותו צדיק"? (ב) מה היא כונת הדברים „קיים בהם" והלא מלת „בהם" מיותרת היא? או היה לו לומר קיים „להם" שהוא יותר נכון ויותר מתאים. (ג) התמיה הכי גדולה, איך זה אפשר לקשר את „אותו צדיק" עם תשוקת הממון והרכוש? ובפרט רכוש כזה שבא בתורת פרעון על עבדות של ארבע מאות שנים, אתמהה?

אבל לפי דברינו הקודמים אפשר לומר, שהבטחת הקב"ה לאברהם בברית בין הבתרים היתה: כי בניו יעברו במצרים תחת כור-המבחן של נסיונות החיים, כדי שיסגלו לעצמם את מוהר-הנפש וזכות-המחשבה עד שיוכלו לעמוד בכל הנסיונות של מלחמת היצר, כמו שהוא בעצמו עמד בכל הנסיונות ונשאר אדוק באמונתו הן מעוני והן מעושר. וכרגיל בדברים כאלה מתחילים מהקל אל הכבד, מתחילה ועבדום וענו אותם — נסיון העוני ואחר כך יצאו ברכוש גדול — נסיון העושר. וזאת היא כונת חז"ל: שלא יאמר „אותו צדיק" — הצדיק

הגמור שהוא בעצמו עמד בכל הנסיונות. ועבדום וענו אותם, דהיינו: נסיון היותר קל — קיים „בהם" בתכונת נפשם ורוחם ואמנם נצחו אותו אבל „אחר כן יצאו ברכוש גדול" דהיינו: נסיון העושר שהוא היותר קשה, לא קיים בהם ואין הם מוכשרים ומסוגלים בנסיון הקשה של הטוב — וזהו באמת בזיון ל„אותו צדיק" . . .

כידוע חלקו ביניהם, יעקב ועשו, את שני העולמות. יעקב לקח לו את החלק הרוחני — טוב העולם הבא, ועשו לקח לו את החלק הגשמי, את עולם העשייה — טוב העולם הזה. ושם מוכיח עליהם, יעקב מלשון עקב עיקבא דמשיחא-עוה"ב. עשו, מלשון עשיה, (כפירש"י: שנעשה ונמנר וכו') עולם העשייה — עוה"ז.

והנה לפי החלוקה הזאת שעשו לקח את כל טוב העולם הזה, היה נראה לכאורה: כי כל מה שיעקב אכל בעולם הזה ונהנה מטובו, לא משלו אכל, אלא מן השאול ומן הנוול, חלילה. כי העולם הגשמי שייך לעשו. אבל אומרים המפרשים, כי יעקב קנה בצדק גם את חלקו בעולם הזה. דכתיב: „אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי" ואם כן, לולא התורה ומקיימי התורה היתה חוזרת כל היצירה והבריאה של עולם המעשה לתהו ובהו ולא היה נשאר לעשו מאומה ורק בזכות זה שיעקב מחזיק בעולם הרוחני והאצילי מתקיים בידי עשו העולם הגשמי ולכן יש גם ליעקב זכות וחלק בעולמו של עשו.

ובדרך זו אפשר לפרש את כונת רש"י בראשית, „א"ר יצחק: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה. . . ומה מעם פתח בבראשית? משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים. . . שלא יאמרו אומות העולם (בני עשו) לסמים אתם", בזה שהנכם נהנים מטוב העולם הזה שהוא כולו שלנו, אלא כח „מעשיו" הגיד לעמו... על ידי שהשי"ת התנה קודם בריאת האדם „נעשה" אדם,

לשון רבים, והיינו, על ידי שהאדם מקיים את התורה מתוך בחירה חפשית נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. ובמעמד הר סיני, בעת קבלת התורה כשענו ואמרו בני ישראל „נעשה“ נתקיים התנאי שהתנה הקב"ה לפני בריאת האדם ואפשרו, על ידי מלוי התנאי הזה, את קיומו של עולם המעשה לבני עשו, דהיינו: „לתת להם נחלת גוים“, ואם כן אף על פי, שהעולם הזה הוא נחלת גוים ונפל בחלקו של עשו אבל בדיון זכו בחלקם, בהעולם הזה, גם בני ישראל. ולפי זה נבין גם את באור הפסוק הקודם והמשכו אל הפסוק שלאחריו.

„טרף נתן ליריאו“ — איזו זכות יש להם ליראי ה', ההולכים בדרכי התורה והזוכים לחיי העולם הבא, להזמין את טרפם ולחם חקם יום יום מהעולם הזה שאינו שייך להם אלא לבני עשו? מפני „יזכור לעולם בריתו“ — כי תמיד יזכרו את ברית התורה שבזכותה ובזכות מקיימיה מרצונם הטוב מתקיים העולם הזה, עולמו של עשו ואם כן, בצדק, יש להם, לבני יעקב חלק בעולם הזה על ידי „כח מעשיו הגיד לעמו“ — לתת להם נחלת גוים, חלק ונחלה בעולם הזה.

פתגם חסידי טפוסים אומר: מה הוא התבדל בין איש-היחם — צדיק בן צדיק, ובין איש המוני — צדיק בן רשע ואיך אפשר להכיר בין זה לזה? על ידי שתית הייך-שרף — ה„תקון“ שלאחר התפלה.

האיש ההמוני שאין לו יחס-אבות אבל מתנהג הוא בצדקות וחסידות, משכים לקום בבוקר בשעה מוקדמת לתורה ולעבודה. לומד הוא את שעורו הקבוע בש"ס וגפ"ת, אומר „יום“ תהלים, טובל במקוה קרה ועומד להתפלל מתוך התלהבות גדולה ודבקות. אחר גמר תפלתו וסדר עבודתו הנהו שב-ערצון ובדיחא דעתיה עליו, ומתוך שביעות רצון שמלא את חובתו באמונה ומכל אשר פעל ועשה לכבוד בוראו

בעבודת הבוקר, שותה הוא כוס יין-שרף בכונה וברצינות. מתוך הכרה כי לו נאה ויאה הנאת הגוף אחר כל עבודתו — עבודת הקודש.

אך לא כן הדבר עם איש היחס — צדיק בן צדיק. גם הוא פעל ועשה ככל הדברים שעשה חברו ועוד התנהג ביתר זהירות ממנו וגם כונתו היתה יותר רצויה, אבל בכל זאת בעת שתית היין-שרף אחר התפילה, הוא משמיע אנחה מעומקא דלבא השוכרת חצי גופו של אדם, מתוך מחשבתו, כי למרות עבודת הקודש שלו טרם הגיעו מעשיו למעשי אבותיו. פירוש הדברים: צדיק בן רשע מסתפק במועט, בכל מעשה טוב שעשה עולה הוא במדרגה על אבותיו ומרגיש בנפשו כי עולה הוא מעלה מעלה ושבע-רצון הוא מעצמו. שביעת-הרצון מעכבת אותו להתקדם בכחותיו הרוחניים ואין הוא מסוגל לעלות ולהגיע למדרגה יותר גבוהה ולעמוד בכל הנסיונות היותר קשים של מלחמת החיים.

אבל צדיק בן צדיק מרגיש את ערכו הקטן והדל. תמיד חושב הוא: מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי וממילא הוא משתדל להתקדם ולהתעלות ממדרגה למדרגה. צדיק בן רשע — הרי הוא צדיק ורע לו. כי אך עמד בנסיון אחד ויצא כמנצח, הרי הוא עומד ולא הולך ונשאר באותה המדרגה. אבל צדיק בן צדיק — הרי הוא צדיק וטוב לו, תמיד הוא משתדל להוסיף דעת ויראה, כל חייו הם שלשלת ארוכה של נסיונות היותר קשים והוא עומד בהם אפילו כשטוב לו... יצחק אבינו — צדיק בן צדיק, מסתכל בבניו וחודר לתוך תוכן של נשמותיהם להכיר את תכונת נפשם וכחותיהם הרוחניים. רואה הוא את בנו הקטן יעקב, יושב ועוסק בתורה ועבודה, איש תמים ויושב אוהל, שקוע הוא ראשו ורובו בעולם האצילי והרוחני. כל טוב העולם הזה — עולם העשיה, בלתי ידוע לו וזר לרוחו. מתרחק הוא מכל חמדת-החיים, מסתפק במועט כאלו מפקד הוא לעמוד פנים

אל פנים עם הנסיון היותר קשה — נסיון ה"טוב" וה"עושר". ואכיו שעמד כבר בכל נסיונות החיים אינו שבע רצון מהנהגת בנו זה המפחד לצאת למדחב העולם ולהנסות גם בנסיון ה"עושר" של מלחמת החיים. רואה הוא בזה ירידה רוחנית של בנו וצער גדול.

אבל הנה הוא רואה את עשו בנו הגדול, איש שדה העומק בכל עניני העולם הזה — עולם העשיה, שכבר נפגש פנים אל פנים עם הנסיון הקשה של העושר, ובכל זאת "ציד בפיו", שואל הוא שאלות: איך מעשרים את התבן ואת המלח, וכפירוש הכתב סופר, שנותן מעשר וצדקה בעין יפה, אפילו מלח ללפת את הפת והבשר ותבן לשכיבה, חשב יצחק, שהסתכל סביבו בעין של צדיק גמור, כי בנו הגדול עמד כבר בנסיונות הכי קשים של החיים, שעלולים היו להכשיל את האדמוני הצעיר בעל-התאוות, והוא נצח במלחמתו, ולכן — ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו.

אבל רבקה — צדיק בן רשע, היתה שבעת-רצון לראות את יעקב סגור בד' אמות של תורה ורחוק מן ההיים החומריים עם כל נסיונותיהם הקשים. היא הסתפקה במועט בזה שעמד בנסיון הקל ולא רצתה שיעמוד גם בנסיון היותר קשה מחשש שלא יוכל לעמוד בו, ולכן — ורבקה אוהבת את יעקב.

וסוף דבר: יעקב שהתחיל מהקל אל הכבד עמד בשניהם ויצא כמנצח "עם לבן גרתי ותרתי"ג מצוות שמרתי" — למרות מה שהיו לו צאן ובקר ונתעשר, וגם אכיו הכיר את גדולת נפשו ורוחו ואמר "הקול קול יעקב" ... וגם ה"ידיים ידי עשו" נתעלו בידי יעקב — ויברכהו.

חלום צדיק

ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו
(בראשית כ"ח, י"א).

כתיב: ויקח מאבני המקום וכתיב: ויקח את האבן? אמר
רבי יצחק, מלמד שנתקבצו כל אותן האבנים למקום אחד
וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו. תנא, וכולן
נבלעו באחת.

(חולין צ"א:).

ויחלם והנה סלם מצב ארצה
(בראשית כ"ח, י"א).

ופירש בעה"ט: סלם בגימטריא ממן, סיני, קול. (ממן וקול
חסרים — ממן, קל — הקל קול יעקב).
והנה ה' נצב עליו ויאמר, אני ד' אלהי אברהם ואלהי
יצחק... וידר יעקב נדר לאמר, אם יהיה... והאבן הזאת אשר
שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר
אעשרנו לך.

(שם).

„אין מראים לו לאדם אלא מהרהורי לבו" ובוה נבדל
הצדיק מהרשע לא רק בחייו ובמעשיו אלא גם בחלומו בשכבו
על מטתו. כמו חיי הצדיק, כן גם חלומו נובע ממקור קודש,
מתוך תוכן של אותן שאלות חיים המתחדשות בנשמתו עם
כל שנוי והתקדמות בחייו.

בשלוה ובמנוחת הנפש ישב יעקב באהלה של תורה.
מעולם לא התעניין בסבך החיים אשר מסביב לו עם כל יפים
החיצוני. בן מלך וצדיק — וכלום חסר בבית המלך. „יעקב
איש תם יושב אוהלים" — כל העולם נתרכז אצלו בתוך ד'
אמות של תורה והלכה.

והנה „קפץ עליו רוגזו של עשו", לפתע פתאום כאלו

נפל „מאגרא רמא לכירא עמיקתא“. חשך עליו עולמו, הועם זהר-ברק חייו, עליו לצאת למרחב הגדול ולעמוד פנים אל פנים עם מלחמת החיים. עליו לעזב את משכן מנוחתו — את אהל התורה ובית אבותיו ולהיות נע ונד בארץ באין משען לחם ומים. צריך הוא כעת לדאג ולהשתדל לא רק להתקדמותו הרוחנית והנצחית אלא גם למחיתו היום-יומית בהיותו נרדף מאחיו הגדול היוורד לחייו. חשכה גדולה סביבו, שקעה עליו השמש שלא בעונתה וכל העולם חשך בעדו.

נקל מאד לאיש צעיר לימים במבחר שנותיו, היוצא באופן פתאומי ממסגרת חייו הרגילים להמרחב של העולם הגדול, העוזב את שלחן אביו וגלמוד ועוזב עומד הוא לעשות את חשבון נפשו ותוכן עתידו בחיים לבחר את הדרך אשר ילך בה ואת המעשה אשר יעשה ואשר רגשי יאוש תוקפים אותו מפני אי בהירות מצבו — להיות נדח מדחי אל דחי ושישים את פעמיו בדרך עקלתון מפני אי ידיעתו בהוויות העולם.

אך לא כן יעקב בחיר האבות, אצלו השנוי בחייו היה לטובתו. במקום לחפש דרכים חדשות עם תוכן חדש, מוסיף הוא ללכת בדרכי אבותיו. צדיק באמונתו יחיה, רוחו נאמנה עם אלהי אברהם ויצחק ומחזיק בבריתם שהיא לו נר לנתיבותיו ותוכן חייו. אדרבה! על ידי הנדידה מבית הוריו ושאלת עתידו וקיומו, נגלו לפניו אפקים חדשים ושערי השמים נפתחו לו, לראות עקרים גדולים בסוד החיים, עמודי עולם ויסודות חיי העולם אשר היו זרים ובלתי ידועים לו עד עכשיו בחייו השקטים והשלוים.

אמר ר' נחמאי, מספר האבנים שלש היו (ב"ר פ' ס"ח) פירוש — הם שלשה עמודי עולם, שלש אבני היסוד שעליהם העולם עומד, תורה, עבודה וגמילות חסדים. ואלה שלשת אבני היסוד היו מריכות זו עם זו: כל אחת היתה אומרת עלי יניח צדיק את ראשו, כי אני הוא היסוד העקרי של קיום העולם (ילק"א).

ובאמת אנו רואים חילוקי-דעות כאלו גם בזמננו אנו.
בעלי עמוד התורה — תלמידי חכמים שבדור אומרים:
אנו עיקר יסוד העולם, בזכותנו זכות התורה העולם מתקיים.
בעלי העבודה — הצדיקים שבדור, העומדים בבית ה' יומם
ולילה חושבים שבזכותם העולם קיים, ובעלי הצדקה וגמילות
חסדים — אלה אנשי המעשה, הנדיכים בעם הנותנים בעין
יפה לכל דבר צדקה ותומכים ומחזיקים את הישיבות ובתי
הכנסיות, הם אומרים: אנו היסוד שעליו מתקיים העולם,
כי בלעדנו לא היה קיום לא לתורה ולא לעבודה. וכך
מריבות הן ביניהם שלשת אבני היסוד למי ישנה זכות
העבודה, וכל אחת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו.

גם יעקב אבינו בשעה שיצא לקראת עתידו בחיים לא
ידע לנכון מה הוא היסוד העיקרי של העולם ושעליו הוא
צריך לבנות את עתידות חייו, תורה, עבודה או גמילות-
חסדים. אָמנם עד עכשיו היה יעקב איש תם יושב אהלים,
שקוע ראשו ורובו בד' אמות של תורה והלכה ושני העמודים
הנשארים היו זרים לו ובלתי מבוררים כל צרכם, אבל בצאתו
לקראת עתידו בחיים בהעולם הגדול ראה והבין תיכף כי
לא על התורה בלבד יכול העולם להתקיים והתחיל להתעמק
גם בהבנת שני העמודים האחרים. רגע נדמה לו כי המדרגה
הכי גדולה היא זו שהוא דבוק בה. —

יעקב מנתח ברוחו את פרטי שלש המדרגות, חודר
הוא לתוך תוכן לחקר ולדרוש איזו מהן יותר חשובה ומועילה
בחיים, כדי שיבחר בה שתהיה אור לנתיבותיו „והנה
ה' נצב עליו ויאמר, אנכי ה' אלהי אברהם אביך ואלהי
יצחק“, כלומר — אם אתה רוצה באמת להיות „אדם השלם“
עליך להחזיק במדתך שהנך דבוק בה, דהיינו, ליסוד התורה
אבל יחד עם זה גם להאחז במדות אבותיך אברהם ויצחק.
אלהי אברהם“ חסד לאברהם — עמוד גמילות חסדים,
„ואלהי יצחק“ העולה תמימה שברצונה הטוב הקריב

את עצמו על מזבח רצון ה' — עמוד העבודה. התחזק והתגבר באלה השלשה כי בהם תראה חיים. וזוהי כוונת דברי חז"ל „שכלן נבלעו באחת“, רק באיחוד שלש המדרגות יחד, תורה, עבודה וגמילות חסדים, יוכל האיש הישראלי להקרא בשם „האדם השלם“ אבל אם הוא מפריד בין הדבקים, יורד הוא ממדרגתו וכל גדולתו היא כגוף בלא נשמה.

וזהו סמל ה„שלם“ שראה יעקב בחלומו, וכפירוש בעה"ט: שלם בגימטריא: „סיני“ „קל“ ו„ממן“. סיני זה תורה, קל זה עבודה וממן זה גמילות חסדים, להראות לו ששלשה אלה צריכים תמיד להיות יחד.

וכאשר הקיץ יעקב משנתו, פג חלומו וגמר את חשבון עולמו ודרך חייו, נתחדשה במחו דרך של יסודות חייו ועולמו, עיניו נפקחו וראה את האור הגדול בהיות שלשת העמודים מאוחדים ומשולבים יחד. ומיד, וידר יעקב נדר להשלים את חסרון שני העמודים החסרים לו ואמר: (א) „והאבן הזאת אשר שמתני מצבה יהיה בית אלהים, דהיינו — עבודה. (ב) וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך, דהיינו — גמילות חסדים, כדי שיכיל בקרבו את שלשת העמודים יחד, תורה, עבודה וגמילות-חסדים, כי אז יוכל להקרא בשם „האדם השלם“.

על הבאר

שלשה נזדווגו להם זוגיהם מן הבאר : יצחק, יעקב ומשה.
ביצחק כתיב : ויצחק בא מבוא באר לחי ראי, יעקב : וירא
והנה באר בשדה, משה : וישב על הבאר.
(ש"ר פ"א ל"ב).

דברי המדרש הזה מחוסרי באר הם בהשקפה ראשונה.
דהנה ידוע, כי בזמן הקדום היה ה"באר" מקום המיועד
לפגישות בין איש לרעהו ומדוע ראו חז"ל צורך להדגיש
באופן מיוחד על מקרה אשר לכאורה הוא פשוט ורגיל, ואיזה
רעיון ומובן באו חז"ל להשמיענו בספור המאורע הזה ?
חכמי המדרש הבינו באספקלריה המאירה שלהם ובזכות
שכלם, שהספור הזה שהתורה מספרת לנו : כי שלשה אלה
נזדמנו להם זוגיהם בהיותם על הבאר, אין זה מאורע מקרי
וספור רגיל, אלא מגלה הוא לנו אופק חדש ומפיץ אור גדול
לסמל לדורות הבאים את נצחיות החיים והקדושה שבחולין.
והמדרש הזה מתאר לפנינו קו אופיני ממאורעות החיים
שאירעו לאבות העולם ורועי ישראל, המרכז את מבטנו לחדר
עמוק אל תוך תוכה של תעודת חייהם ואל ה צ ד ה ש ו ה
שבהם.

נעים זמירות ישראל אומר : „עינים להם ולא יראו...
ידיהם לא ימישון, רגליהם ולא יהלכו" (תהלים קט"ו).
והנה לכאורה צריכים להבין, מדוע שנה הכתוב בלשונו, בכל
האברים הוא אומר „להם", עינים להם... אזנים להם...
ובאברי יד ורגל הוא משתמש בסגנון אחר : „ידיהם ולא
ימישון, רגליהם ולא יהלכו" ולא אָמר : ידיים להם...
רגלים להם... ?

וראיתי בשם גאון אחד (מובא בספר „שמחת הרגל“ על הגדה ש"פ) שמפרש את ביאור הפסוקים האלה, לפי המבואר במשנה (מס' ע"ז מ"א.), „המוצא שכרי צלמים הרי אלו מותרים. מוצא תבנית יד או תבנית רגל, הרי אלו אסורים — מפני שכיוצא בהן נעבד“.

ובכן רואים אנו מהלכה זו, שביחס לעבודה-זרה ישנה חשיבות מיוחדת לאברי היד והרגל מכל שאר האברים. שבכל האברים, אם נמצא שכור ונפרד מגוף העבודה-זרה נתבטל ממנו איסור עבודה זרה, מה שאין כן ביד ורגל, כי אף על פי שנפרדו מגוף העבודה-זרה נשארות הן באיסורן הקודם — מפני שכיוצא בהן נעבד.

ולזה רמז דוד מלך ישראל. כשהוא מדבר על כל האברים של עבודה-זרה הוא אומר „להם“, כלומר: דוקא בשעה שהם מחוברים לגוף העבודה-זרה יש להם דין עבודה-זרה והם אסורים, אבל אברי יד ורגל אפילו בלא „להם“, כלומר: אף כשהם נפרדים לעצמם ואינם מחוברים לגוף העבודה-זרה — דין עבודה-זרה להם.

ואמנם, באור זה הוא דברי פי חכם-חן, להצמיד את ההלכה עם דיוקו של המקרא, אבל עדיין מקום הניחו לי להסביר את טעמה ונימוקה של הלכה זאת, ומה נשתנו יד ורגל מכל שאר האברים?

מספרים ספור חדודי-הלצי על חשבון החיים האמריקאים. „אברך-משי“ בא ממזרח אירופא למדינת אמריקה. שם בעירתו הקטנה ישב ימים ולילות והגה בתורה, למד הרבה ש"ס ופוסקים, יגע ומצא תורה וחכמה ומלא את כרסו במדעים שונים וידיעת השפות. ובהיותו מזוין בידעיותו אלה חשב בלבו, שבלי כל ספק הם יעמדו לימינו ויאפשרו לו לבסס מצב מכובד ויסודי בארץ החדשה.

כאשר הגיע למחוז חפצו ורגלו דרכה על אדמת אמריקה, באו ידידיו ומכיריו מכני עירתו שקדמוהו לכרכו בשלום

ובברכת „ברוך הבא“, ודרך-אגב שאלו אותו, כרגיל במקרה זה, מה היא מטרת חייו במדינה החדשה וכמה הוא חושב להתעסק כאן כדי שיוכל למצא טרף לנפשו ולפרנס את אנשי ביתו ומשפחתו.

ויען להם האורח ה„ירוק“ בתמימות ובאמונה עורת: בכח התורה! תקותי חזקה בה, כי בכח תורתו וידיעותי המרוכות שרכשתי לי ביגיעה גדולה והתמדה נפלאה במשך שנים רבות, אוכל כודאי למצא לי איזו משרה חשובה המתאימה לפי רוחי ושאיפתי שתוכל לפרנס אותי ואת משפחתי בכבוד לפי המעמד הראוי לתלמיד-חכם ומשכיל, ובפרט במדינה חדשה זו, אשר מועטים בה בני עליה וכחות רוחניים, אין לאיש כמוני לדאג ללחם חקו.

ידידיו ומכיריו שכבר הספיקו להתאמרק (אמערקאני-זירען זיך) במדינה החדשה וידעו את דרך חייה, מלאו שחוק פיהם בראותם את תמימותו של האורח „הירוק“ והשתדלו להבינו ארחות-חיים וכי מועה הוא בחשבוננו טעות גדולה ועיקרית. כי לא הרי אמריקה כהרי אירופא, ובמדינה זו אין חשיבות יתירה למעלותיו הרוחניות. בארץ זו, מעריכים את האדם לפי ערכו וכחו הגופני ולא הרוחני, ורק אם יש לו לאדם איזו מלאכת-יד — היא תחיה את בעליה אבל על תורתו אל ישען...

בתהילה היה קשה בעיניו לתת אמן לדבריהם המתנגדים לרוחו ומחשבתו, וחשב בלבו כי רק מתלוצצים הם ממנו והקנאה מדברת מתוך גרונם, ואדרבה! אפכא מסתברא! וכי אפשר ש„ציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא“? ובשום אופן לא הי' יכול להחליט בנפשו כי מרחתו ועמלו בכל ימי חייו היו לשוא ושכל ידיעותיו המרוכות בחכמת התורה הנן ככלי שאין בו כל חפץ ומעתה תהיה תורתו מונחת בקרן זוית.

ויהי כאשר נח מעמל הדרך והנסיעה הארוכה התחיל לחפש אחרי משרה רוחנית אשר תהיה מתאימה לפי רוחו, אבל כל טרחתו היתה לשוא. חפש ויגע והעלה חרס בידו. עברו ימים ושבועות ומשרה כפי רצונו לא נזדמנה לידו וכל טרחתו לא עשתה פרי.

וכאשר אפס כספו, כלתה פרוטה מהכים והגיעו מים עד נפש, נזכר בדברי ידידיו ומכריו וגמר בלבו להתחיל במלאכה פשוטה או במסחר. וביום אחד לקח על כתפו סל מלא סחורה, מחוט ועד שרוך-נעל, הסתובב בחוצות וברחובות, עלה על סולמי העליות וירד למרתפים ונעשה לרוכל.

אמנם פדיונו היה רק פדיון פרוטות אבל פרוטה ופרוטה מצטרפות לחשבון גדול, ההצלחה האירה לו פנים וראה ברכה בעמלו. עבר זמן קצר וכבר הספיק להביא את משפחתו אליו.

ויהי היום והוא אחר לקום משנתו, לא כהרגלו תמיד, כי היה עיף ורצוץ מעבודתו המפרכת את גופו של האדם, ואשתו נכנסה להעירו משנתו, ובראותה כי בעלה שוכב ראשו למטה ורגליו למעלה על הכר נבהלה מאד ומחשבה עלתה בראשה: אולי יצא מדעתו מעמל עבודתו. אבל היא התחזקה ברוחה ושאלה אותו פשר דבר וסיבת מעשהו המוזר.

ויען לה לאמר: אל תחשבי כי יצאתי מדעתי, אלא סוף מעשה במחשבה תחילה. עולם הפוך אני רואה נגד עיני ובדעת מיושבת אני נוהג. כל ימי חשכתי כי יש יתרון לראש, מקור השכל והתבונה, על שאר האברים וכי הוא השליט על כל אברי הגוף, מדריכם בשכלו ומנהיגם בעצתו. ועל כן, הקדשתי את כל ימי נעורי לפתח את הראש וכשרונותיו, ובעתות המנוחה והמרגע, נתתי לראש את כבודו הראוי לו והשכבתי אותו למעלה על הכר, כי לו משפט הבכורה. אולם כעת נוכחתי לדעת כי ירד הראש מגדולתו,

נתמעטה חשיבותו ואבד את כסא המלכות, ואת מקומו תפסו הרגלים האצות ורצות, עולות לעליות ויורדות למרתפים ורק בזכותן אני מוצא את פרנסתנו, ובכן החלטתי כי בצדק להן משפט הבכורה ועלי לתת כבוד להרגלים שעלו לגדולה במקום הראש ה"לאדיוצלח" לכל מלאכה. ולכן השכבתי את הרגלים על הכר, כדי לתת להן כבוד-מלכים... ואם כי כל הספור הזה אינו אלא כעין בדיחה וחידוד על חשבון החיים האמריקניים, אבל שמעתי בשם זקני הצדיק מטאלנא זצ"ל, שהיה רגיל בבדיחות וחידודים, שאמר: בכל בדיחה ישנו גם גרעין של אמתיות ורצינות... ובבדיחת הספור שהזכרנו יש יותר מגרעין של אמת העוקץ ומכאיב כמחט בבשר החי...

ספור זה נותן לפנינו תואר אמיתי מהחיים במדינתנו אשר בה נותנים כבוד וחשיבות רק להכחות הגופניים של היד והרגל, ש"כיוצא בהן נעבד" עבודה זרה לרוח ישראל סבא. על שלומי אמוני ישראל נאמר: "וקוי ה' יחליפו כח", כלומר: מחליפים הם את ה"כח" — ובמקום "כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה" הם מאמינים באמונה שלמה "כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל"... אבל הרעיון הזה להאמין בכח היד והרגל, אשר לדאבון לבנו כיוצא בהן נעבד גם בימינו אלה, עבודה-זרה היא לנו...

ובספר "בית מדות" למהר"ל מרגליות ז"ל (מביאו "הדרש והעיון") נאמר לפרש את הפסוק "יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם" ופרש"י: כסבור שהם ערביים המשתחוים לאבק שברגליהם והקפיד שלא להכניס עבודה זרה לביתו. ומפרש הנ"ל במליצה יפה. הערביים שהם רוכלים-סוחרים המוליכים סחורה ממקום למקום ושמים כל בטחונם בכח הרגל וזאת היא הכונה "שמשתחוים לאבק שברגליהם" כלומר: להאבק אשר על רגליהם מרוב הלכס ומסעם ממקום למקום שזהו עבודה-זרה של יד ורגל שכיוצא בהן נעבד...

והנה אברהם גייר את האנשים להכניסם תחת כנפי השכינה ושיאמינו בה' ובהשגחתו הפרטית והוא השתדל להבינם ארחות-חיים, שיחליפו את „כחי ועצם ידי“ ב„הנותן לך כח לעשות חיל“... ולכן קודם שבאו לביתו האנשים שחשדם שהם ערביים-סוחרים המשתחווים לאבק שברגליהם, בקש מהם: „יקח נא מעט מים“ דהיינו: מי התורה והאמונה המחליפים את רעיון האדם המאמין „בכחי ועצם ידי“ בהאמונה של השגחת הכורא יתברך. כן! רחצו רגליכם — הסירו את אבק העבודה-זרה של היד והרגל שכיוצא בהן נעבד... .

ועתה נבין את באור דברי המדרש שהבאנו בראש המאמר.

צד שוה וסמלי אנו רואים בזווגיהם של יצחק, יעקב ומשה. שלשה אלה לקחו להם נשים ממשפחות אשר בתיהם היו מלאי עבודה-זרה וכפירה בהשגחת הכורא. רבקה יצאה מביתו של בתואל שנאמר עליו: „ואנכי פניתי את הבית“ ופרש"י מעבודת אלילים. רחל גנבה את התרפים אשר לאביה. וצפורה היתה בת כהן-מדן, כהן לעבודה זרה.

ולכן כל אחד משלשה גדולי האומה הישראלית, קודם שהתחתן ולקח את האשה לתוך ביתו, הזדמן אתה על הבאר, הוא באר-התורה, באר הפרוה שרים — שרי התורה, כדי לרחוץ את רגלי בת-זווגן אפילו מאבק עבודה-זרה, ובאר לה את התורה הזאת, תורת האמונה המהורה, באר היטב, להכניסה תחת כנפי השכינה ושתכנס לביתו בלב טהור של הכרה אלהית.

האור הנצחי

בהעלותך את הנרות . . . כאשר ראה אהרן הכהן שלא הקריב
עם הנשיאים בחנוכת המזבח, נתיירא שמא ח"ו גרם החטא.
א"ל הקב"ה למשה, אמור לאהרן אל תתיירא לגדולה מזה
אתה מתוקן. כל הקרבנות נוהגות בזמן שביהמ"ק קיים, אבל
הנרות לעולם.

(מדרש)

ואתה תצוה . . . הה"ד: כי אתה תאיר נרי ה' אלהי יגיה
חשכי . . .

(מדרש)

הדברים סתומים, מדוע הנרות לעולם קיימים? הלא גם
הדלקת הנרות של המנורה היתה נוהגת רק בזמן שביהמ"ק היה
קיים כמו הקרבנות, ואם כן מה יתרון להם על הקרבנות?
„שאלו רומיים לריב"ח: מנין שהקב"ה מחיה מתים
ויודע מה שעתיד להיות? אומר להו, תרזוייהו מן המקרא
הזה, שנאמר: „ויאמר ה' אל משה, הנך שוכב עם אבותיך
וקם העם הזה וזנה". ודילמא וקם העם הזה וזנה? אומר
להם, נקוטו מיהא פרגא בידייכו דיודע מה שעתיד להיות"
(סנהדרין צ').

והמאמר הזה הוא בלתי מוכן בהשקפה ראשונה. הלא
הם באמת שאלו ממנו שתי שאלות ומדוע לא השיב להם
תשובה אלא רק על שאלה אחת, ומעיקרא מאי קסבר? ואם
באמת זהו תירוץ מספיק על שתי השאלות מדוע חזר בו
לבסוף?

וראיתי בספר „ארץ חמדה" המפרש ע"פ דברי רש"י.
„ויצר ד' אלהים את האדם" ופרש"י: שתי יצירות,

יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים. ודברי רש"י מבוארים לפי דברי הספר, "שמנה לחמו" ע"פ דברי הוזהר הקדוש, מדוע בכל הנבראים בששת ימי בראשית נאמר רק, "אשר ברא אלהים" ובבריאת שמים וארץ נאמר, "ביום עשות ד' אלהים שמים וארץ". ותירץ הוזהר: הקב"ה אינו מיחד את שמו הגדול — שם בן ד' אותיות, על דבר שנפסד וכלה. ולכן, כל הנבראים מכיון שהם עומדים לפסידא, לא נאמר בבריאותם שם ד', אבל בבריאת שמים וארץ שהם עומדים וקיימים לעולם, ייחד את שמו הגדול על יצירתם.

ולזה נתכון גם רש"י בדבריו. דהיה קשה לו, איך ייחד ד' את שמו הגדול על בריאת האדם כאמרו: "ויצר ד' אלהים את האדם", והלא גם האדם אינו קיים לעולם והוא בן תמותה? ועל זה תירץ רש"י: שתי יצירות כתיב כאן, אחת לעולם הזה ואחת לתחיית המתים שאין אחריה מיתה והפסד ולכן בצדק ייחד את שמו הגדול על בריאת האדם... ודפח"ה.

ועכשיו נבין היטב את תשובת ריב"ח לשאלות הרומיים. הם שאלו ממנו שתיים: מנין שהקב"ה מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות... והנה לשאלת תחית המתים היה יכול להשיבם מן המקרא הזה, "ויצר ד' אלהים את האדם", ומכיון שייחד את שמו הגדול על בריאת האדם, ממילא מוכרח שהאדם נברא לחיות חיי עולם בתחיית המתים, אבל הם שאלו ממנו עוד שאלה, מנין שהקב"ה יודע עתידות, ובוה שדו נרגא, כי מכיון שאין ראייה שהוא יודע עתידות, אם כן אפשר שפיר לומר שהאדם נברא בתחילה לחיות חיי עולם בהעולם הזה — שלא יחטא וממילא לא יגזור עליו עונש מות ויחיה לעולם, ולכן ייחד על יצירתו את שמו הגדול, אבל בהחלט אין מזה ראייה על תחית המתים ועל שתי יצירות... אבל מכיון שהוכיח להם מן המקרא, "וקם

העם הזה וזנה" לנקוט מיהו פלגא בידיכו שהקב"ה יודע עתידות, אם כן על כרחך עלינו להסכים, כי בשעת בריאת האדם ידע שעתיד הוא לחטוא ושיגזור עליו מיתה בעולם הזה, ואף על פי כן ייחד את שמו הגדול על בריאתו, ממילא מוכרח מזה גם כן, שישנן שתי יצירות, אחת לעולם הזה ואחת לעולם הבא — לתחיית המתים, ובתשובתו זו נכלל תירוץ מספיק על שתי השאלות כאחת...

ואולי נתכון לזה גם יחזקאל הנביא באמרו על שאלת הקב"ה „התחיינה העצמות האלה? ויאמר ד' אלהים אתה ידעת" ... כלומר, איזו שאלה אתה שואל, האם תחיינה העצמות האלה, הלא אתה ד' אלהים ייחדת את שמך הגדול על יצירת האדם, וגם אתה ידעת מקודם שיחטא האדם ותגזור עליו מיתה בעולם הזה ובכל זאת ייחדת את שמך על בריאתו וזהו בהכרח מפני שהעצמות האלה תחיינה חיי-עולם נצחיים.

ועכשיו נבין את דברי המדרש שהזכרנו בראש מאמרנו ויאירו לנו שבעת הנרות הקיימים לעולם.

הקב"ה הבטיח לאהרן שהוא נוצר לגדולה מזה של עבודת הקרבנות ושהוא עתיד לשרת בקודש בדבר שאינו תלוי בתקופות וזמנים ואינו משועבד לפגעי הזמן והחיים כמו הקרבנות. הקרבנות קיימים רק בזמן שביהמ"ק קיים אבל הנרות שאתה תדליק קיימים לעולם ולא יבטלו בפגעי החיים ותלאות הזמן, וראיה לזה, „ואתה תצוה את בני ישראל" לעשות את המנורה המהורה להאיר את חשכת החיים. אל תחשוב שהנרות יהיו בטלים כמו הקרבנות, לא ולא, כי אתה תאיר נרי ד' א ל ו ה י יגיה חשכי... הקב"ה מייחד את שמו הגדול על הנרות וזהו הערבון היותר בטוח שהנרות הם לעולם ולנצח נצחים ושלא יעלה בהם כליון והפסד. תמיד הם יאירו לנו את חשכת הגלות עד שנזכה לשוב לתחיה — תחית עמנו בב"א.

מכבי"ם ומכבים

לשבת חנוכה

ויהי מקץ שנתיים ימים — קץ שם לחשך (מד"ר בראשית פ"ט).
וחושך — זה מלכות יון שהחשיכה את עיניהם של ישראל
בגזירותיהם, שהיתה אומרת להם: כתבו על קרן השור שאין
לכם חלק באלהי ישראל.
(מד"ר בראשית ב').

שני המדרשים האלה מחוסרי הכנה הם לכאורה. מה
הוא מוכן הדברים „קץ שם לחושך“? מה היא הכונה
„שהיתה אומרת להם: כתבו על קרן השור שאין לכם חלק
באלהי ישראל“, מה תועלת ישנה בכתיבה זו והלא כפירה
היא מהדברים המסורים ללבו של האדם? ומדוע דוקא על
קרן השור?

לא מקרה הוא הדבר, שאת פרשת מקץ אנו קוראים
בשבת חנוכה. בחלומותיו של פרעה אנו רואים את תורת
ההתיוונות והם עולים בקנה אחד עם נס חנוכה. „אין מראים
לו לאדם אלא מהרהורי לבו“ — ולכן, חלומותיו של פרעה
הם: פרות רעות הבולעות את הפרות הטובות ומלכות יון
גוזרת: „כתבו על קרן השור“.

מלכות, מלכות ורשעתה וגזירותיה. שונות הן גזירותיה
של מלכות יון שגזרה על האומה הישראלית מהגזירות של
מלכות-רשע אחרות. בזמן שמלכויות רשע אחרות בקשו
להשמיד ולהרג את העם העברי ולמחות את שמו מדפי
ההיסטוריה האנושית, הגה גזירותיה של מלכות-יוון היו
מכוונות לרוחו ונשמתו של העם העברי וכל רצונם היה

להחשיך רק את עיניהם של ישראל, אבל בחייהם החומריים ובגופם לא נגעו לרעה, כמבואר בלבוש, מביאו הט"ז באו"ח סימן תר"ע וז"ל: „בהנזכה לא היתה הצלת נפשות, כי לא בקשו היונים נפשות רק הכנעה והעברת דת". בניגוד לשאר מלכויות-הרשע נתנו היונים שיוויון-זכויות לאותם היהודים המתיונים שעזבו את דת אבותיהם והסכימו לקבל עליהם את דת היונים ומנהגיהם.

והנה ידוע שהיונים העריצו והקדישו מאד את המשחקים הגופניים של כל מיני התעמלות, התפתחות תרבותם התבטאה בחיזוק בריאות הגוף ומלחמת הגבורים עם שוורי-האיצמדיון היתה נחשבת בעיניהם כעין פולחן דתי.

ונצייר לנו תמונה נוראה זו: הזירה הגדולה אשר ליד בימת-המשחק מלאה אלפי אנשים אשר באו לראות בחזיון הפלאי של מלחמת הביניים בין גבור צעיר ובין שור-איצמדיוני-פראי. החזיון מרם החל. בתוך מעגל המרוץ עומד לו יהודי צעיר מתיון, יפה תואר ומראה עם הן עלומים וגבורה נפשית וכולו אומר כבוד והוד. בעוד רגעי מספר יחתך גורלו: או שיפול מתבוסס בדמו, או שינצח במלחמתו המסוכנה ויקבל את התואר „אלוף-הגבורים". למראה הגבור הצעיר העומד זקוף ובראש מורם, תוקפת התלהבות גדולה את כל הנאספים וכולם מוחאים כף ומאחלים לו נצחון.

ופתאם נפתח פשפש קטן צדדי ומתוכו מתפרץ שור-איצמדיון-פראי, שחור וחזק, עיניו אדומות ומפיצות רוגז וכעס, וכאשר ראה מרחוק את העלם הצעיר בכגדו האדום משתולל הוא בנהמת פרא ובדהרות אבירים הוא מתקרב למקום עמידתו. בזריזות נפלאה מתרחק הצעיר ממקומו ופונה לצד אחר והשור אחריו. הצעיר קופץ רגע לצד זה ומשנתו לצד שני, מתקרב הוא רגע לקראת השור ומבליט את כגדו האדום ורגע הוא צועד לאחוריו ומתרחק ממנו וכן

חוזר הדבר פעמים אין ספורות והכל נעשה במשקל וסדר לפי קצב מקהלת המזמרים, נדמה שרקדן רגיל מראה פה בפני קהל מסקרנים את נפלאות רקידותיו בלי שום פחד ומורד-לב מהשור המרוגז והפראי העומד ממולו לרצחתו נפש.

והנה שעת ההכרעה הגיעה. פראותו ורוגזתו של השור מתגברים מרגע לרגע והגיעו להמדרגה היותר גדולה ואפשרית ולעומת זה, עיפותו של הלוחם מתגברת, כחותיו עוזבים אותו ונדמה שעוד מעט יהיה מרמס לרגלי השור. אבל פתאום הוא זוקף את קומתו וכמו מוצק הוא עומד במקומו כאילו היה מטרה לקרני השור, והשור הולך ומתקרב אליו בכל כחו לדקרו ולהכניעו וכפשע בינו לבין המות. קהל הנאספים עוצרים ברוחם, הלכבות הולמים מפחד והגשימה נעשה כבדה, נדמה כי כמעט קט והלוחם לא יהיה יותר בין החיים . . .

אבל באותו הרגע, הדבר נעשה במהירות הבזק, ולפתע פתאום, ולתמהומה הגדול של תסקרנים הם רואים את הצעיר כשהוא רוכב על גבו של השור ואוחז בקרניו בכח. השור משתולל ביותר פראות, קופץ הוא הנה והנה ומשתדל להפיל את רוכבו ארצה וכן הוא סובב-הולך את כל עיגולו של האיצימדיון. אבל לשוא! הרוכב מחזיק בו בכל כחותיו ושחוק של נצחון על פניו, ובעת שהתלהבות של הקהל עוברת כל גבול אנושי, כולם מוחאים-כף, מרעישים ומצהילים פנים לקראת המנצח הגבור, שולף הוא את חרבו הקצרה שהיתה חגורה על מתניו ובמכה אחת נצחת בראשו של השור הוא מפילו ארצה.

הגבור המנצח נשא על כפיו, מגישים לו זרי-פרחים ולאות-זכרון לנצחונו הגדול נותנים לו במתנה את קרנותיו של השור והוא כותב עליהן את שמו לזכרון-עולם. הנה בשכרות הנצחון שוכח המנצח את מקור חוצבו כי מילדי העברים הוא ואשר תפקידו בחיים הוא יותר מרום

ונשגב מלהיות שופך-דמים ולהראות את כח אגרופו, שוכח הוא מסורת אבותיו ויסוד תרבותם הנצחית, "כי לא בכח ולא בחיל, כי אם ברוחי אמר ה' צבאות". בידיו המגואלות והמלאות דם, הוא כופר בקדושת האומה הישראלית ומראה שמכבר הוא את כח האגרופ על חיי הרוח והנצחיות.

ולזה כווננו חז"ל במתק לשונם: אתה הצעיר בזאטומי בני ישראל שנמשכת אחרי משחקי היונים וגם חתמת את שמך על קרן השור לזכרון-עולם על נצחונך, כאלו כתבת על קרן השור: שאין לך חלק באלהי ישראל והאמונה הישראלית.

היונים החשיכו את עיניהם של ישראל. הם רצו לחנך את הדור הצעיר שיתנו יתרון לכח השור שבאדם — כחותיו הבהמים, על כחו הרוחני והאלהי ואשר בו מתבטא יתרונו של האדם על הבהמה.

גם פרעה מלך מצרים חי באותה חשכת הדעות להאמין בכח השור עד כדי לעשות את הבהמה להאליל שלו וכדברי התרגום (בראשית מ"ג, ל"ב) „ארי-בעירא דמצראי דחלין-לה עבראי אכלין". וכאשר בא יוסף מצרימה התחיל להשפיע את אחד תורתו של יעקב — תורת עגלה הערופה, ביטולו של הכח הבהמי, וקוי האור של תורתו האלהית חדרו מתוך חומת מאסרו והאירו את חשכת מצרים ועד כסא המלכות הגיעו, ואז — ופרעה חולם. בלבו של פרעה מתרוצצים מהשבות שונות: ואולי באמת יש יתרון לכח הרוח על כח השור? ופרעה שתמיד ראה בשור הבריא והחזק את כח העולם, חולם פתאום: כי הפרות הרעות והדקות בולעות את הפרות היפות והכריאות. . . מה זה, האם נשתנו סדרי בראשית שאין כה השור שולט יותר בעולם? ותפעם רוחו. ומכיון שכל חרטומיו וחכמיו אין פותרים את חלומו הוא קורא ליוסף. ויוסף עוד טרם שמע את חלומו הוא אומר: „אלהים יענה את שלום פרעה" — לא הכח הגופני

והבהמי הוא השולט בעולם אלא כח אלהות ובפעם הראשונה הוא משמיע את שם אלהים בסכיבה מגושמת ומטוממתה זו ובכח זה הוא נעשה השליט על כל מצרים. וזהו מובנו של המדרש „קץ שם לחשך“ — ברוחו הכביר של נצחיות החיים עשה קץ לחשכת הדעות של מצרים.

בברכת נרות של חנוכה אנו אומרים: שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. ואומרים בשם הרבי ר' אלימלך ז"ל, כי מובנה של ברכה זו הוא: הנסים שעשה לאבותינו, אז — בימים ההם, נחוץ מאד לחדשם ולעשותם גם בזמן הזה.

ומאד צדקו דבריו הקדושים שנאמרו כאמת וצדק. גם בזמננו זה אנו צריכים לאותם הנסים והנפלאות שנעשו אז לאבותינו. לדאבון לבנו מתרבים המתיונים בימינו אלה. תרבות האגרוף וכח הבהמי שבאדם תופסים את המקום הראשי והכי חשוב בחיי דורנו. ההערצה לכח השור מתגדלת מיום ליום ודוחקת היא את רגלי הכח הרוחני-אלהי של דור יתום זה.

בצדקת הנחתנו תעיד ההתענינות הגדולה המתעוררת בשדרות עמנו, בכל הזדמנות של מלחמה בין שני אגרופנים. כל המקומות באיצטדיון, המכיל בתוכו שמונים אלף איש, נמכרים במחיר גדול ואלה שלא זכו להיות מהמאושרים ולהדחק פנימה לראות בעיניהם את נפלאות הגבורה, יושבים בכתייהם ליד הרדיו ושמים את אוזניהם כאפרסת מבלי לאבד ח"ו אף הגה מדברי המכרז המודיע על מהלך המלחמה ותוצאותיה. בכונה גדולה ובערות הם שומעים את ידיעות המכרז ורושמים כל הכאה, פצע וחבורה שאגרופנים מחלקים איש לרעהו ביד נדיבה וכך הם מכניסים דמים לבתי יעקב השקטים והשאננים.

צעירי עמנו משתתפים במשחק מטורף-כשופי זה ושוכחים לגמרי כי אסור לנו להפסיק בין תפילה של יד לתפילה של

ראש. אמנם אין אנחנו מכחישים את הנחיצות של גוף בריא ושלם ואין אנו מתנגדים לזה כלל וכלל. אדרבה! בכרכת החודש קבעו תפלה מיוחדת לתכלית זו „חיים של חילון עצמות“ ומצות עשה מהתורה היא „ושמרתם מאד לנפשותיכם“. וכן נפסקה הלכה למעשה: והנחורים המתענגים בקפיצתם ומרוצתם מותר בשבת (או"ח סימן ש"א). אבל כל זה הוא בזמן שכח הגוף הוא תועלת להתפתחות הראש והמח וכשהיד והראש משולבים יחד.

אולם לדאבוננו הגדול מפסיקים צעירנו בתפילה של יד ואזמרים: עד כאן! דואגים הם רק לחיזוק הגוף אבל לא לחיזוק הרוח והנשמה. מרבים הם ליסד כל מיני אגודות לתרבות האגרוף והתעמלות אבל לא להתפתחות הרוח. והנה הלאומיים שבהם, הדואגים לכבוד שם ישראל וגבוריו, רצו לעשות זכרון-עולם לאלה הגבורים-הקדושים שלחמו ונצחו בשם ה' ותורתו, וקראו את שם אגודתם „מכבי“. אבל דא עקא! אלה הלאומיים, אמנם כונתם רצויה אבל אין מעשיהם רצויים, שוכחים הם שהמלה הזאת אשר שמו אותה על הנם ואגודתם נקראת על שמה אינה מלה בפני עצמה ואין לה מושג והיא כוללת בתוכה ראשי תיבות של מוכן מקיף וכולל.

המכבי"ם של הדור ההוא התחילו, אמנם, בתפילה של יד — בכח האגרוף ללחם את מלחמתם הקדושה — מלחמת השחרור נגד שונאיהם הזדוניים אבל עיקר תכליתם היה הנשמה הישראלית ולא הפסיקו במלחמתם עד שהגיעו לתפילה של ראש — לקדש ולטהר את משכן ה' ולהדליק את המנורה הטהורה — נר ה' נשמת אדם. ולסמל מלחמתם הקדושה כתבו אנשי המלחמה והגבורים ההם על דגלם „מכבי"ו" שמלה זו מובנה — „מי כמוך באלים ד'“, כי זאת היתה תכלית מלחמתם.

אבל „מכבי" דורנו המצמצמים את מובנה של מלה זו

מכבי"ט ומכבי"ט

ורואים אותה כחמיכה בפני עצמה במסגרת צרה, לא די שאינם ממלאים את חובתם לפאר בה את כבוד עמנו אלא אדרבה משמצים הם את כבוד ישראל, כי במסגרת מצומצמת פירושה של מלה זו הוא: מכבים. מכבים את אור התורה ושמים את האור הנצחי לחושך של מצרים. וחושך — זה מלכות יון שהחשיכה את עיניהם של ישראל בגזירותיהם, שהיתה אומרת: כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל . . .

ועל זה אנו מתפללים: „אור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו במהרה לאורו". אמן.

הזמן גרמא

דרש ר"ש בן לקיש: „ויקרא יעקב אל בניו... ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה. אמר שמא ח"ו יש במטתי פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל ואבי יצחק שיצא ממנו עשו? אמרו לו בניו: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. אמרו כנשם שאין בלבד אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד, באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמרו רבנן: היכי נעביד, נאמרוהו — לא אמרו משה רבינו, לא נאמרוהו — אמרו יעקב, התקינו ליהיו אומרים אותו בחשאי... אמר ר' אבהו, התקינו שיהיו אומרים אותו בקול רם מפני תרעומות המינין, ובנהרדעי דליכא מינין עד השתא אמרו לה בחשאי.

(פסחים נ"ו.)

תורה היא וללמוד אנו צריכים, לחקר ולהבין את מעמם ונמוקם של גדולי חכמינו וסיבת שנוי הנוסחאות שלהם. כאלו רצו חכמי ישראל לקיים ולצאת ידי חובת כל הדעות וכעין פשרה קבעו לאמר „ברוך שם כבוד מלכותו"... בחשאי, אבל מעמא בענין: מדוע אמרו יעקב ולא אמרו משה? ונראה לי שבאמת אין דבר זה במחלוקת שנויה ובחלוקי דעות, אלא מקורו בשנוי זמן ומקום והוא דבר שהזמן גרמא. דהנה בעולם המסחר ישנן לשכות-ערכין מיוחדות, אשר תפקידן הוא לערוך את רכושו ויושר הנהגתו של כל סוחר וסוחר ולברר עד כמה בטוח הוא כדי לתת לו אשראי, וכל מוכר סחורה תרוצה לדעת את הסכום שהוא יכול לתת לקונה בהקפת, הוא פונה ללשכות-המעריכים או קורא את רשימתן שהן מדפיסות מזמן לזמן, ומתן הוא יכול להוכיח על גודל האשראי של קונה זה או אחר.

והנה שונים הם אופני ההערכה של הלשכות. הדרכים להשיג ידיעות ברורות ע"ד מצב נאמנותם של הסוחרים ועד כמה הם בטוחים כדי לתת להם אשראי, אינן שוות בכל הזמנים ומשתנות הן לפי מצב העסקים הכללי. בשנת שפע, כשהשוק המסחרי מפותח מאד, הפדיון גדול והעסקים טובים, אין נותנים ערך וחשיבות להעובדה שהסוחר מחזיק מעמד בחנותו ועושה קניין ומסחר, אלא חוקרים ומכירים את גודל מסחרו, מהו סכום הכסף שהוא מוציא ומכנים ואיך הוא המאזן החדשי שלו, ורק על פי הדברים האלה יערכו את גודל האשראי שלו ומדת במיחותו. ואם יקרה שבחדש אחד יוקמן מאזנו, כבר יבימו עליו בחשד ופחדנות וישמו ימחק מרשימת מקבלי אשראי.

אך לא כן הדברים בשנת משבר וירידה כלכלית, בעת שכתי מסחר הכי גדולים ומבוססים פושטים את הרגל ואינם יכולים להתקיים, אזי לא מתחשבים עם המאזן המסחרי, ואם הסוחר מחזיק מעמד, ממשיך במסחרו ואין גורלו בין פושטי הרגל, כבר נחשב הוא לבעל-בטוח ונאמן ויש לו האפשרות לקבל אשראי.

וכמו שיש שנויי מצבים בעניני הערכה של עולם המסחר והכלכלה, כן ישנו הבדל ושנוי מצב בערכם וחשיבותם של הענינים הרוחניים של האדם.

בזמן שהדור כולו זכאי, בעת שהמצב הרוחני של העם התרומם למדרגה גבוהה של יראת ה', כל בית ישראלי, גדול וקטן, איש ואשה, הבן עם הבת, הולכים בדרך התורה ושומרים על מסורת אבותיהם, מקדמים ומחשכים הם לבתי כנסיות ובתי מדרשות להתעסק בתפלה ולמוד התורה, נזהרים הם בקיום המצוות ומדקדקים עד קוצו של יוד במנהגי ישורון, דרך הישר של תורת ישראל היא הדרך הסלולה לכל ואפילו איש ההמון מלא מצוות כרמון, — ואם בדור דעה כזה באים להעריך את גדולת האיש המורם מעם ולהעמידו במדרגה יותר עליונה מכל אנשי סביבתו, מוכן מאליו, שאין לקחת בחשבון גדולתו

ולאמר: שהוא משכים ומעריב לבית הכנסת להתפלל; קובע עתים לתורה; שומר הדת; נוהר במאכלות אסורים וכי הוא מתנהג על פי דרכי התורה, כי הלא דברים אלה עושה כל אחד ואחד ועל פיהם יתנהג כל איש ישראלי וכמה נחשב הוא יותר מאחרים, זהו דרך החיים הכללי ואין הוא יוצא מהכלל. ורק חיי זהירות ופרישות, חסידות עליונה, מדות תרומיות וקידוש עצמו בדברים שהעולם נוהג בהם היתר, יכולים להרימו על ולהקדישו לעיני כל למיוחד בדורו. וגם להיפך, בדור קדוש כזה אם ימצאו אחד שיקל את ראשו אפילו בדבר כל שהוא; לקצר בעליונים, לסלסל בשעריו ולבטל אפילו מנהג ישראל הכי קל, בצדק בין חפשים יחשב חלקו, בשבע עינים יבדקו אחריו שמא יש בו שמץ פסול של „פרה ראש ולענה“. ורק האיש המקדיש את כל זמנו ועתו לתורה ולעבודה, ורואים בו התלהבות יתירה והתרוממות הנפש עם נשמה עליונה — עליו יאמרו קדוש קדוש...

אך לא כן ענין הדברים בדור שכולו חייב, בעת ירידה רוחנית וכח הטומאה הוא השליט על הארץ ויושביה; בעת שבתי הכנסיות ובתי המדרשים נתרקנו והצעירים והצעירות הלכו כשבי, נשטפו עם זרם החיים הסוער ושוטף ונתרחקו ממקור חוצבם וממסורת אבותם; נמחקה הצורה הישראלית מעל פניהם וצלם האלהים נהפך לעגלה סוררה וחיה צמאה לתאות החיים; ברגלי גאווה הם דורסים על כל קדשי האומה ואין יראת אלהים נגד פניהם — בעת משבר רוחני כזה, אם נמצא אחד שמחזיק מעמד לא להשטף עם זרם ההפקרות והכפירה ולבו לא הלך שבי אחרי הבלי הזמן ותענוגותיו, לא פשט את הרגל ועודנו מחזיק בתומתו, ואף על פי שלפי האמת, לא הגיע האיש הזה, אפילו לקרסוליו של האיש ההמוני והרגיל של הדור הזכאי, בעשרו הרוחני, בכל זאת נחשב ונערך הוא לבעל מדרגה רוחנית יותר גבוהה מההוא, מפני שהוא בודד במחננו, הולך יחידי בדרכו ובמסירת נפש הוא לוחם מלחמה קשה בעד

אמונה פעומה זו והוא משיגה רק אחרי קרבנות קשים ומרובים. ואם בדור זכאי היה מקומו בין המון העם, אבל בדורו הוא נחשב לאיש המעלה המורם מעם. ועל כגון זה נאמר: „אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח” — אם הרוח המושל בשדרות העם — רוח הכפירה והרס הדת והמסורת זורמים סביבך מכל צד והם חזקים ממך ורוצים להמביעך, תשתדל להחזיק ואל תעזב את מקומך, תשאר באמונתך עד שיעבור זעם וְאז רוח הטומאה תעבור ותכלה מן הארץ ואתה תשאר איתן על מקומך.

וכאשר נתכונן בעין פקוחה אל מהלך החיים הרוחניים של דורו של יעקב במצרים ושל הדור דעה של משה במדבר, אָז נוכל להבין את שנוי הנוסחאות בענין „ברוך שם כבוד מלכותו”... שאמרו יעקב ולא אמרו משה.

יעקב ובניו ישבו במצרים, הארץ השקועה במ”ט שערי טומאה ושטופה בזימה, כפירה והפקרות, ורוח המושל של המדינה — זרם החיים, שטף וזרם נגדם ונגד אמונת אבותם. התורה משכחת את יוסף הצדיק: „ויהי ה’ את יוסף ויהי בבית אדוניו המצרי”, אף שהיה בבית אדוניו המצרי בכל זאת לא נפל ממדרגתו וה’ היה את יוסף, הוא התגבר נגד הזרם השומף ונשאר באמונתו המהורה. וכן בשעה שבשרו ליעקב, אמרו: „וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים” — כלומר, אין רוח מצרים, רוח המושל שולט גם עליו, אלא אדרבה, הוא המושל והשליט בכל ארץ מצרים והשמיע בפומבי את שם ה’ באמרו „בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה”.

אחרי שעברו שנים ויעקב ובניו באו מצרימה, היה ירא ומפחד, שמא ח”ו נתפסו אחדים מבניו ברוח המושל—זוהמת מצרים. וכאשר נסתלקה ממנו השכינה גבר פחדו: „אולי ח”ו נמצא פסול במטתי כישמעאל וכעשו”, ולכן כאשר שמע שבניו כלם אומרים „שמע ישראל”, שהם מאמינים באל אחד ולא נשטפו בזרם החיים, נתן שבח והודאה להשי”ת ואמר „ברוך

שם כבוד מלכותו לעולם ועד" — כלומר, ברוך ה' שבנינו נשארו נאמנים לאלהי אבותם אפילו בסביבה זרה וממנה.

אבל בדורו של משה, שהיה דור דעה שקבל את התורה מהר סיני, דור שנתחנך ונתגדל בהשפעתו הקדושה של משה רבנו, דור כזה שכולו זכאי אין די לו באמירת „שמע ישראל" בלבד. אמנם האמונה באל אחד היא מצוה עקרית והראשונה שבעשרת הדברות, אבל סוף סוף היא רק מצוה אחת מתרי"ג המצוות, ואף שכל בני ישראל אומרים „שמע ישראל" אין בזה מה להתרשם ולהתפעל ולא היה צריך להודות להשי"ת שכלם מאמינים ביחודו של שמו הגדול. לגבי דורו של משה מילתא זוטרתא היא ולא אמר „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

והנה בדורות האחרונים, דורות שיש בהם זכאים וגם חייבים, טוב ורע משמשים בהם כערכוכיה. הרבה גוונים של זרמים שונים למיניהם: מגון התכלת של ציצית הדומה לים ולרקיע וכסא הכבוד, הימין הקיצוני — עד גון האדמומית השמאלי הקיצוני. חסידים, אנשי מעשה, גדולי תורה, המון עם, מתקדמים, מתוקנים וחפשים מכל דת ואמונה—מהיום את בית ישראל. ובדור של ערכ-רב כזה נשאלה השאלה: „אנן היכי נעביד?" בדור זה שהחרד והחפשי משתמשים בכתר אחד, חלילה לנו להסתפק במועט בעניני דת ולהחשיב לצדיק את מי אשר רק באמונתו יחיה ולומר „ברוך שם כבוד מלכותו" אחרי הקורא „קריאת שמע". אין לנו להתפעל ממנו כ"כ בזמן שב"ה עוד חיים וקיימים בתוכנו בעלי תריסין גדולים בתורה וביראה ועוד לא אלמן ישראל מחסידים ואנשי מעשה כבשנים הטובות. אולם מצד השני אין לנו לדחות מאתנו נדח בשתי ידים ולבטל לגמרי את בעלי המעוט שמסתפקים במועט ומעמידים את יהדותם על „אחד". בדור יתום זה שהתפקדות שולטת בו ועושה שמות במחנה ישראל וגם מאד קשה מלחמת הקיום של החיים, עלינו לכבד ולהחשיב גם את אלה שאמנם כבר ירדו ממדרגתם אלא שככל זאת עוד מחזיקים בחבל

האמונה ועדיין לא פשטו את הרגל ועוד לא אבדה תקותם וברכה בהם. והיכי נעביד? נאמרוהו — לא אָמרו משה, לא נאמרוהו—אמרו יעקב, ודורנו כולל בתוכו את סגולות וחסרונות שתי התקופות ההן יחד. „התקיננו שיהיו אומרים אותו בחשאי” כלומר — בפומבי אין לנו לכבד ולהחשיב את בעלי המיעוט בדעת ובאמונה, אבל בסתר הלב אין לנו לדחותם ולבטלם אלא עלינו לדונם לכף זכות ואולי היו חיים בסביבה אחרת, סביבה יותר מאושרה וחרדה לדבר ה' לא היו גם הם מסתפקים במועט. ועל זה הוסיף ר' אבהו: „התקיננו שיהיו אומרים אותו בקול רם מפני תרעומות המינים” — היינו, בשעת שהמינות גוברת וחודרת לתוך חיינו פנימה, חובתנו היא לשבח ולחזק את ידי המאמין אפילו אם אמונתו פעוטה וזעירה מאד כחודו של מחט, כי בזה אָנו מחזיקים בו ומעודדים אותו במלחמתו הקשה. אבל בנהרדעי דליכא מינין „עדיין אומרים אותו בחשאי”, כדי לא לתת יד לפושעים ולחטאים שיהיה להם פתחון פה לומר, כי די לו להאיש הישראלי אם הוא מחזיק רק באמונה שבלב ואין כל צורך לקיים את כל מצוות התורה הכתובה והמסורה. „תורת ד' תמימה” כתיב וכל אחד מישראל מחויב לקיים את כל דברי התורה הזאת במלואה עם מסירות נפש ממש וה' הטוב יעזרנו להגדיל תורה ולהאדירה.

על המטה

מסורה : ויתחזק ישראל וישב על המטה.
והמן נופל על המטה.

בכדי להבין את התמוה ומופלא בהשקפה ראשונה, כי מה ענין שמיטה להר-סיני, ומה הוא הקשר בין „וישב על המטה” של יעקב אבינו ובין „נופל על המטה” של המן הרשע, עלינו להתבונן בסדר המקראות במגילת אסתר ולברר את הסיבה הראשונה ועילת הדברים שגרמה לשנאתו וכעסו של המן על מרדכי — ואז יתקרבו הרחוקים ונבין את סמיכות הדברים והקשר שבין שניהם לפי המסורה.

בפעם הראשונה כתוב : „וירא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחוה לו, וימלא המן חמה” (אסתר ג' ה'). אחרי זה נאמר : „וכראות המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה” (שם ה' ט'). ועוד פעם התמרמר בזעף וקצף : „וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך” (שם ה' י"ג). הנה בתחלה כעס מפני שמרדכי לא כרע לפניו, אחרי כן זעף שלא קם בראותו אותו וכאחרונה הביע את דאגתו הגדולה לפני אשתו ואוהביו, על ש„מרדכי יושב בשער המלך” ואשר זה גוזל ממנו את מנוחתו ומפריע לו להנות מכל הטוב שגדלו המלך על כל השרים.

יש מנהגים שונים בדרך הבעת-כבוד לגדולי הדור וכל עם ומדינה כמנהגם נוהגים. אצלנו היהודים, אות-הכבוד היותר גדול היא, לקום מפני גברא רבה וספר-תורה ולהדר פני זקן וחשוב וגם בתפלות הכי חשובות אנו עומדים על

על המטה

רגלינו. אצל עמים אחרים, האות היותר חשוב לרוממות הכבוד היא: השתחויה, והם כורעים, ומשתחוים לאלהיהם וגם לפני גדוליהם. ואצל רשעי זמננו — הרמת היד הנטויה להרוג, לאבד ולהחריב עולמות, היא אות הכבוד שלהם.

גם אצל הפרסים היה, כנראה, אות-הכבוד שלהם — ההשתחויה, כי כן צוה המלך לכבד את המן, ולכן כעס המן כשראה שאין מרדכי היהודי כורע ומשתחוה לו. אולם בכל זאת הרגיע את עצמו בתנחומי-שוא, כי אף שמרדכי אינו מכבדו לפי דרכי הפרסים, בכל זאת, יכבדהו כמנהג היהודים בקומה לפניו. אבל כאשר ראה המן את מרדכי והוא לא קם ולא זע ממנו — לא קומה ולא הידור כמנהג היהודים, גדל כעסו של המן בשנאת קצף ובוז.

למה הדבר דומה? מספרים: באחת העירות הקטנות היה חיט זקן ושמו ישראל. הוא היה „בעל-מלאכה" טוב ותפר את הבגדים היותר יקרים ואפילו את בגדי החתונות בשביל חשובי ועשירי האנשים שבעירה, וכלם היו שבעי-רצון מעבודתו כי עשה את מלאכתו באמונה ובמסירות. בעירה ההיא היה נער שובב שלא רצה ללמוד תורה וגם לא הצליח לשום דבר. אבותיו דאגו מאד לתכליתו ועתידו והחליטו ללמדו מלאכה המחיה את בעליה. אבל הוא לא נתן אוזן קשבת לדברי מאמיניו, לא שמע בקול מדריכו דורשי טובתו ולא הצליח אפילו להעבודה היותר פשוטה. אף אחד מבעלי-האומנות לא רצה להחזיקו בביתו ויגרשוהו.

אז יעצו את הוריו שימסרו אותו ללמוד את מלאכת החייטות אצל ר' ישראל החיט הזקן ומכיון שהוא איש יקר-רוח ובעל-מדות יסבול ממנו עד שיחנכו וילמדו את המלאכה. וכן היה באמת, הנער נשאר בבית ר' ישראל החיט זמן ארוך ואף שלא הצליח ללמוד את אומנות החייטות על בוריה, אבל עמד לו שכלו ללמוד ולתפוס את מסתרי תהלוכות מסחר הבגדים, וכאשר גדל הלך לעיר הבירה ויהי עוסק במסחר הבגדים וגם

עלה בידו לחסוך ולאסוף סכום כסף הגון. והנה עלה במחשבתו לשוב אל עיר מולדתו ולכונן שם בית-אומנות מודרני לתעשיות בגדים, עם אולם מרוהט יפה לפי האופנה האחרונה במראות גדולים ושלטים מוזהבים יפים, הכל כפי שראה בעיר הבירה.

ופתאום והידיעה עשתה לה כנפים בעיר מולדתו ותהם כל העירה. בני הנעורים אשר לא ידעו מי הוא האמן הבא מעיר הבירה להשתקע בעירתם שמחו מאד לקראת הופעה זו ובכליון עינים חכו לבואו. אבל לא כן הזקנים אשר ידעו והכירו את האיש מילדותו. הם שידעו את האיש ותרמיתו שאינו אומן-יד כלל וכלל ושכל מעשיו הם מרמה ואחיות עינים לרמות את האנשים, הצטערו מאד וגם דאגו להחית הזקן שלא תקופח פרנסתו. ויטכסו עצה וייעצו להחית הזקן, ר' ישראל, שיעשה שותפות עם תלמידו מלפנים, הוא יעשה את עבודת התפירה וההוא ינהל את הענינים המסחריים ובאופן זה יציל את עצמו מחרפת רעב.

ויען להם הזקן ויאמר: אין זה לפי כבודי להרכין את ראשי-השב לפני ה"לא-יוצלח" הזה שהיה תלמידו. אם-כן, יעצו לו אחרים מידידיו, צא ופרסם בין אנשי העירה, כי החיט החדש הוא הנער השוכב שלמד אצלך וכי אינו יודע את מלאכת החיטות. גם זה לא אעשה, ענה הזקן. הוא רוצה שאתחיל במלחמת-שפתים אתו, כי אז ירכוש לצדו הרבה מאנשי העיר ובעיקר מהדור הצעיר, ומה יאמרו הבריות: הקנאה מדברת מתוך גרונו של זה ולא יאמינו לי. לא! עצה זו לא נראית בעיני. אם-כן, שאלו אותו ידידיו, מה תעשה כדי להציל את קיומך ולהבטיח את פרנסתך? פשוט מאד ענה הזקן: אמשך בדרכי הסלולה ואעשה את מלאכתי באמונה.

ידידיו השתוממו לדבריו וברגע הראשון לא הבינו את כונתו, אולם במשך הימים ולאט לאט נוכחו לדעת כי צדק החיט במשפטו. "שקר אין לו רגלים" ו"שקרא לא קאי".

אבל אם נכנעים לפניו או שיוצאים במלחמה נגדו, אז נותנים לו חשיבות ומחזקים אותו. האמצעי הכי טוב להלחם נגד השקר, הוא לעזבו לנפשו בביטול גמור וממילא נפל יפול והאמת תנצח.

ישראל סבא, נושא ברמה את פנס-האורה ומלמד את תורת-החיים לכל העמים, אבל דא עקא שהתלמידים קשים לשמוע הם וממהרים לעקור מלבם את תורת האמת ולאבד גם את מוריהם. בכל דור ודור קמים עלינו לכלותנו ורבים מאד הם הידידים והיועצים הטובים שלנו המחפשים עצה ותבונה באיזה אופן עלינו להגן על נפשנו וקיומנו.

מהם — כת המתבוללים — אומרים: נכרע ברך לפני העמים, נתערב ונתבולל ביניהם ותחת חסות דגלם נעבוד את עבודתנו התמה ונחיה רק בני-דת-משה. ואחרים — הלאומיים הקיצוניים — עונים לעומתם: לא כי! אלא נקום כאיש אחד ונלחם מלחמת תנופה בעד לאומיותנו ודתנו, בעד זכויותנו וקיומנו. אבל ישראל סבא אומר: לא הא ולא הא, לא נכרע ולא נשתחוו וגם לא נקום במלחמה נגד שונאינו הרבים שלא במקום חיותנו — בארצות גלותנו. השמירה היותר טובה כדי להגן על עצמנו היא, להיות מובדלים ומוכנסים בתוך ארבע אמות המצומצמות שלנו, לעבוד את עבודתנו הקדושה והטהורה, להמשיך בתורת החיים באמונת הנפש ותמימות הלב, ורק אז נצליח ונתגבר על שונאינו כי „קושמא קאי“.

המן הרשע, אותו הנער חשוב שהיה עבדו של מרדכי היהודי, עלה פתאום בסולם השקר ונעשה משנה-למלך וככל שונא ישראל השתמש בכח גדולתו בבית המלך להכניע את מרדכי היהודי ועמו, והיה חפץ לראות את מרדכי היהודי כורע ומשתחוו לפניו, שיכנס תחת דגלו ויתבולל עם בני הארץ. אבל מרדכי לא יכרע ולא ישתחוו. היהודי האמיתי לא יכוף את ראשו לפני השקר ולא יכרע לפניו. המן רואה שאין מרדכי רוצה לכרוע ולהשתחוות לפניו וחמתו בערה בו על

היהודי הגאה אשר אינו רוצה את קרבתו ואת נדיבת לבו, כדי להתבולל בין העמים ולשכוח את עמו ומולדתו. אבל עדיין היה המן יושב ומתנחם בלבו בתקוה שמרדכי הוא מן הסוג השני, יהודי לאומי גאה ויתחיל במלחמה גלויה נגד שיטת ההתבוללות של המן, ואז תהיה לו סיבה ועילה להלשין על מרדכי לפני המלך שהוא מן המהפכנים המתנגדים והשונאים של כסא המלוכה ואז היה מתנקם בו, ולכן היה המן חפץ לראות את מרדכי קם וזע ממנו — כלומר, שיצא במלחמה נגדו. אבל כראות המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו, שאין הוא רוצה להלחם בו ומכטלו בלבו כחפץ נמאס מבלי לרצות לכא אתו כמשא ומתן אפילו של מלחמה, אז גם תקותו האחרונה להנקם במרדכי נתאכזבה — וימלא המן חמה וכעס. הוא הבין שמרדכי משתמט ממנו בכונה גלויה כדי לא לתת לו אפשרות והזדמנות להלחם אתו ולהכניעו וממילא אין לו שום עצה ודרך איך לשלוט בו לרעה.

המן היה מלא חמה וכעס על מרדכי שהוא משתמט מלהפגש אתו כשדה-הקרב, אבל באותו הזמן היה משתומם ומתפלא, כמה כחו של יהודי זה גדול שהוא יכול להתקיים בכדידותו בארצות גלותו? ופתאם נתברר לו הדבר ונגלו לפניו הקלפים. הוא רואה את מרדכי יושב בשער המלך — מלכו של עולם ומלמד לתלמידיו תורה לשמה — הלכות קמיצה, ראה איך שמרדכי מכטל אותו בשלילה החלטית ועובד את עבודת עצמו באמונה ובמסירות, אז הבין המן הרשע את סוד נצחיותו של מרדכי ושלא יוכל להתגבר עליו ולהכניעו, והוא מתאונן לפני אוהביו וזרש אשתו: „וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך" המונן מאויבים ושונאים, כי אי-אפשר לו להשועל לכוא אל מצולת המים של ים-התורה כדי לתפוש את הדגים ולהוציאם ממקום חיותם כדי לאכלם חיים.

גם יעקב אבינו, כאשר ראה את עשיו ואלופיו הרבים,

על המטה

וכי סבבוהו כלבים רכים לצוד את נפשו, פחד לכו שמא ינצחוהו. אבל מה עשה כדי להגן על עצמו? לא פנה לימין וגם לא לשמאל, לא כרע לפניהם וגם לא קם במלחמה נגדם, אלא ישב ביניהם נתון בארבע אמותיו בודד ומובדל מהם. „וישב יעקב” יעקב יושב ישיבה עצמאית ומבטל את כל הקמים עליו בשלילה.

וזאת היא כונת המסורת: „ויתחזק ישראל וישב על המטה”, אפילו ישראל זקן וחלש מאד הנמצא בסביבה מצרית ונכריה ואשר לכאורה אין לו כל תקוה ואפשרות להמשיך את קיומו, אבל כל זמן שהוא מחזק את עצמו ומתגבר ברוחו ומקיים בעצמו „וישב על המטה” שהוא יושב בבדידותו ולומד את תורת-החיים, עושה הוא את עבודתו, עבודת הקודש באמונה ובשמחה מבלי לפנות על ימין — לקום, ומבלי לפנות על שמאל — לכרוע-כרך, אז ממילא: „והמן נופל על המטה”. על ידי הביטול והשלילה שישראל סבא מראה לשונאיו ומנדיו הוא מגין על עצמו, מבלי שיהיה בהם כח להרע לו ולהכניעו. ונצח ישראל לא ישקר!

כלי מלחמתנו

לחמשה עשר בשבט

וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים.
(שמות י"ג י"ח)
מלמד שהיו מזוינים בחמשה עשר מיני זין.
(ירושלמי שבת, פ"ה י"ו)

והנה רבים מתפלאים ושואלים מהיכן לקחו בני ישראל כלי-זין, ואחרים מוסיפים להקשות מנין לו להירושלמי המנין המדויק של חמשה עשר ומה הם מיני כלי-זין הללו? ועל כן, אענה גם אני את חלקי בהכנת דברי הירושלמי. לפי דעתי, לא נתכוון הירושלמי לכלי-זין של אנשי המלחמה, אלא לכלי-זין מסין אחר לגמרי, כלי-זין שאינו מזיק, אינו שופך דמים ואינו מכאיב אפילו כחודו של מחט, ובכל זאת, אלה כלי-הזין הם מהיותר טובים ומוצלחים שאנו בני ישראל השתמשנו בהם בכל הזמנים והתקופות של גלותנו ונדודינו ומוסיפים להשתמש בהם גם בזמננו זה עד כדי לנצח על ידם את אויבינו ושונאינו.

הכונה היא: „חמשה עשר כלי-זין” — כלי זין ששמו „חמשה עשר”.

באופנים שונים חגגו בני ישראל, במשך זמן גלותם הארוכה, את יום חמשה עשר בשבט. היו זמנים שהיינו מוכרחים להסתפק ולצאת ידי חובתנו באכילת פירות בלבד וגם הם פירות חוץ-לארץ — בגדר „זכר-לחורבן”, ורק בשעת שברכנו את הברכה האחרונה הזכרנו את חשיבותה של ארץ ישראל והתפללנו לד' בלב נשכר ונדכה שנזכה גם לאכול

מפירות ארצנו ולשכוע מטובה. היו גם ימים יותר טובים לישראל ובהם זכינו לאכול מפירות הארץ בארצות גלותנו ומרחוק התענגנו על טוב ארץ אבותינו. ותודה לאל, זכינו כעת שיום זה נעשה באמת יום-טוב לישראל באופן גלוי ונראה — ראש-השנה לאילנות ממש.

ביום זה יוצאים ילדי ישראל, בני דור התחיה, בשמחה וברננה לשדות וכרמי אחינו בארץ אבותינו, נוטעים הם אילנות וצמחים ומוסיפים נדבך על גבי נדבך בהקמת הבנין הגדול של תחית המולדת.

ה"מתקדמים" ופורצי-הגדר שבכל הדורות היו לועגים למנהגי יום חמשה-עשר בשבט כמו שלענו לשאר המנהגים המסורתיים של העם העברי. ובשעה שהיו רואים יהודי זקן וחמר-שניים לועם עם החניכים החלשים את החרוב הקשה ברגשי הדרת קודש, שחקו עליו ושאלו אותו: מה העבודה הזאת לך? הטרם תדע כי את החרוב הזה נטע איזה ערבי, פרא אדם, ישמעאל השופך דם יהודים בתאות רצה, והאם אין זה מגוחך, שע"י מעשה-ידידיו של רוצח פראי אתה רוצה לבטא את רגשותיך בדבר חבת הארץ וקדושתה?

מענות כאלו שמענו ושומעים גם כעת, ואף שבהשקפה ראשונה יש הרבה מהאמת בבקורת זו, אבל מי שיש לו עינים לראות ומוח בקדקדו להתעמק ולהבין את תוכן מנהגי המסורת, יוכח באמתיות ונכונות של הכח הטמיר והגדול של "חמשה עשר כלי-זין" — דהיינו, יום חמשה עשר בשבט.

וקודם שנבאר את הענין כפי השקפתנו, נקדים ונתבונן בהויכוח שבין משה ובין פרעה בדבר שחרור העם.

פרעה שואל את משה: "מי ומי ההולכים?" ומשה עונה לו: "בנערינו ובזקנינו נלך". . . . והדברים תמוהים לכאורה וגדולה הזרות והפליאה בתשובת משה. מי הם הנערים? הלא הם צעירי וזאמזמי העם בגיל של פחות מעשרים שנה. והזקנים? הלא הם אותם האנשים שכבר

עברו את שנות העמידה ואינם ראויים יותר לעבודה ובנין הארץ. והאם אין זה פליאה, שמשך כתשוכתו מדבר רק אודות הנערים והזקנים ואינו מזכיר כלל את ה"גברים" שהם החלק היותר מוכרח שבעם והמוכשר, לפי גיל שנותיו, לכל עבודה? והנה פרעה אומר לו שוב: "לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים". וצריכים להבין, האם באמת רצה פרעה בטובתם של ישראל ואמר למשה שעליו לקחת אתו את ה"גברים" שהם בעלי הכח והיכולת? והדברים מוזרים מאד במבט ראשון.

אבל אם נעמיק-חקר ונעיין במצבם הרוחני של עם ישראל באותם הימים שהיו משועבדים במצרים, נוכל להבין את הסתם והמוזר אשר כמשא-זמתן שבין משה לפרעה.

לפי דברי חז"ל היה המצב הרוחני של העם העברי במצרים ירוד מאד. "והמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים" — אחד מחמשה. וארבעה חלקים, מתו בשלשה ימי האפלה מפני שלא רצו לעזוב את הארץ (רש"י).

הרבה מבני ישראל התרגלו בארץ מצרים למהלך החיים של המדינה, התכוללו בין עם-הארץ ויעזרו בהתפתחותה ובמסחרה, ויתערבו בגויים וילמדו ממעשיהם ועד מהרה שכחו את עמם ואת תורתם.

והנה סוג האנשים האלה היה עפ"ר ממעמד הגברים שהיו עוסקים בעבודה ובמסחר, אבל לא ממעמד הזקנים שבדור אשר ידעו את שבטי ה' והיו מחונכים בחיי קדושה, וגם לא ממעמד הנערים-הצעירים שעוד טרם יצאו למרחב החיים בעבודת הארץ, מסחרה ובנינה.

משה וגם פרעה ידעו את המצב המציאותי. ובשעה שפרעה שואל את משה: "מי ומי ההולכים", אין זו שאלה פשוטה לשם ידיעה ובירור הדברים, כי אם שאלה דיפלומטית בכונה של עלבון והכאבה, כלומר: מי הם האנשים אשר בשמם אתה מדבר ושהם רוצים ללכת לעבוד את ה'? והלא

רוב האנשים שבעיר-רצון ממצבם הנוכחי ואינם רוצים בהתחדשות חייהם, ואם-כן, בשם מי אתה מדבר? ומשה בידעו את המציאות האכזרית, היה מוכרח להודות על האמת שהוא מדבר רק בשם הנערים והזקנים. ואז מוסיף פרעה להכאיבו ואומר: „לכו נא הגברים“, כלומר, איזו חשיבות וערך ישנה למפעלך אם אין הגברים הולכים אתך — שהם כח החיים והעם. כל דבר-יך אין בהם ממש, והנם דברי הבלים ושטויות, ויגרש אותם מאת פני פרעה.

ואף שלפי ההשקפה השטחית צדק פרעה והוא נצח במענותיו את משה, אולם כשאנו חודרים עמוק לתוך כונת הענין אנו באים לידי החלטה שהצדק היה עם משה רבנו באמרו: „בנערינו ובזקנינו נלך“.

אחד מגדולי דורנו כשהיה מדבר על מצב הדור הנוכחי של עם ישראל במדינתנו, היה אומר שהוא כמעט כאותו המצב של בני ישראל במצרים. בבתי הכנסיות ובתי המדרשים אנו רואים אך ורק את הזקנים, ובבתי הישיבות ותלמוד-תורה רק חלק קטן מהנערים, אבל את הגברים שהוא החלק המוכרח של העם, אין אנו רואים בכל דבר שבקדושה, רחוק הוא, החלק הזה, מחיי עמו ועם צרכיו לא יתחשב. ואף שמצב זה מעורר דאגה ומחשבות נוגות אבל בכל זאת אין לנו להתייאש.

דהנה בזמן של מלחמה, אם ארכו ימי המלחמה והלוחמים הצעירים נפלו לפני חרב האויב, אז מגישים לצבא את האנשים הזקנים, ואף שאין באפשרותם של הזקנים להלחם מלחמת תנופה ולנצח את האויב, אבל יש בכחם ואפשרותם להגן על המכצרים ולעצור את האויב שלא יחדור לתוך מדינתם, עד אשר יגדלו הנערים ויהיו ראויים לצאת בצבא המלחמה ובכח הנעורים יתגברו על האויב וינצחו אותו. ובאותו המצב נמצאים גם אנו כעת. חיים אנחנו בדור יתום החולך ומתרחק ממקור חוצבו וממסורת אבות. בחירי אנשי

המלחמה שלנו נפלו לפני חרב האויב וכרעו ברכך לפני האליל של התקופה החדשה עם כל זוהמתה, ובמצב כזה, החובה על הזקנים שבדור להתגייס למלחמת מצוה, להחזיק מעמד ולהגן על מבצרי התורה והיהדות, בתי הכנסיות ובתי המדרשות, עליהם להתאמץ לעצור את האויב מלחדור לפני ולפנים של לב האומה ולראות שקול התורה והתפלה — הקול קול יעקב — ישמע בבתי ישראל ובמשכנותיהם ובאותו הזמן ישתדלו בכל אפשרותם להנך את הדור הצעיר לתורה, לתעודה ולקדושת האומה, ואז סוף סוף יקום דור חדש של אנשי צבא עם רוח גבורה ועוז וינצח את האויב האכזר ונצח ישראל לא ישקר.

והנה את האמת המוחלטת הזאת הבין משה רבנו בכל היקפה הגדול. ובשעה שפרעה שואל אותו בלעג-נקם: מי ומי החולכים? והלא כל הגברים שהם אנשי המלחמה ללחום את מלחמת האומה, כבר לוקחו בשבי ונכנעו תחת ידי מנצחיהם והסכימו עם מצב חייהם, הוא ענה לו: אל תחשוב שכבר אבדה תקותנו אחרי שאין הגברים אתנו, לא! בנערנו ובזקנינו נלך. . . כל זמן, שעוד יש בנו זקנים דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא, כל עוד שנפש יהודי הומיה ושומרים את משמרת הקודש של מסורת אבות ותורתם, לא אבדה תקותנו. מבצרי ישראל די חזקים הם לעמוד ימים רבים בפני אבני הבליסטאות של האויב עד אשר יגדלו הנערים וידעו להגן על עמם ותורתם.

כל אותן מאות השנים — מיום שגלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו — וארץ חמדת חיינו נשארה שוממה ועזובה מבחירי בניה, עריה נחרבו ושדותיה לא נזרעו ולא נעבדו, בכל זאת נשארנו נאמנים וקשורים בעבותות אהבה חזקים לארץ ישראל. חבת הארץ לא פסקה אף לרגע מבני עמנו. האהבה הזאת התבטאה על ידי זקנינו שהלכו שמה לכה"פ לבלות את

שארית ימיהם ולהקבר באדמת הקודש. ובחזון לארץ החזקנו במנהג אבותינו בידינו ומרחוק לא שכחנו את ארצנו וכיום חמשה עשר בשבט היינו אוכלים מפירות הארץ למען נברך על פירות הארץ ולהתפלל שיוזכנו ה' לאכל מפריה ולשבע מטובה. מזוינים אנחנו ב„חמשה עשר כלי-זין“ להגן על המבצר של חבת הארץ שלא תכבה ח"ו בלבות בני עמנו ולהתחזק בקשר של קיימא לארצנו עד שיגיע זמן התחדשות נעורינו בבוא הגואל ונוכה ביום זה — יום חמשה עשר בשבט — לנמוע ולבנות את חורבות ארצנו.

מסורת האבות ומנהגיהם הקדושים הם לנו כלי-זין להגן על קיומנו, והם כלי המלחמה היותר מוצלחים לנצח את אויבנו ולהושע תשועת עולמים במהרה בימינו.

כלל ופרט

לשבת שירה

אז ישיר משה ובני־ישראל את השירה הזאת לד'... אמר
ר' אלעזר : קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים־סוף, שנאמר :
נותן לחם לכל בשר... וסמך ליה: לגזור ים־סוף לגזרים...
(פסחים ק"ח.)

אמר רבי יוחנן : וקשה לזוגן כקריעת ים־סוף.
(סוטה ב.)

בכדי להבין את מאמרי חז"ל אלה וגם לחדור לתוך
עומקם של דבריהם הקדושים בהבנת הנס הגדול של קריעת
ים־סוף, אניד בענין זה מלתא חדתא ואקדים את המדרש
פליאה המובא בהרכה ספרים : „הים ראה וינס. מה ראה ?
ראה ברייתא דר' ישמעאל". והדברים סתומים ונפלאים.
והנה הברייתא דר' ישמעאל שהיא ידועה ומפורסמת
ביותר לכל, היא זו שאנו אומרים בכל יום ויום בעת התפלה :
„ר' ישמעאל אומר בשלש־עשרה מדות התורה נדרשת"...
ובין שאר מדות־התורה אלו, ישנה המדה הנקראת בשם
„כלל ופרט". המדה הזאת, היא בלי כל ספק, יסוד היסודות
ועיקר העיקרים של עולמנו והיא היא הבריה התיכון שעליו
סובב־הולך כל מהלך החיים היום־יומיים. התורה נדרשת
„בכלל ופרט", והתורה פתחה לפנינו בזה, את גנוי אוצרותיה
להאיר את עינינו להכיר את הכלל והפרט — כלומר, את
היחיד והצבור, ובעיקר את הפרט שהוא צריך לכלל.
בצאת ישראל ממצרים והגיעו לים־סוף בדרכם לארץ
אבותיהם, הראה להם הקב"ה את ידו הגדולה ועשה להם
עשרה נסים, ומהם היותר גדול ונפלא הוא נס קריעת־ים

סוף על ידי עבדו ושלוחו הנאמן, משה רבנו. ואף כי תכלית כל הנסים שנעשו, היה לחזק את אמונת בני-ישראל באלהים, אבל לעוד מטרה גבוהה ורוממה היו מכוונים הנסים ובפרט הנם הגדול של קריעת-ים-סוף, ותוכו היה רצוף תורה שלמה בכונה להורות לבני-ישראל פרק במהות החרות, לדעת ולהבחין מה בין עבדות לחרות — בין חיי הפרט לחיי הכלל. ההבחנה הזאת מסומלת ומתבטאת בכרייתא דר' ישמעאל, בהמדה של „כלל ופרט”.

כד הוינא מליא, שמעתי שואלים חידוד כדי לחדד בו את התלמידים הקטנים: ידוע ששני דברים עשה משה רבנו. הוא קרע את הים וגם הכה על הסלע להוציא ממנו מים. ובכן, איזה דבר הוא היותר קשה לעשות, להכות את האבן ולנפצה לרסיסים, או להכות את המים ולגזור אותם לגזרים? התלמידים הקטנים בשכלם הפעוטי והבלתי מפותח, ענו תיכף מבלי להרכות מחשבה וחקר: הלא האבן יותר קשה וחזקה מהמים ולכן כודאי שיותר קשה לחלקה לחלקים על ידי הכאה מאשר את המים הרכים...

אבל באמת רק קטנים בעלי שכל מצומצם ובלתי מחודד עונים תשובה כזאת, כי העובדה היא, שהדבר היותר קשה ואי-אפשרי וכמעט שהוא מן הנמנע לעשותו, הוא לחתוך מים ולחלקם לחלקים נפרדים. ולכן מובן לנו כי גם קריעת-ים-סוף, היה הנם היותר גדול ונפלא מעשרה הנסים שנעשו לאבותינו, על ידי „הגזור ים-סוף לגזרים” לבדו, בעמדם ליד הים.

ואף כי אמנם, שסוד הדבר הזה, הוא מסודות הבריאה לפי חוק טבעי והכרחי, אבל בכל זאת, נוכל להבין ולהסביר את הפלא הזה: מדוע אין ביכולתנו לחלק ולהפריד בין הדבקים, בדבר שהוא כל כך קל ורך כמו המים, לפי מושג שכלי על-פי הכלל של כלל ופרט.

דהנה שם-העצם „מים” בלשון רבים, מעיד כי המים

הם צירוף כללי מהרבה טפות וחלקים המיוחדים ומפורדים באופים ומבנים ואשר יחד הם מהווים את מושג מציאות המים.

אמנם כל דבר-עצמי בהכריאה כולה, מורכב מהרבה חלקים נפרדים אשר בחיבורם האחדותי הם מהווים את מציאות הדבר בכללו. אבל ההבדל הוא בזה, כל החלקים הנפרדים המחוברים בהרכבת עצם-הדבר, הוטבעו במכע אחד ויש להם נטיה אחת השואפת ומובילה לאותה המטרה הנשגבת של היות הדבר — זאת אומרת, ביטול הפרט מפני הכלל. אך לא כן המים. למרות מציאותם החבורית והאחדותית, הנה כל טפה וטפה מכלליות המים כשהיא לעצמה יש לה אופי ונטיה פרטית עם שאיפה ופניה למסלול ידוע ודרך מיוחדת הרצויה לה לעצמה, מבלי להתחשב עם המהלך הרגיל של המים בכללותם. כל טפת-מים חותרת בכל כחה לעבור את דרכה הפרטית נגד הזרם כולה, עד שהיא שוטפת, סותרת ומחריבה את כל מה שתמצא לה לשטן בדרכה הרצויה לה, ורק בעל-כרחן מצטרפות כל הטפות יחד כדי ליצור את מציאות המים.

וזהו סוד סערת הים והמית הגלים. כל חלק מהמים שואף למסלול אחר ולוחמים הם ביניהם.

בקצרה, כל חלק נפרד בהיות יצירה כללית, הוא בעל-משמעת השואף לקיומו של הכלל עד כדי ביטול עצמיותו של הפרט ו"אנכיותו". אין לו נטיות פרטיות מלבד תפקיד שמושי שלכך נוצר, ולכן בעת שיש צורך לפרדו מהגוף הכללי כדי להשתמש בו, הוא ניתן להחלק ולפרד לרסיסים קטנים, ולעשות מהם גופים וצורות שונות כפי הצורך הכללי. אולם אחרת לגמרי היא מציאות המים. כל טפה וטפה יש לה שאיפות ומגמות משלה מבלי להתחשב עם הכלל. "אנכיותה" בולטת מאד, אין היא משועבדת לדעת אחרים אפילו בהמטרה הכי נעלה ונחוצה ואין היא בעלת-משמעת

וסדר. ומכיון שאין המים מתחשבים עם הצורך הכללי, לכן אי אפשר לחלקם לחלקים נפרדים ולעשות מהם צורות וגופים מיוחדים כפי הצורך.

האבן היא סמל המשמעת, הסדר, הכלל והבנין. והמים — סמל ה„אנוכיות“, הפרט, מחלוקת והרס.

ואולי לזה כווננו חז"ל במאמרם: למה לא כתיב ביום השני כי טוב? ר' חנינא אומר: שבו נבראה המחלוקת, שנאמר: „ויהי מבדיל בין מים למים“ (ב"ר פ"ד). פירוש הדברים, כי טוב נאמר רק במקום שיש אחדות ושלוש — „הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד“ — והכלל מושל על הפרט כאיש אחד וכלב אחד. אבל ביום השני שבו נבראה המחלוקת, כי הבדלת המים מפאת נטייתם ל„אנוכיות“ המחשיבים את עניני הפרט על החיים החברותיים, הרי זה סמל המחלוקת והפרוד ולכן אין בו „כי טוב“. ובצדק אמרו חז"ל: „האי תיגרא דמיא לצנורא דבידקא דמיא, כיון דרווח רווח“ (סנהדרין ז').

ועתה יאיר אור חדש על המאמרים שהקדמנו בראש דברינו, וגם נבין את השאלה המתמיהה: מה שייך לאמר „קשה“ כלפי הקב"ה בכבודו ובעצמו, שהוא כלי-יכול וברא את העולם עם הבריאה הענקית כולה?

כי הנה שמו של הקב"ה „שלוש“ אותב את השלוש ושונא כל דבר היכול להביא לידי פירוד ומחלוקת. הקב"ה לא נתן לנו את התורה, אלא בשעה שכל ישראל חנו ליד ההר כאיש אחד, בלב אחד, כאחדות גמורה. ובעת רדתם עד הדיומא התחתונה לעבוד עבודה זרה, אמרו חז"ל: שאפילו ישראל עובדים עבודה-זרה ושלוש כיניהם הנה להם, שנאמר: „חבור עצבים אפרים הנח לו“. וזאת היא כונת ר' יוחנן „וקשה לזווג כקריעת ים סוף“. כי לזווג שני אנשים אשר עד עכשיו היו זרים זה לזה במהלך חייהם, בהגיונותיהם ומחשבותיהם וכל אחד מהם גודל וחונך במביבה אחרת ובין

אנשים אחרים עם שאיפות ומטרות לפי השקפותיהם כמושגים שונים ונבדלים — אין הדבר נקל כל כך. לעשות דבר כזה, למרות כל ההבדלים הפרודים והרוחניים ההכרחיים, הפרטיות וה„אנוכיות“ הטבעיות המושרשים בלב כל אחד מהם, ובכל זאת לזווג אותם ולאחדם שהזווג יעלה יפה בשלום ובאחדות גמורה עד שעליהם יאמר: „איש ואשה שכינה שרויה ביניהם“ — באמת קשה הוא מאד כמו קריעת-ים-סוף, שגם שם היתה מעכבת הנטיה הפרטית שבמים. ורק המזווג זווגים והגזור ים-סוף לגזרים בכחו לעשות דבר גדול כזה.

וכן הוא הענין במזונותיו של האדם. השאלה החומרית של קיום החיים, היא שאלה מאד חמורה המתענפת בסבך „הכלל והפרט“. יסוד היסודות של הנקודה העקרית בשאלה זו, הוא להעמיד את עניני הכלל למעלה-ראש מעניני הפרט. הפרט צריך להיות משועבד לכלל ולא להיפך. החברה האנושית היא צריכה להיות השולטת בעולם ולא היחיד. אבל שאלה זו מסובכת היא מאד והיא היא הגורמת ביותר למחלוקת, בין אחים תפריד ובשכילה הרב באה לעולם. ועל כגון זה אמר ר' אלעזר בן עזריה: „קשין מזונותיו של אדם כקריעת-ים-סוף“...

את התורה הזאת לימד הקב"ה את ישראל כשהוציא אותם מארץ מצרים, מעבדות לחרות. הוא הדגיש להם את יתרון החרות על העבדות ומה היא העבדות. הוא הבינם כי יסוד העבדות הוא, שלטון הפרט על הכלל והכנעת הכלל. ארץ-מצרים היתה „בית עבדים" ולא ארץ של אזרחים בני-חורין, וכל העם היו עבדים לפרעה. בכל המקראות בתורה נכפל ונשלש „פרעה ועבדיו“, כי הוא היה השליט והם עבדיו — הכנעת הכלל אל הפרט. ואז בא משה אל פרעה ומצוהו בשם ה' לשלח את „העם“, להסיר מהם את כבליה-השעבוד והעבדות ולהשיב להם את חרותם בתור כלל.

גם מצוה ראשונה שנצטוו עליה בני ישראל במצרים — מצות „קרבן-הפסח“, באה להדגיש את מושג החרות: ושחטו אותו כל „קהל עדת ישראל“... מכיון שהתכווננו לחרות, כבר נקראו בשם הכללי „קהל ועדה“... וכן מצוה התורח: „מצוה אחת יהיה לכם, לגר ולאזרח הארץ“. ודבר כזה אפשרי הוא רק אצל עם משוחרר אשר בו הכלל הוא השליט, אבל לא בבית-עבדים המשעבד ומעבד את אזרחיו. אצל שליט יחידי, לא יתואר לתת שוויון-זכויות לכל התושבים. בני ישראל הסירו מעליהם את אזיקי העבדות, יצאו מבית עבדים והגיעו אל הים, ופתאום הם רואים את המצריים רודפים אחריהם. כאן היתה ההתנגשות הראשונה בין הכלל ובין הפרט — בין עבדות לחרות. מצד אחד: פרעה ועבדיו רודפים אחריהם להחזירם לבית העבדים, ומצד השני: הנה ים סוער וזועף עם משכרי המים הזדונים אשר כל שאיפתם ונמיתם הן פרמיות בהחלט הרוצות בשעבוד ובעבדות. ועל כלם, בא שר-שליים ומשמיע את טענותיו לפני הבורא-עולם, כי אין לתת את בני-ישראל, השואפים ורוצים להשתחרר ולצאת אל מרחב „הכלל“, לעבור את הים כדי להגיע אל מטרם.

עם ישראל נמצא אז בין שני מעבדים אשר קמו עליו לשעבדו ולאסרו בשלשלות של עבדות בעת התחלת גאולתו, וברגעי ההכרעה בין עבדות לחרות, אמר ד' אל משה „ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו“. אתה השליח המיוחד אשר עליך הוטל התפקיד הכי חשוב של האנושית: להוציא את בני-ישראל מעבדות לחרות, עליך לבקוע את הים, להעמידו למשמעתך ולפקודתך, להעביר אותם בתוך הים כהר ב' ה' ולהביאם אל המטרה הרוממה — אל הר-סיני, שיתקדשו ויגיעו למדרגה של „ויחן ישראל נגד ההר“ התחלת שחרורם. ועליך החובה לאחדם כאיש אחד בלב אחד, שיהיו ראויים לקבל את תורת

אל-חי, שהיא תורת החרות; כי „אין לך בן-חורין אלא מי שעוסק בתורה“.

ואז, „הים ראה וינס“. מה ראה? ראה ברייתא דר' ישמעאל. ראה את המדות של תורת החיים המסומלה „בכלל ופרט“, ולמרות רצונו, טבעו ונסיתו המשעבדת, היה מוכרח לנוס ולפנות דרך אל החרות והדרור, לפני „העם“ השואף לחרות הכלל.

והנה גם „מצרים נסים לקראתו“, אל הדרך החדשה של הים — דרך החרות, ואז, וישוכו המים ויכסו... המים שבו למסלולם הטבעי ודרכם הרגילה — דרך הפרט והשעבוד ונטבעה עבדות בתוך עבדות... המצרים מתים על „שפת-הים“ — במקור העבדות, והעם העברי יצא לחרות עולם.

„אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לד'“. רק עכשיו שרו את שירת החרות. גם שירה מסמלת את הכלל והפרט. אם שנים או שלשה אנשים ישירו כל אחד לעצמו ובהתנגדות לשירת השני, אז אפילו אם יהיו מבעלי-הנגינה היותר משובחים המחוננים בקולות נעימים, לא תעשה השירה רושם על האוזן השומעת מפני העדר ההרמוניה שבה. אבל אם מקהלה גדולה תשיר כאחת, בסדר והרמוניה אז תהיה השירה נעימה מאד מכיון שהיא מאוחדת „בכלל“. ולכן, בעת שהים ראה את ברייתא דר' ישמעאל, נצחונו של הכלל על הפרט, ונס מדרכו הפרטי, כדי לתת להעם הנבחר ללכת בדרכו הקדושה, דרך ד', דרך החרות, ועם ישראל ראה את מצרים — בית העבדים, מת על שפת הים. סוף סוף נצחה החרות את העבדות, בני ישראל יוצאים ביד רמה, „אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת“, שירת ה' שירת הכלל בנצחונו על הפרט, שירת החרות בנצחונה על העבדות ושירת התורה בנצחונה על הבערות והאלילות, ש„אין לך בן-חורין אלא מי שעוסק-בתורה“...

פסל לך

במערבא כי נתיב איניש אתתא, אמרי ליה הכי: מצא או מוצא. מצא — דכתיב: מצא אשה מצא טוב... מוצא — דכתיב: ומוצא אני מר ממות את האשה. (ברכות ז'.)

ת"ר: „כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן... כמין שתי טיפות של מרגליות היו תלויות בזקנו של אהרן. אמר רב פפא: תנא, כשהוא מספר עולות ויושבות לו בעיקר זקנו, ועל דבר זה היה משה דואג אמר: שמא חזו מעלתי בשמן המשחה. יצתה בת־קול ואמרה: „כשמן הטוב... כשל חרמון" מה טל חרמון אין בן מעילה, אף שמן המשחה שבזקן אהרן אין בו מעילה. ועדיין היה אהרן דואג, אמר: שמא משה לא מעל אבל אני מעלתי. יצתה בת־קול ואמרה לו: „הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד", מה משה לא מעל אף אתה לא מעלת.

(הוריות י"ב.)

מספרים בשם זקני צי"ע קדוש ישראל מרוזין וצ"ל: פעם אחת אחרי קידוש הלכנה נתאספה חבורת מקורביו ומעריציו למסבת מרעים. שתו ל"חיים" וערכו „תקון", לקידוש הלכנה, בכוס י"ש — כמנהג החסידים. התלהבות החסידים היתה גדולה ולבבית ודברו על דברים העומדים ברומו של עולם. פתאום נפתחה הדלת המובילה לפני ולפנים — חדר המיוחד של הרבי, וכבוד הדרת קדשו נכנס להאולם הגדול, שבו ישבו החסידים, ומקשרתו בידו. בחדרת קודש קמו חיש מהר, כל הנאספים, כאיש אחד וכלם מחרישים ומתפלאים לדעת את סיבת הופעתו הפתאומית והבלתי רגילה.

בעיניו המוכות והמפיקות אור גדול וברקי זוהר, הסתכל הרבי, רגע קט, אנה ואנה, ראה את חסידיו במסיבתם העילאית

בישבם בתרוממות הנפש על כוס י"ש של „תיקון“, גם הבין ממבטי עיניהם התמחות את פליאתם הגדולה על בקורו שלא צפו לו ואחרי שתיקה רגעית שנדמתה בעיני החסידים כשעה ארוכה, פתח פיו בחכמה ואמר בנעימה קדושה כדרכו:

אנו מוצאים בתורה שתי מלים, אשר אמנם שוות הן במראן ובאותיותיהן, אבל לעומת זה רחוקות הן זו מזו במובנן מן הקצה אל הקצה.

הקב"ה אמר למשה: „פסל לך שני לחת אבנים“, וכן צוה: „לא תעשה לך פסל וכל תמונה“. והנה, אמנם במבט הראשון השטחי נדמה לעין הרואה, כי שתי המלים האלו „פסל“ מובן אחד להן, אבל אחר העיון וההבנה מתברר אצלו כי מן הראשונה נעשו הלוחות והשניה ממש הפוכה — עבודה זרה. והאמת היא, שהחילוק איננו במלת „פסל“ כשהיא לעצמה, אלא רק בהמלה השניה „לך“ המצורפת אליה. אם מלת „לך“ באה לבסוף — אחרי ה„פסל“, הרי זה לוחות הברית והתורה, אבל אם מלת „לך“ באה בראשונה ומקדימה את ה„פסל“ הרי זה עבודה-זרה.

ואותו הדבר ממש, הוא גם במסיבה חסידית שיש בה מתן-שכרה בצדה — מאכל ומשתה. אם ה„לך“ — כלומר, ההנאה הגשמית באה באחרונה והיא טפלה לעיקרה של המסיבה כשהיא לעצמה והמיוסדת על אדני-פז של דברי תורה, שיהות צדיקי עולם ודרכי חייהם הקדושים, הרי גם חלק ה„לך“ נעשה ללוחות התורה ועושה רושם בעולמות העליונים, אבל אם ה„לך“ — האכילה ושתיית הי"ש — קודמת לחלק הקדושה של המסיבה ותופסת את המקום הראשון והעיקרי, הרי זה עבודה זרה וכאילו אכלו מובחי מתים . . . דברי פי חכם חן, עמוק מני ים, רעיון נשגב, ומי ישיגנו . . .

מורכב הוא האדם מגוף וגשמה. הגוף קרוץ מחומר גם. אדם יסודו מעפר, והגשמה מהיה בתוכו רוח חיים והיא חלק אלהים ממעל. כל ימי חיי האדם עלי חלה, גדולה מאד

ההתנגשות בין שני הכחות הנגדיים האלה ולוחמים הם מלחמת תנופה על משפט הבכורה.

והנה יש כאלה שאצלם הכח הבהמי הוא השליט על הכח הרוחני עד כדי ביטול ישותו ומהותו של הצלם האלהי, וכנגדם יש כאלה המשתדלים בכל כחותיהם על-ידי סגופים וענויים להכניע ולהחליש את החומר הגם שבהם, אבל דא עקא, כי לא תמיד עולה הדבר בידיהם ועל פי רוב יצא שכרם בהפסדם ואינם מגיעים להשלמות הדרושה. אולם הדרך הישרה, הנכונה והאמיתית היא, כדברי קדוש ישראל ז"ל שהזכרנו, כי לא ההתכחשות של החומר הגופני ובטולו צריך להיות שאיפתו של האדם העליון, ואדרבה! התורה צוה לנו „וחי בהם” — ולא שימות בהם. ה' ברא לנו כריות טובות ואילנות טובים שבני האדם יהנו מהם, ורק תנאי אחד ישנו בדבר, והוא — שההנאה תהיה לאחר ברכה. אתה איש הישראלי, אם הקדמת לברך את ה' על חסדו וטובו מתוך אמונה ובטחון, אז הארץ נתן „לך” בן אדם, יען שה„לך” בא באחרונה.

ודוגמא לרעיון זה אנו מוצאים בקדשי שמים. אם האדם נהנה מהם הרי זה מעל והסך את בשרו בשמן המשחה מעל, אבל תיכף אחר שנעשתה מצותו ויכל להנות ממנו ואין בו יותר משום מעילה. הרי זה בא ללמדנו, כי מכיון שאך הקדים לקיים בו מצות ה', כבר הותר לו ה„לך” ואין בו עוד מעילה בהנאתו.

ודבר זה, אחור וקדם בה„לך” הוא כלל גדול בחיי איש הישראלי, לא רק בעניני שמים — בין אדם למקום, אלא הוא הברית התיכוני בהחיים החברותיים בין אדם לחברו. ועתה אור חדש יאיר לנו נתיב בפירוש המאמר שהבאנו בראש.

ההרמוניה השלמה והשלום של החיים החברותיים בין אנשים פרטיים, בין חבורות, או בין מדינות, יכולים להתקיים ויש באפשרותם להחזיק מעמד לזמן מרובה, אך ורק בעת שאת עניניו הוא מעמיד לכסוף — בדרגה השניה. מאחר הוא את

ה"לך" ומקדים לתת זכות קדימה למוכת עניני הצד השני על עניניו הוא. אבל אם הוא עושה להיפך, ומקדים את עניני עצמו ומעמידם למעלה מכל דבר, הרי זה הצעד הראשון לפירוד הלככות והסיכה העיקרית שגורמת לקנאה ושנאה המוציאות את האדם מן העולם, גוררות מחלוקת בעקבותיהן ועל ידן חרב באה לעולם.

ומאד מזהירים הם דברי חז"ל ברעיונם הנשגב.
 „כמין שתי טיפות של מרגליות היו תלויות בזקנו של אהרן
 אמר רב פפא: תנא, כשהוא מספר עולות ויושבות לו בעיקרי
 זקנו". אהרן הכהן שהיה אוהב שלום ורודף שלום, כשהוא
 מספר עם בני האדם ומשתדל להשפיע לעשות שלום בין
 אדם לחברו ובין איש לאשתו, היו שתי טיפות עולות ויושבות
 לו בזקנו, זקן אהרן שקנה חכמה חכמת השלום לחזק את
 דברי תוכחתו ולסמל ליריבים את ארחות החיים ודרכי השלום
 המוחלם. והיה נותן להם להבין ולהשכיל, כי אף שהטפות
 האלה הן משמן השמחה ולכאורה יש בהן משום מעילה,
 ובאמת היה משה דואג: שמא ח"ו מעל בשמן המשחה
 בשביל שתי הטפות התלויות בזקנו של אהרן. אבל יצתה
 בת קול ואמרה: „כשמן המוכ... כמל חרמון". כמו שמל
 חרמון אין בו משום מעילה אף שמן המשחה שבזקן אהרן
 אין בו משום מעילה. ומעמא מאי? משום שכבר נעשה
 מצותו בקדשי שמים והקדים לקיים את מצות קדושתם ואת
 ה"לך" השאיר לבסוף — בדרגה השניה, ולכן מותר ליהנות
 מהשמן ואין בו משום מעילה. וכמו בקדשי שמים כן הוא
 הדבר בענינים שבין אדם לחברו. אם כל אחד ישתדל תמיד לאחר
 את ה"אני" שבו, אם יקדים תמיד את עניני חברו על עניניו
 הוא ויותר משלו למוכת חברו אזי ישלימו ביניהם ואך שלום
 ושלוה יהיו שוררים בעולם. והבת-קול מוסיפה ומכריזה: „מה
 טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד... כשמן המוכ... על הזקן
 זקן אהרן". . . כי טיפות השמן על זקן אהרן הרבו לעשות

שלום בעולם וגרמו לשבת אחים גם יחד מתוך אחוה, שלום ורעות.

וכן במערכא כי נתיב איניש איתתא, היו הנאמפים שבאו לשמח את החתן ואת הכלה אומרים להחתן בדרך הדרכה ולא בשאלה, ומדברים אתו כדי להבינו את דרך החיים החברותיים והיסוד העיקרי שעליו בנוי שלום הבית, ואמרו לו הכי: מצא או מוצא. מצא, דכתיב: מצא אשה מצא טוב, והיינו שהבעל צריך תמיד להעמיד במדרגה הראשונה את ה"מצא אשה" ותחילת מחשבותיו צריכות להיות מכוונות לטובת האשה — שותפו בחיים, ואז יהיה במצב של "מצא טוב", של הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, אך שלום ואחדות יהיו בביתם וטוב לשניהם. אבל אם זוגו הוא "מוצא" דכתיב: ומוצא אני, כלומר שמוצא את עצמו בתחילה את ה"אני" שלו ומעמיד את טובת אשתו בדרגה השניה ועיקר חייו הוא לטובת עצמו, אזי, מר ממנו לו וגם להאשה אשר לקח, כי במצב כזה אי אפשר שזוגם יעלה יפה. וגם התנא מזהיר אותנו ואומר: "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס" (אבות א. ג.), והטעם הוא: כי כל האומר על מנת כאומר מעכשיו דמי והוי כאילו מקדים הוא את עניני עצמו את ה"אני" שלו על עניני שמים, אלא היו כעבדים המשמשים את הרב על מנת שלא לקבל פרס, (ומדיוקת היטב הגירסא הזאת). ובכל זאת, האומר מלע זה לצדקה בשביל שיחיה בני, הרי זה צדיק גמור (פסחים ח') ומפרש רש"י: מתכוין אף להנאת עצמו. הפרשן הענקי והקדוש הזה מדייק בלשונו ואומר "אף להנאת עצמו", להראות לנו שרק באופן זה שהכונה בשביל הנאת עצמו היא רק טפלה לעיקר המצוה וה"אני" שבו בא באחרונה ורק אז הוא צדיק גמור, אבל לא להיפך (ומכאן תשובה לקושיית התוס' בר"ה ד.)

חכמים להיטיב

לפרשת החדש

אמר רבי חלבו, חמרא דפרוגיותא ומיא דיומסית קפחו עשרת השבטים מישראל. ר' אלעזר בן ערך איקלע להתם, אימשיך בתריהו איעקר תלמודיה, כי הדר אתא קס למיקרי בסיפרא, בעי למיקרי „החדש הזה לכם” אמר: החרש היה לבס, בעו רבנן רחמי עליה והדר תלמודיה.

(שבת קמ"ז:)

פליאה דעת ממני, נשגבה לא אוכל לה, כי איך יתכן הדבר שר' אלעזר בן ערך, היותר גדול ומשובח מתלמידי ר' יוחנן, מעין המתגבר, ישכה את תלמודו עד כדי סירוס מקרא מפורש בתורה שאפילו בר-כירב יודע אותו — לקרוא „החדש היה לכם” במקום „החדש הזה לכם”? ואין כל ספק אצלי, כי חכמינו ז"ל, בצחות לשונם כונו ללמדנו בזה דרך חכמים ונתיבותם ולהדגיש, כי אפילו הענק התלמודי אשר שיטת חייו היתה „לב טוב”, תבא מהפכה בנפשו ולכו יהי חרש בלי כל הרגשה עליונה, אם רק ימשך אחרי הנאות גופניות.

וכדי להכין את הענין הזה עלינו להתעמק ולחקור דעת במצוה הראשונה שצותה לנו התורה קודם שזכינו להגאל מעבדות של שעבוד מצרים, והיא כמאמר ר' יצחק: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה... וצריך ביאור במה גדול כחה של מצוה זו שנתנה לנו ברגע המאושר של הופעת אור הגאולה, כדי לזכות על ידה להגאל חרות עולם?

אבל האמת היא, כי אחרי שנעמיק חקר להבין כונתה, נראה שמצוה זו נתנה לנו כעין הדרכה כללית בדרך החיים של התורה — דרך החרות האמיתית. מצוה זו היא המדרגה הראשונה והיסוד העיקרי של חרות הנפש וממנה עלינו לסלול מסילות המוליכות אותנו ממדרגה למדרגה עד השלמות העליונה של גדלות האדם וחרותו ההחלטית.

דהנה, כשם שיש שלשה מיני גלויות כן יש שלשה מיני חרות, וכמו שראיתי בשם זקני צי"ע מהר"ש מבעלז ז"ל, לפרש את המסורה: „ושמתי פדות בין עמי ובין עמך; פדות שלח לעמו; כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות". ואמר: כי שלשה מיני גלויות הן, הגלות והשעבוד בעת שנכרה ידה של מדינה אחת לשעבד תחתיה מדינה אחרת, כשאחד משועבד אצל אחיו מבני עמו (כמו פועלים אצל בע"ב בזמנינו) וכשהאדם משועבד לעצמו למלא את כל נמיותיו ומאוויו החומריים ואין בכחו להתגבר עליהם. וכנגדם באו שלשה מיני ה„פדות": כנגד הגלות של עם אחר נאמר „ושמתי פדות בין עמי ובין עמך"; על גלות ושעבוד אחרים נאמר „פדות שלח לעמו", ועל שעבוד עצמו לתאוותיו והרגליו נאמר „והרבה עמו פדות", ודפח"ה.

ואף כי כל שעבוד קשה לאדם כספחת וגזול ממנו את חופשתו וחרותו, אבל הכי קשה ואכזרי הוא שעבוד עצמו לכחותיו החומריים שזה גזול מהאדם את אחת המתנות הכי נעלות שנתנה לו מההשגחה העליונה, והיא: „בחירה עצמית". ועל כגון זה כבר אמרו חז"ל: איזהו גבור הכובש את יצרו, שנאמר: „טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר". וזהו המדרגה הראשונה לעלות על סולם החרות. כי אי אפשר לו להאדם להיות בן חורין כמובן יותר רחב ומקיף של השקפה עולמית והחברה האנושית אם אין בכחו מקודם לשחרר את עצמו משעבודו הנפשי ולהסיר את אויבי הברזל של תאוותיו המעיקות ומכבידות עליו ומכסלות את ישותו ודמותו בתור „בחיר היצורים", וכמאמר חז"ל: „אין לך בן-חורין אלא מי

שעוסק בתורה" — לשעבד ולהכניע את תאות לבו ומחשבתו לעבודתו יתברך שמו, עד כדי לקדש את עצמו גם בדברים המותרים, וכמאמר רבא: „קדש עצמך במותר לך" (יבמות כ.). כי חובה היא על כל אחד מישראל לעשות אפילו את המותר לו בקדושה ובטהרה, ודרך זו מובילה את האדם לחרות אמיתית — חרות נפשית משעבוד עצמו.

וכדאי להזכיר בזה, מה ששמעתי מפי דודי אדמו"ר קדוש ישראל ז"ל מוויזניץ, על שהכהנים בברכתם אומרים „אשר קדשנו בקדושתו של אהרן" ואמר, כי אהרן עם „נון" פשוטה (כחשבון אותיות סופיות „מנצפך" שמשלימות סימני המספר העברי וה„נון" הפשוטה עולה שבע מאות) בגמטריא „רשות". „והכוונה היא שמכרכים הם להשי"ת אשר הוסיף לנו קדושה יתירה לקדש את עצמינו גם בדברים המותרים.

ועל פי דבריו הקדושים יש להבין מה שאמרו חז"ל: „השמן יורד ומחטיא, עולה ומשטין, נוטל רשות ונוטל נשמה". פירוש הדברים: כי ככה היא דרכו של השמן-המשחית המסית ומדיח את האדם ללכת בדרך עקלתון וזאת היא אחת ממזימותיו להכשיל את האדם. הוא לא יבוא בתחילה לאיש אדוק במצות ושומר דת, להסיתו שיעבר על עבירה המפורשת בתורה, כמו: להדליק נר בשבת, לאכול נבלות וטרפות וכדומה. יודע הוא כי לשוא יהיה עמלו ולא יאבה לו ולא ישמע בקולו לסור מעל מצות ה' ותורתו. אלא דרכו של השמן היא לחבל תחבולות ואינו בא בעקיפין ישר אל הענין, כי אם הולך הוא סחור סחור ומתחיל את עבודתו להכשיל את האדם, בדברים המותרים ואשר לפעמים יש בהם גם משום מצוה. לדוגמא: ביום השבת מצוה להתענג באכילה ושתיה — עם בשר ודגים וכל מטעמים, וכל זמן שהנשמה היתרה שוכנת בגופו הוא מתענג אמנם מהמאכלים הטובים אלא שהנאתו זו אינה הנאה גופנית ועצמית, כי אם לכבוד קדושת היום וכבוד השבת, אבל בעת שהשמן עומד על ימינו לשמנו ולהכשילו, הוא מתחיל להסיה את דעתו

של האדם לדברים של מה בכך עד כדי שכיחת קדושת היום וביטול כונתו הרצויה בהנאת המעדנים, ואז במקום לאכול לשם שמים, הוא אוכל רק כדי להשביע את רעבונו ולמלאות את תאוותו הגופנית. ואף שלפי האמת אין בזה משום איסור — כי הלא אוכל הוא דברים המותרים, אבל קרירות המחשבה והדת יש בזה, וזהו הצעד הראשון של השטן המסית לצוד את האיש הישראלי ברשת החטא וללכדו בפח, ומעתה עושה צעדים ופסיעות גסות, וילך לבטח דרכו להדיחו מדחי אל דחי, ומכיון שכבר נתקררה רוחו, רוח הקודש, נקל לו לבא בחבורת עובדי דת ומחללי שבת בפניו, וחביריו יקיימו בידו להמשך בחבלי שוא ולהיות כאחד מהם. וכמו שאמרו חז"ל: „הוי מושכי העון בחבלי שוא וכעבותות העגלה חטאה” — היום אומר לו עשה כך... הוא אינו מתחיל בדבר האסור אלא בדבר הרשות ולאט לאט הוא מושך את האדם לתוך רשת מזימותיו.

וזהו כונת חז"ל במתק לשונם „השטן יורד ומחטיא ועולה ומשטין” אבל אל תחשוב שבוא יבוא אל היהודי האדוק בדתו וירצה להאכילו תיכף כתלי דחזירא, כי אף שנקרא „זקן וכסיל” אבל עוד מח בקדקדו להבין ולדעת כי באופן זה לא יצליח להכשילו וכי לא זו הדרך להשיג את מטרותיו, וע"כ הוא בוחר בדרך יותר קרובה להוציא את מזימותיו לפועל, והיא: „שנוטל רשות ונוטל נשמה” מתחיל הוא מן הקל אל החמור — מדבר הרשות והמותר עד שנוטל נשמתו.

מכל הנאמר בזה יצא לנו, כי חובתו ותפקידו של האדם הם: להתגבר תמיד על יצרו ותאוותיו החומריות, לזכך את לבו אפילו בדברים המותרים ושהאדם צריך להיות מושל ברוחו ולא להיפך — שרוחו ימשול עליו, וכמאמר הכתוב „אם רוח המושל יעלה עליך מקומך אל תנח”. כלומר, עליך להתגבר תמיד שאפילו כל הרוחות שבעולם לא יוכלו להזיז אותך ממקומך. וגם על יוסף נאמר: „עוד יוסף חי וכי הוא מושל

בכל ארץ מצרים" לאמר: שאין רוח מצרים מושלת עליו והוא הולך בדרך אבותיו וזאת היתה באמת כל שמחתו של יעקב כשנתבשר על דבר יוסף. התנכרות האדם על עצמו צריכה להיות מתחילה בדברים היותר פשוטים ונחוצים לחייו ההכרחיים, כמו האכילה וכל צרכי הגוף. תמיד עליו להשתדל ולהתאמץ שכל אותן ההצטרפות הגופניות יהיו בכונה נעלה רוממה עם טוהר הלב והנשמה לשם הבראת גופו לעבודת המקום ולא ח"ו בכונת תאוה גופנית ותשוקת בשר, וכמאמר הכתוב: „צדיק אוכל לשובע נפשו" כלומר: משביע הוא את נפשו ונשמתו במקום להשביע את גופו ולמלאות את תאוותיו.

ומענין לענין נפרש עוד מאמר חז"ל לפי דרכנו זו.
 „בקש (משה) להודיעו דרכיו של הקב"ה ונתן לו, שנאמר
 „הודיעני נא את דרכיך" אמר לפניו רבש"ע מפני מה יש
 צדיק: וטוב לו ויש צדיק ורע לו? ... אמר לו, צדיק וטוב לו
 צדיק גמור, צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור" (ברכות ז.).

על מאמר זה כבר נשפך הרבה דיו ודברים רבים נאמרו ונדרשו עליו, ואענה גם אני את חלקי לפי דרכנו ועל

פי דבריו הקדושים של הצדיק מאפס ז"ל על הכתוב "חכמים/

המזה להרע ולהיטיב לא ידעו". ואמר הוא שכונת הדברים היא:

ע"פ המשנה „שבועות שתיים שהן ארבע" ומפרש רש"י : שתיים)

כתוב בקרא „להרע או להיטיב" אוכל להיטיב לא אוכל להרע

שמענה את עצמו. מזה אנו רואים, כי מי שמענה ומסגף את

עצמו לא לאכול וליהנות מהנאות העולם הזה, הרי הוא מרע

לנפשו, ולהיפך, מי שנהנה מטוב העולם ואוכל מהפירות שברא

השי"ת ליהנות מהם בני אדם הרי הוא מטיב מעשהו. והנה

ישנם שני מיני צדיקים בעולם. אחד אשר עובד הוא את ה'

בסיגופים ותעניות, ומענה גופו כדי להחלישו ולחזק ולהגביר

בזה את כחותיו ושאיפותיו הרוחניות על נטיותיו ותאוותיו

החומרות והגשמיות. ואף כי אמנם שכונתו ומעשיו רצויים

לפני השי"ת אבל עדיין לא הגיע לשלמות המעשה — לעבוד את ה' בשמחה ואין שמחה אלא בבשר ויין, כלומר, לכוון באכילתו ובהנאת גופו לשם שמים, שהיא כאמת אחת מהעבודות הקשות שבמקדש (כמו שמספרים מזקני ציט"ע מוויזניץ זצ"ל: פעם אחת אחרי שגמר את תפילתו ביו"ט עם קהל חסידיו, שנתאספו במחיצתו מארבע פנות המדינה וכידוע היתה תפילתו בהתלהבות יתירה, פנה אל חסידיו ואמר: חציו לכם כבר קיימנו — התכון אל התפלה — ועתה נלך לקיים חציו לה', היינו: האכילה והשתיה שעל השלחן אשר לפני ה') ובכן אמר האפטאי ז"ל, "חכמים המה להרע" כלומר, אותם הצדיקים שבדור המסגפים ומענים את גופם, חכמים הם לעבוד את ה' "להרע" — בלי אכילה ושתיה ו"להיטיב" — לעבוד את ה' באכילה ובהנאת הגוף, "לא ידעו". ולפידבריו אלה נפרש גם את המאמר שהזכרנו. "צדיק וטוב לו", כלומר, העובד את ה' ב"להיטיב" באכילה ותענוגים גשמיים, הרי זה צדיק גמור, אבל "צדיק ורע לו" שהוא עדיין במדרגה של "חכמים להרע" שעובד את ה' בתעניות ובסגופים הרי זה צדיק שאינו גמור. ואולי לזה נתכוון ישעיה הנביא, "אמרו צדיק כי טוב" אימתי אפשר לאמר על צדיק כי טוב הוא — שהנהו צדיק גמור, "כי פרי מעלליהם יאכלו" שהוא עובד את ה' באהבה ובתענוגים ובכל זאת הוא מקיים, "בכל דרכיך דעהו". ומספרים ממדותיו של הצדיק מבעלז ז"ל, כי מעולם לא הרכין את עצמו אל מאכלו רק קירב את המאכל אל פיו. מדתו של גדול הדור, תורה היא, ומדה זו מלמדת אותנו בכפירה אחת, את כל זה שאמרנו פה עד עכשיו. וזאת היא נקודת ההכרעה בין טוב לרע. לא שהאדם צריך להיות משועבד לאכילתו ולהתכופף ולהשפיל את עצמו לכח חומריותו, אלא האכילה צריכה להיות משועבדה לרוחניותו של האדם, והוא בעצמו צריך להיות בן-חורין משעבוד גשמי. וזאת היתה כונת המצוה הראשונה שנתנה לנו בתור הרגל

והדרכה לקראת עולם החרות והדרור. התורה צותה לנו לאכול גדי רק צלי, דבר המעורר תאבון גדול וחשק אכילה, אבל אתם „משכו וקחו לכם צאן ושחטו הפסח“ כלומר, תמשכו את המאכל הטוב הזה שכל כך הנכם משתוקקים אליו להנאת הגוף ואכלוהו לשם מצות הפסח בלי כל כונה חומרית, וחלילה לכם להמשך אחרי המאכל הזה שלא לשם מצוה.

ובזה יאירו לנו דברי חכמינו בעלי התלמוד במאמרם הנפלא שהזכרתי בראש:

המרא דפרוגייתא ומיא דיומסת (יינות משובחים ומי רחיצה טובים) קפחו עשרת השבטים מישראל (שהיו בעלי הנאה ועוסקים בכך ולא היו עוסקים בתורה ויצאו לתרבות רעה. רש"י).

ר' אלעזר בן ערך איקלע להתם אימשך בתרייהו (ההיפך ל„משכו וקחו לכם צאן“) כיון שנמשך אחרי הנאותיו איעקר תלמודיה וכאשר קם ליקרא בסיפרא פרשת „החדש הזה לכם“ — הצווי היסודי לגדולת האיש הישראלי שהוא צריך למשוך את הצאן אליו ושכל אכילתו תהיה לשם כונת המצוה וחזוק גופו לעבודת ה', ולא להמשך אבתרייהו ולהשפיל את עצמו למדרגה חומרית והנאות גופניות. קרא ר' אלעזר בעל ה„לב טוב“ „תחרש היה לבם“, כיון שנשקע כל כך בתענוגות העולם נמשך אחריהם עד כדי איבוד חושיו הרוחניים, עד „שבעו רבנן רחמי עליה והדר תלמודיה“ להגביר את הטוב שבלבו להרבות עמדות שיהיה פדוי ומשחרר מהשעבוד היותר קשה שעבוד חומרי-עצמי ושיגיע שוב אל החרות החלמית, חרות נפשית-עולמית.

לך לאות

מכל מצות התורה, רק ארבע מהן כתבה תורתנו, כי קיומה של המצוה היא ל"אות", ואלו הן:
(א) מילה — והיה לאות ברית ביני וכיניכם. (בראשית י"ז-א).

(ב) פסח מצרים — והיה הדם לכם לאות על הבתים... (שמות י"ב-י"ג).

(ג) תפילין — והיה לך לאות על ירך... (שם י"ג-ט').

(ד) שבת — ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם. (שם ל"א-י"ז).

ואף כי התורה לא פירשה לנו מדוע רק אלו המצות נקראות "אות", אבל נראים הדברים לפי הסברא: מפני שאלו ארבעת המצות הן העיקרים הכי חשובים לנו והן הן היסוד של בית ישראל.

ונראה לי לפרש את חשיבותן של מצות אלו, על פי מה שמקובל מפי זקני הצדיק מרוזין זצ"ל, שפירש על פי דרכו בקודש את דברי הכתוב: „ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לפני ה'” (ויקרא א'-י"א), דהכונה היא: כל איש ישראלי צריך ומחויב לשחוט את יצרו הרע על הדברים הללו:

(א) ירך — תאוות גשמיות.

(ב) מזבח — תאוות אכילה.

(ג) צפונה — תאוות מסון (ע"פ חז"ל „הרוצה להעשיר יצפין”).

ונראה לי, להוסיף על פי מובן זה עוד :

(ד) לפני ה' — מחשבות רעות של כפירה ומינות אשר הן גלויות וידועות אך ורק להיודע מחשבות. ואלה ארבעה כללי העיקרים מסומלים הם בארבע ה„אותות“ הנזכרות :

(א) מילה — להחליש את כח התאוות הכהמיות, דהיינו — ירך.

(ב) פסח — להגביר את תאוות האכילה רק לשם מצוה, דהיינו — מזבח.

(ג) תפילין — לשעבד כל מחשבות לבנו לעבודתו יתברך, דהיינו — לפני ה'.

(ד) שבת — להאמין בהשגחת הפרט ולשבות מרדיפת הרכשת ממון, דהיינו — צפונה.

וגם בארבע הפרשיות של תפילין נכללים אלה ארבעה העיקרים :

(א) קדש לי כל בכור — ירך.

(ב) והיה אם שמוע . . . ואכלת ושבעת — מזבח.

(ג) והיה כי יביאך . . . כל פטר חמור תפדה — צפונה.

(ד) שמע. דהיינו מחשבה ועבודת הלב — לפני ה'.

ואף במצות שבת נכללים אלה ארבעה העיקרים :

(א) עזנת תלמיד חכם משבת לשבת — ירך.

(ב) וקראת לשבת עונג . . . מענגו באכילה ושתייה

— מזבח.

(ג) לשבות מכל עניני מסחר ועבודה — צפונה.

(ד) מלאכת מחשבת אסרה תורה — לפני ה'.

והנה בארבעה העיקרים הללו נכללים היסודות של בית היהודי והם מסמלים את טוהר המעשה והמחשבה בחיי בית ישראל. וכאשר הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים ובחר בנו מכל העמים לתת לנו את תורתו — תורת אמת

לך לאות

יחיי עולם, הורה לנו בתחילה את העיקרים האלה, להבינו כי על יסודות אלה צריך להיות בנוי בית הישראלי.

(א) חדר המטות — ירך, דהיינו: מִהֶרֶת המִשְׁפָּחָה.
(ב) חדר הכישול והאוכל — מזבח, דהיינו: כשרות והכנסת אורחים.

(ג) חדר העבודה — צפונה, דהיינו: בין אדם לחברו ולמסחר.

(ד) חדר הספרים והלמוד — לפני ה', דהיינו האמונה. ולמטרה זו, כתבה תורתנו באלו ארבע המצות „אות” ללמדנו ולהראות לנו את עיקרי היסודות של חיי דרך התורה. והיה הדם (השחיטה של היצר-רע) לאות על הכתים אשר אתם שם.

שמחת הבכורים

דרוש לשבועות

ולקחת מראשית כל פרי האדמה... ושמחת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך... וענית ואמרת... ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך....

(דברים כ"ו).

העשירים מביאים בכוריהם בקלותות של כסף ושל זהב והעניים מביאין אותם בסלי נצרים של ערבה קלופה, והסלים והבכורים ניתנין לכהנים (בכורים פ"ג, מ"ח) ואמרינן בגמרא (ב"ק צ"ב) מכאן אמר "בתר עניא אזלא עניותא", כי העשירים לא היו נותנים קלותיהם לכהן.

(רש"י שם).

מספרים בשם כ"ק זקני האדמו"ר מטולנה זצ"ל, שהיה רגיל לומר למקורביו בבדיחותא „אוהב אני שקל חי יותר מחמשיה מתה" . . . ונסביר את דבריו במשל: אחד ממקורביו חזר מבית הרבי לעירתו. בבקר השכם, הקדים לבא לתפלת השחרית בהקלויז הטולנאי והנה אך נכנס פנימה, תיכף סבכוהו עדת חסידים ושאלוהו לשלום הרבי. בין יותר הדברים ספר להם המקורב כי הרבי מתכוון לבא ולשכות בעירתם בימים הכי קרובים. הדבר יצא מפי המקורב ובית הכנסת נתמלא שמחה וששון. ההתלהבות של החסידים גברה מרגע לרגע ועברה כל גבול אנושי ובעת התפלה הרגישו בבית הכנסת את „סוד שיח שרפי קודש". תיכף אחרי התפלה ניתן צו להביא י"ש ל„תיקון" ושתו ל„חיים" בשמחה רבה לקראת הידיעה הטובה כי בקרוב יזכו לקבל את פני רבם שיבא למחנם.

אחד מן החסידים היותר אדוקים והוא גם עני מדוכא, שב מבית הכנסת לביתו ופניו צוהלים וקורנים ואמר לאשתו: מהרי ותני מעט „משקה" על השלחן. אשתו התפלאה וגם נבהלה מהשמחה הפתאמית של בעלה ושאלה אותו: לשמחה מה זו עושה? האם עלה בגורלך הזכיה הגדולה? הלא קבצן ודלפן הנך. אבל הוא כאלו אינו שומע לדבריה ובהתלהבות של נצחון הוא ממשיך את דבריו: האם מרם שמעת כי הרבי אומר לשבות בקרוב בעירתנו, ובכן, מחרי ותני קצת י"ש ותשתדלי להכין שקל אחד בשביל לתת „פדיון" להרבי.

והנה בין המתפללים בבית הכנסת של חסידי טולנא היה גם ר' תנחום הגביר. כתקוע במסמרים עמד כל הזמן על מקומו אשר ב„מזרח" ובשיחתם של המקורב והחסידים לא התערב. גם בשמחתם לא השתתף, כי אך שמע מרחוק את הבשורה כי בקרוב יבא הרבי לעירתם וכבר נפלו פניו. מתוך פרוץ הדעת וכאלו נשכו נחש גמר את תפלתו ותיכף שב לביתו ופניו עצובים ומבולבלים. אשתו הכירה עליו כי איננו כתמול-ששם ובדאגה ופחד שאלה אותו: על מה הוא מתעצב ככה ולמה נפלו פניו? האם מרם שמעת, הוא אומר לה, כי הרבי ישבות בקרוב במחננו? ובכן מה? שאלה אשתו שוב, אדרבה! אם כן עליך להיות שמח, והוא ענה בכעס עצור: לך ודבר עם הנשים, הלא כשיבא הרבי תלך „חמשיה" לאבדון . . .

הזכרתי את הבדיחה החסידית הזאת, כי היא תהיה לנו לאור-נתיבות להבין את המקראות ואת המאמר חז"ל בענין הבכורים.

דהנה שונה היא מצות הבכורים משאר המצוות. מלבד עיקר המצוה של הבאת הבכורים, תופס בה מקום חשוב ועקרי סדר ההבאה וההכנות למצוה זו. מצות הבכורים מתבטאת לא רק בההבאה גרידא, אלא באופן ההבאה עם

הגיגות התהלוכה הנתדרה וסדורה, יפיה החיצוני ושמחתה הנפשית.

והנה לפננו ציור חי וסמלי. איש מדלת-העם ולו שדה קטן ועלוב. בזיעת כפיו ולשד עצמותיו חרש את אדמתו, בפרוטותיו האחרונות קנה זרע וזרעה וכבבת עינו הוא משגיח ושומר עליה כי ממנה לחמו ומחית בני ביתו לכל ימי השנה. בדמעות-דם זרע את אדמתו ובלב מלא פחד הוא מצפה יום יום לראות את פרי זרעו. והנה באחד הימים הוא יוצא לתוך שדהו ולשמחת לבו הוא רואה את ראשית בכורי אדמתו. עיניו מתמלאות דמעות של שמחה, כן! זרעו עשה פרי. ממהר הוא הביתה ומספר לאשתו ובני ביתו, בשמחה נשמתית, על חסדי ד' עמם וכי לאות הכרת תודה להשי"ת, עליו לקיים מצות הבאת בכורים. אך פתאם ועננה קלה כאלו עוברת על פניו, ונזכר הוא כי להבאת בכורים דרוש מנא והוא אין בידו אפילו פרומה אחת. מביע הוא את דאגתו זו לאשתו ובני ביתו, אבל הם מרגיעים ומנחמים אותו וחולצים אותו מן המיצר. בניו מתנדבים ללכת אל האגם, לחתוך קנים, להפשיט את קליפתם וליבשם כדי שיהיו לבנים ונאים, ואשתו מתנדבת לעשות בידיה מנא יפה והדור בשביל הבאת הבכורים. חלף ועבר צל הדאגה השורר תמיד במעון דל זה, קורנים פניהם בזיו קודש בזכות השתתפותם במצות הבכורים והשמחה במעונם...

ובאותו הזמן יושב לו, בחדרו המרוהט והמרווח, במסיבת מרעים, בעל אחוזות גדולות, איש נשוא-פנים אשר לו שדות וכרמים. נפתחה הדלת ואחד מעבדיו — עובד אדמתו נכנס ומודיע לו כי פירותיו כבר בכרו וכי עליו לעלות ירושלימה להביא בכורים. במרירות ובאי שביעת-רצון הוא מקבל את הידיעה הזאת, טרוד הנהו בעסקיו הגדולים והנה באים ומבלבלים את מחו בהבאת בכורים ועליה לירושלים. קשה לו להפרד מכני ביתו לימים אחדים וגם

לא הורגל לשאת משא על שכמו ולמה לו כל המורח הזה? וכאשר סוף סוף התחיל להתכונן להבאת הבכורים, עושה הוא כאלו כפאו שד ובלי כל רצון וחדוה. אבל כשמגיע להכנת הטנא עולה פתאם מחשבה במחו, אולי הטנא של שכני יהיה יותר יפה משלי, יותר מקושט ונהדר? איך אוכל לסבל חרפה כזו? הוא על פני כל העדה יכבד ואני אבוש ואכלם, ומתוך מחשבת-קנאה הוא מצוה להכין לו קלתה של כסף או של זהב כדי שיוכל להתגאות בה נגד שכניו ומכיריו ותיכף הוא אומר לאשתו, חבל! מאות שקל-זהב ילכו לאבדון בעסק זה...

והנה בזמן שהאכר העני עושה את ההכנות להבאת הבכורים ברצונו הטוב מתוך שמחה וחדוה נפשית, עושה העשיר בעל האחוזה את ההכנות מתוך כפיה ואונס, כדי לצאת ידי חובתו בפני הבריות, ורק בטנא הוא מהדר שיהיה של זהב, כי הוא נראה לעינים ויוכל להתגאות בו וכלם יקנאו בו... ואמנם שניהם, העני וגם העשיר, באו ירושלימה והבכורים על שכמם, שניהם ענו ואמרו „ושמחת בכל הטוב“... אבל, אמירת העני היתה מעמקי נשמתו ומהר לבו ושמחתו היתה שמחה לבבית-נפשית, והעשיר — אמירתו היתה אמירה ריקה ויבשה ושמחתו — שמחת כפיה מתוך כבוד וקנאה.

הכהנים שומרי משמרת הקודש, אשר הכירו את רוח העם וחדרו עמוק עמוק לתהם נשמתו ידעו והבינו את ההבדל הענקי שבין בכורי העני ובכורי העשיר, בסל הקנים הפשוט של העני הכירו את זכות הנפש ומהר הנשמה של מביאו, ואם כי היצוניות עשויה מקני-אגס אבל תוכו רצוף אהבה נפשית וקדושת המצוה בעשותו רצון בוראו ולכן לקחו הכהנים גם את הטנא יחד עם בכורי אדמתו. אבל בקלתה של זהב הכירו הכהנים את הקנאה והתאוה של העשיר הרוצה להתגאות בעשרו ואם כי עשויה היא מזהב אבל תוכה אינה כברה

ואינה ראויה להתקבל שתהיה לרצון לפני ה', ולכן היו מחזירים אותה לבעליה. כן! צדק הרבי ממולנא: „שקל חי יותר טוב מ„חמשיה“ מתה“...
 וכמו במצות הבאת הבכורים כן בכל המצוות עלינו לעשות אותם בשמחה מעומקא דלבא וחדוה נשמתי, ברצון טוב והכרת הקדושה ולהגיד מתוך סהר הלב „ושמחת בכל הטוב“.

נעשה ונשמע

לחג השבועות

אמר ר' אלעזר: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, יצתה בתיקול ואמרה להם מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו, דכתיב „ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו" — ברישא עושי והדר לשמוע. (שבת דף פ"ח עמוד א')

ואמר ר' יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, רבש"ע מה לילוד אשה בינינו?.... אמר להן: „לקבל תורה בא!" — אמרו לפניו: חמדה גנוזה שגנוזה לך תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם? מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו? ה' אדונינו, מה אדיר שמך בכל הארץ, אשר תנה הודך על השמים. אמר לו הקב"ה למשה: החזיר להן תשובה וכו', תורה שאֵתה נותן לי, מה כתיב בה? וכו' קנאה יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם? מיד הודו לו וכו'. מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר, שנאמר „עלית למרום, שבית שבי, לקחת מתנות באדם", בשכר שקראוך אדם, לקחת מתנות. (שם דף פ"ח עמוד ב' ופ"ט עמוד א')

רזין דרזין נגלו להם לישראל בשעה שאמרו „נעשה ונשמע", רזא דח' אחד, שמלאכי השרת משתמשים בו ועוד רזין אחרים, שהם טמירים ונעלמים בשתי המלים הללו „נעשה ונשמע", שעל ידן נצחו התחתונים את העליונים לקבל את התורה, רזין דמלאכי השרת וטענתם שמענו נגד משה לאמר: „מה אנוש, כי תזכרנו? ה' אדונינו מה אדיר שמך

בכל הארץ" — באותה המענה עצמה נצחו בני ישראל את הארואלים לקבל את התורה, באמרם „נעשה ונשמע!“ ולמען אשר לא יראו דברי אלה כרוזין סתומים, אגלה מילי דמטמדין בדברי קדשו של זקני צי"ע מוויזניץ זי"ע, שאמר לפרש דברי חז"ל, שאמרו: „כתוב אחד אומר „עצרת לה' אלהיך" וכתוב אחר אומר „עצרת תהיה לכם" כו' ר' יהושע סבר חלקהו, חציו לה' וחציו לכם" (פסחים דף ס"ה ע"ב). וע"ז אמר זקני צוק"ל ע"פ דרכו בקודש, כי המלה „לכם" עולה במספר תשעים, וכשנחלק את המספר הזה, יעלה בידנו לשתי פעמים מ"ה, שהאחת מורה על שפלותו של האדם כדברי הכתוב „מ"ה אנוש כי תזכרנו", והאחת תורנו על גדלות הכורא, שנאמר „ה' אדונינו מ"ה אדיר שמך בכל הארץ". וזוהי ג"כ כוונת סברתו של ר' יהושע, שאמר „חלקהו!", היינו: שאם תחלק את המלה „לכם" לשנים, יעלה בידך שתי פעמים מ"ה, שהאחד מורה על גדלות הכורא והשני הוא לכם, היינו על שפלות עצמכם.

ע"פ הדרך הזה אמרתי ג"כ לפרש את המשנה (אבות פרק ד'): „ר' לויטס איש יבנה אומר: מאד מאד הוי שפל רוח, שתקות אנוש רימה". ומקשים המפרשים על המבטא „תקות אנוש רימה", כי מי הוא המקוה לרימה? כן גם יש להבין כפל הלשון „מאד מאד". אבל ע"פ הדרך הנזכר אפשר לאמר, כי „מאד" עולה במספר מ"ה, ואשר ע"כ יאמר ר' לויטס „מאד מאד", היינו בעת אשר תראה שתי פעמים מ"ה, כלומר גדלות הכורא ושפלות עצמך, תהיה ממילא שפל רוח, שתקותו הרמה של האדם היא להגיע למדרגת רימה, שהיא כמו „ראו-מה" — ולהיות עניו ושפל בדרך היא מדרגה רמה כזו.

והנה אין התורה מתקבלת אלא למי שמשים עצמו כאפס ואין. „החכמה מ"ה ין תמצא" כתיב, ודורשי רשומות אמרו: „משה קבל תורה מסיני", היינו שזכה

לקבל את התורה, מפני שלמד להיות עניו במדותיו מכל האדם, ואת התורה קבל מסיני, כמאמרם: „לעולם ילמד אדם מדעת קונו, שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני, שהוא הנמוך שבהרים, ולא גבה הר סיני למעלה" (סוטה דף ה' ע"א). כן נמשלו דברי תורה למים, שמניחין מקום גבוה והולכים למקום נמוך (תענית דף ז' ע"א). ועוד אמרו: „כל המתייחד חכמתו מסתלקת ממנו" (פסחים דף ס"ז ע"ב). וכל המתגאה תורתו משתלחת והרי הוא ככופר בעיקר. ואמר מר עוקבא כל אדם שיש בו גסות הרוח, אמר הקב"ה „אין אני והוא יכולין לדור בעולם, שנאמר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל" (סוטה דף ה' א').

גסות הרוח, שאין הקב"ה יכול לדור עם בעל מדה נשחתה זו בעולם ואשר היא גם בין אחים תפריע, הרי היא הסבה היותר חזקה להפריד בין אדם למקום כמו בין אדם לחברו. ובעת אשר באו בני ישראל אל הר סיני לקבל את התורה, פסקה זוהמתה של גסות, וכאשר חנו אצל ההר, כתיב „ויוחן" בלשון יחיד, כי חנו כאיש אחד ובלב אחד. פסקה מהם זוהמת הגאווה ומחר סיני למדו מדת הענוה וזכו לקבלת התורה.

מתוך הדברים הללו נתבונן נא ונראה את הרזים הטמירים בדברי סופרינו ז"ל, שמפרו את האותיות שבתורה, כאמרם: „בשעה שהקדימו ישראל נעשה ונשמע, יצתה בת קול ואמרה: מי גלה רז זה לבני, שמלאכי השרת משתמשים בו?" — ואופייני הדבר, כי שתי המלים „נעשה ונשמע" קרובות זו לזו באותיותיהן ורק אות אחת שונה ביניהן, היינו: ה' ממלת „נעשה" ומ' ממלת „נשמע", מ ה, ושאר האותיות שבשתי המלים הללו דומות זו לזו ובחבורן הן מעלות „עשן". והוא אחד מעשרה נסים, שנעשו לאבותינו במקדש, שלא נצחה הרוח את עמוד ה ע ש ן, כלומר: רוח האדם העולה למעלה בגאון וגאון לא נצחה את ענוות

רוחו הנשברה של חמביא את קרבנו לה' לכפר עליו על אשר חמא, כי הבין והשיג את ה"מה" שלו, לשוב בתשובה שלמה והוסיף כח לעשן המזבח שלא ינוצח, כי השלים וקבל עליו את "הנעשה ונשמע".

ובמרם אשר קבלו בני ישראל את התורה ונגלה להם ה' על הר סיני, היה ההר עשן כלו, וכפי שישוער, מענו אז המלאכים את מענתם לפני ה', לאמר: "מה אנוש כי תזכרנו?" ה' אדונינו מה אדיר שמך!", כי לא רצו לדעת, שאותם בני האדם, אשר רוחם עולה למעלה בגאווה וגאון, אכלו מעץ הדעת, להיות כאלהים יודעי טוב ורע, יהיו מוכשרים להשיג את גדלות הבורא ושפלות עצמותם, ויהיו שני ה"מה" הללו עיקר העיקרים לקבלת התורה, ולכן הר סיני היה עשן כלו. אבל ישראל השיגו את הרז הזה, אשר מלאכי השרת השתמשו בו שלא לתת להם את התורה, ויחננו תחת ההר כאיש אחד בלב אחד, בענות רוח, ע"י שהכירו גדלות הבורא ושפלות עצמם — המרומו באותם הפסוקים שמלאכי השרת השתמשו לנגדם "מה אנוש כי תזכרנו", ד' אדונינו מה אדיר שמך". ואותה שעה הוסיפו מלת "מה" למלת "עשן", ויענו ויאמרו: "נעשה ונשמע".

מיד הודו לו וכו' וכל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר, שנאמר: "עלית למרום, שבית שבי, לקחת מתנות באדם", היינו: בשכר שקראוך אדם, העולה במספר מ"ה, באותו השכר שהשגת מעמדך בעולם, להבין ולדעת את גדלות הבורא ושפלות עצמך, כי אתם קרואים אדם ואין אומות העולם קרואים אדם, ובהיותך אדם, עלתה בידך לקחת במתנה את החמדה הגנוזה, את התורה הקדושה. ובזה אפשר לדייק עוד בסיום מאמר חז"ל (פסחים מ"ח) שהזכרתי: "אמר ר' אלעזר הכל מודים דבעצרת בעינן נמי לכם, מאי מעמא? יום שניתנה בו תורה הוא". ומקשים רבים ע"ז, כי אדרבה הסברא נותנת שכיום נתינת התורה

יש לנו לעסוק רק בדברים רוחניים, ור' אלעזר מדגיש, שהכל מודים שצריכים גם, "לכם" ומעמא בעי. אבל לפי דרכו בקודש של זקני וצוק"ל נכון הדבר מאד, כי הכל מודים, דבעצרת בעינן נמי, "לכם", היינו שתי פעמים, "מה". מאי מעמא? יום שניתנה בו תורה הוא, כי לקחנו מתנות ב א ד ס, בשכר שנקראנו אדם השגנו את ענין, "מה אנוש כי תזכרנו" יחד עם, "ה' אלהינו מה אדיר שמך בכל הארץ" והוא הרו שמלאכי השרת משתמשים בו ואנחנו נצחנו באמרנו, "נעשה ונשמע".

כשהגענו אפוא עד הלום, אפשר ללכת בדרך הזה עוד ולגלות מסמרים ברזא יקירא ולאמור בו מילתא אחריתא, כי הנה מלת, "מה" שהזכרנו, המשלימה את ה, "עשן", להיות, "נעשה ונשמע", פירושה ג"כ דבר קטן, משהו גרידא. אבל יש אשר מן הדבר הקטן ההוא נעשה דבר גדול, עיקר העיקרים והוא רזא ד, "אחד". ע"פ המבואר בספר, "אמרי ברוך" לזקני צי"ע מוויזניץ זי"ע על הפסוק, "מלחמה לה' בעמלק מדר דר" ומפרש ע"פ הפסוק, "וקוץ ודרדר תצמיח לך", כי ע"י החטא של אדה"ר נתערב טוב ברע והחילוק מן הטוב אל הרע הוא דבר קטן מאד, עוקץ קטן המשנה את הר' לד' (עי' סוטה דף כ' ע"א וברש"י שם שאמר: "ומשוי ליה ריש כגון דלת דאחד"). והתורה הזחירה אותנו לאמר: "לא תשתחוה לאל אחר" וע"י שישראל מיחדים את שמו ית' פעמיים בכל יום ואומרים, "שמע ישראל וכו' ה' אחד", הרי הם מחליפים בזה את הר' בד', דהיא יחודא דק"ש והחלוק של הר' והד' הוא הקוץ של הד', והוא מה שאמר הכתוב, "וקוץ ודרדר תצמיח לך", כי זה פרי כל עבודתנו שלא להחליף ח"ו את הר' לד', המביא לידי שנוי מן הקצה אל הקצה, מאמונת היחוד עד לע"ז ר"ל, ולכן יש לכתוב ע"פ המסורה את הר' והד' בפסוקים הנזכרים באותיות גדולות, שלא להחליפן ח"ו. והוא ג"כ פי' הפסוק שלפנינו, "מלחמה

לה' בעמלק מדר דר". עד כאן הקטע מהספר הנ"ל ודפח"ח. וכן גם אומרים בשם הגר"א ז"ל, כי „התורה מונחת בקרן זוית“, כלומר בקרן הזוית של הד', היינו העוקץ שלו, שכל עיקרי התורה מונחים בו כנ"ל.

ועל כגון דא קאמינא, שכל המקבל את התורה אין קבלתו שלמה, אם יחסר ממנו משהו, עוקץ קטן, קרן זוית, כי כל פשרה בדת אסורה במשהו. ולדאבוננו אנחנו רואים בחוש בזמננו אלה את בעלי הפשרות המביאים צלם בהיכל ה' ביום חג השבועות, ביום שניתנה בו התורה, כי עורכים אז כמין „בר מצוה“ לילדות, ממש כמעשה הנוצרים בכל הפרטים, ואין זה רק חקוי למנהג זר ועברה של „בחוקותיהם“, אלא עבודה זרה ממש — ושם החגיגה מעיד עליה, שנקראת בפום גלי בשם „קאנפירמיישאן“ לילדות. אוי לעינים שכך ראות, אשר גם שלומי אמוני ישראל נחשלים אחרי המסיתים להשתתף בע"ז זו באין מבין, כי עובדים בזה על „לא יהיה לך אלהים אחרים“ והוא בגדר „יהרג ואל יעבר“, ואין זה אלא כמין „שני הפכים בנושא אחד“, אם אותם תמימי הדעים הבאים לחוג את חג השבועות, זמן מתן תורתנו, נכשלים בע"ז. ומה גרם להם זאת? יען שויתרו על מה - שהוא לבא בפשרות וממילא נהפך להם הנעשה ונשמע ל„עשן“ לעיניהם, לעזור אותם ולהעבירם על עיקרי הדת, שכל איש ישראל חייב למסור את נפשו על קיומה.

אמנם יש אמתלא לאותם בעלי פשרה, המסיתים ומדיחים, שכוונתם לשם שמים, להמשיך את לכות הצעירים והצעירות אל תוך כותלי בית-המדרש ולהכניסם תחת כנפי השכינה. אבל על אמתלאות כאלה וכיוצא בה נאמר „וכל העם רואים את הקולות“, ופירש"י בשם המכילתא „רואים את הנשמע“, היינו שהיו רואים את כל הדבורים, שיצאו מפי הנבורה ראייה ממש. ויש להבין את הנס הזה למה הוא בא ומה תכליתו?

ובעין השאלה הזאת אומרים בשם הגאון מווילנא ז"ל על הפסוק „כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע“, שהקשה: השימה באזון למה היא באה? והשיב ע"פ הגמרא (בבא בתרא דף כ"א ע"א וב'), כי ששת החדשים ישב יואב באדום עד הכרית כל זכר. וכי אתא לקמיה דדוד, אמר ליה: „מאי מעמא עבדת הכי?“ — אמר ליה: דכתיב „תמחה את זכר עמלק“ וקרא „זכר“ בקמץ תחת הו'. אמר ליה (דוד ליואב): „והא אנן זכר קרינן“, היינו בצירה תחת הו' וכו' עי"ש.

מדברי הגמרא הללו נראה, שאפשר לפעמים למעות בקריאה, מפני שאין נקוד בספר התורה, ובמקום שצותה התורה למחות את זכר עמלק (בצירה), שמשמעותו את זכרוננו של עמלק, הכולל גם את הזכרים וגם את הנקבות, התנצל יואב לפני דוד, כי הוא קרא „זכר“ בקמץ והיה סובר, כי מצות התורה היא למחות רק את הזכרים של עמלק ולא יותר, ע"כ צותה התורה לשים באזני יהושע, איך לקרא את המלה „זכר“, כדי שלא למעות במעותו של יואב.

כן הדבר גמ' פה, כשהשמיע הקב"ה את עשרת הדברות ואמר „לא יהיה לך אלהים אחרים על פני“, היה מקום למעות, מפי השמועה כי אמר לו ב'. לכן ראו את הקולות, היינו את תמונת האותיות, שראו ממש את הא' במלת „לא“. כן עלינו לאמר לאותם הפשרנים, נביאי השקר, האומרים „לו יהיו לך אלהים אחרים“, כי לו לבדו, לשם שמים הם עושים זאת, בהביאם את הע"ז של הקאנפירמיישאן אל תוך כותלי בית-המדרש — כי במעמד הר סיני היו רואים את הקולות באותיותיהם, להראות כי „לא“ כתיב.

ועלינו לקרוא בקול גדול לאמר: פנו את הכית, בית ה' מכל עבודה זרה ואל תשעו בדברי שקר, כי על השקרנים ההם נאמר (בסגנונה של הגמרא הנ"ל): „ארור עושה מלאכת ה' רמיה“.

הגורם העיקרי להופעות כאלו בחיי הדת הישראלית
הנה היא ה"מה", שהוא רזא דאחד, ובשעה שהקדימו ישראל
נעשה לנשמע, נגלה להם הרוז הזה וקבלו את תורת ה'
התמימה בלי פשרות, חמדה שהיתה גנוזה תתקע"ד דורות
קודם שנברא העולם והיא מגינה על ישראל ומצילה אותם
לעד ולנצח נצחים. אכי"ר.

ויגבה לבו

לפרשת שלח

ויקרא משה להושע בן נון יהושע. ר' הונא בשם ר' אחא :
יוד שנמל הקב"ה מאמנו שרה וכו', תני רב הושעיה : עלה
יוד ונשתמח לפני הקב"ה ואמר : „רבון העולמים, עקרתני מן
הצדקת הזאת“. אמר לו הקב"ה : „צא לך, לשעבר היית נתון
בשם נקבה ובסוף תיבה, חייך שאני נותנך בשם זכר ובראש
תיבה“

(ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ו).

אמר רב אחא בר ביזנא אמר ר' שמעון חסידא: כנור היה תלוי
למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה, באה רוח
צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו. מיד היה עומד ועוסק בתורה
עד שעלה עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר, נכנסו חכמי
ישראל אצלו. אמרו לו : „אדונינו המלך, עמד ישראל צריכין
פרנסה!“ — אמר להם : „לכו והתפרנסו זה מזה!“ — אמרו
לו : „אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא
מחוליתו!“ — אמר להם : „לכו פשטו ידיכם בגדוד!“
(ברכות דף ג' ע"ב).

הפלא הנה הוא, כי משה רבנו, שהיה העניו היותר
גדול, כפי שהתורה מעידה עליו, שהיה עניו מכל האדם
אשר על פני האדמה, ובעת שהודיעו לו, כי „אלדד ומידד
מתנבאים במחנה“ ויהושע בן נון אמר לו : „אדוני משה
כלאם!“ , השיב בענות צדקו לאמר : „המקנא אתה לי?
ומי יתן והיה כל עם ה' נביאים, כי יתן ה' את רוחו עליהם!“
ולא מש מענותותו. ופתאום בעת אשר היה לו לשלוח
את משרתו הנאמן ואת תלמידו החביב, את יהושע, עם
המרגלים, וירא לנפשו עליו ועל שליחותו, כדרשת תרגום

יונתן: „כד חמי משה ענותנותיה דיהושע, התפלל ואמר יה יושיעך מעצת מרגלים!“ וכן איתא גם במסכת סוטה (דף ל"ד ע"ב), וברצותו להגדיר את ענותנותו של יהושע, ראה משה את ההכרח, לעשות לו סגולה מיוחדת ושמירה מפני עצת המרגלים בהוספת אות על שמו — ומעמא בעי.

ומן הירושלמי הנזכר לעיל יוצא דבר דומה, היינו נחמתו של היוד, כי עתיד הוא לעמוד בראש שמו של זכר במקום שהיה מקודם לכן בסוף שמה של נקבה, כלומר, שיתעלה כעת למעלה חשובה ביותר, והרי גם זה דבר מתנגד למדת הענוה.

אם גם כשם שאין טוב בהחלט, כך אין רע בהחלט, וכבר אמרו חכמי החסידים, שבכל המדות הרעות והנשחתות יש בהן גם איזה חלק טוב, ולולא החלק הטוב ההוא, לא היה קיום לאותה המדה כלל, וכל מה דאסר לנו רחמנא, שרא לן כנגדו, למשל, מדת השקר אסורה, אבל מותר לשנות דבר מפני דרכי שלום. עזות היא בודאי מדה מגונה וחז"ל אמרו „עז פנים לגיהנם“, אבל אמרו ג"כ „הוי עז כנמר וכו' לעשות רצון אביך שבשמים“. הגאווה היא מדה מגונה ביותר, עד שהיא דוחקת כביכול רגלי השכינה, והכתוב אומר „ויגבה לכו בדרכי ה'“.

על זה שאל אחד החסידים את רבו: „אם כן, אם ישנו איזה חלק טוב בכל המדות הרעות והנשחתות, מה נוכל לאמר על מדת המינות והאפיקורסות? מה הוא החלק הטוב שבמדה זו, שהוא נותן לה את כח קיומה? כי לא יצויר בשום פנים, שיש בה במדה זו שמץ טובה ותועלת לאיזה דבר שבקדושה!“ וע"ז השיב הרב לאמר: „גם במינות יש נצוץ של קדושה, היינו, אם יפשוט לך איזה עני שבישראל את ידו, כי תעזור לו, לא תהיה באותה שעה המאמין, כי השי"ת המשביע לכל חי רצון והוא זן ומפרנס מקרני ראמים עד ביצי כנים, הוא יזמין גם לעני זה את פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו, ואתה אינך צריך לחוש לעזרתו, כי תהיה בעיניך ככופר בהשגחה ח"ו. אבל אל תירא ואל תחת, עליך לעשות את

כל אשר בכחך, לעמוד לו לעני זה לעזרה בצרה, שלא יגוע ברעב הוא ואנשי ביתו".

הענוה, שאנחנו מדברים עליה, היא אִמָּנָה המדה היותר נאָה ומשובחת, שבה נשתבחו כל רועי ישראל, כמו שאמר אברהם על עצמו „ואנכי עפר ואפר“, משה רבנו אמר „ונחנו מה“ ודוד המלך התנצל ואמר „אנכי תולעת ולא איש“, וחז"ל הזהירו אותנו להיות שפלי רוח בפני כל אדם, ואעפ"כ אין מעלתה של המדה הזאת מוחלטת בכל האופנים, כי כן אמר שמואל הנביא אל שאול מלך ישראל: „אם קטן אתה בעיניך, ראש שבטי ישראל אתה“; ועל המלך יהושפט יאמר הכתוב „ויגבה לבו בדרכי ה'“. ובשביל כך התירו לת"ח שמינית שבשמינית גאווה. וביחוד תזיק הענוה היתרה לרעה ומנהיג בישראל, כי יש רעה חולה תחת השמש והיא מחלת ההתבטלות, שיבטל האדם את עצמו, את דעותיו ושאיוותיו ומרוב ענותנותו לא יאמין בעצמו כל ימי חייו.

ענוה כזו ודאי שהיא פסולה וגורמת רעה לעצמו של העניו ברוחניות ובגשמיות. אדם אשר כזה לא יהיה מנהיג מעולם, כי יהיה תמיד נהוג בידי אחרים, אף אם הוא תלמיד חכם, בעל כשרונות נעלים ובעל מדות תרומיות, שהעולם צריך לו ולהשפעתו הרוחנית. אבל במקום להיות משפיע, הוא מושפע מאחרים ומרוב ענותנותו יקיים את דברי המשנה: „איזהו חכם? הלומד מכל אדם!“

דוגמא לזה נראה אצל אִמָּן מנגן בכנור, שעודנו נער צעיר לימים, וכשתגיע שעתו להופיע לפני קהל אנשים נכבדי ערך מכל הסוגים, חכמים מלומדים, סופרים משכילים ויודעי בינה לעתים, ויש אשר גם נשיא המדינה נמצא בתוכם, והיה אם יהיה העלם המנגן עניו באותה שעה ויחשוב בלבבו: „מי אנכי, כי אתיצב על הבימה לפני קהל חשוב ונכבד כזה, הגדול בכמותו ובאיכותו?“, אז ודאי שיתבטל בעיני עצמו ולא תהיה לו האפשרות להנות את הנאספים מפרי אִמָּנותו. עליו

להגביה את עצמו גבוה מעל גבוה ולבטל בבת-צחוק קלה את גדלותם וחשיבותם של הנאספים, ולא עוד אלא שעליו לדעת באותה שעה, כי אַמְנוּתו עולה על הכל — ואז יעמוד במח ושאנן מפחד הקהל וישפוך שאר רוחו אל תוך כנורו, עד אשר ימשוך את לב כל השומעים והאלופים הגדולים ירכזו את כל חושיהם וכלם כאיש אחד ובלב אחד יעצרו את נשימתם, שלא לאבד אף תנועה קטנה מתנועת כנורו של הנער ההוא.

כן הוא גם המלך והמנהיג האמתי ממש כאותו האמן. עליו שלא להתבטל מפני כל שריו ויועציו או מפני חכמיו וסופריו, כי עליו ללכת לבטח דרכו, לנהל את עמו ואת מלכותו בדרך הנכון. עליו לרכז את כל חושי בעניני המלוכה ולדעת ידיעה ברורה, כי הוא המלך והמנהיג ואין לו לנמות ימין ושמאל ואז ילך לבטח דרכו ויצליח בכל אשר יעשה.

ולפי זה נתבונן נא בעניני מלכותו של המלך דוד. המלך האצילי הזה, נעים וזמירות ישראל, ודאי שהיה חפץ להנהיג את עמו ואת מלכותו באצילות ובעדינות, בצדק וביושר, בקדושה ובטהרה, כפי שיתאים לרוחו. אבל דרישת העם היתה „חב, חב!“ כי לא אבה להסתפק במועט, אלא שהיה דורש הרבה. צירי העם, יועציו ושריו באו אליו כפעם בפעם בשם העם, לבקש את צרכיו עד בלי די, ולפיכך היה עליו למצא מוצא בין הדרישה החמרית הבאה אליו מן העם ובין אצילות נשמתו ונפשו הצמאה לאלהים.

על כיוצא בזה ספרו לנו חז"ל באגדתם הנפלאה ע"ד כנורו של דוד. באגדה הזאת מתבטאת מלחמתו הפנימית של נעים וזמירות ישראל וכנורו ישמש לו לא לבד לזמר את זמירותיו הקדושות, אלא יותר מזה, להראות לו את הדרך אשר ילך בה, שלא להבטל תחת עול מלכותו ודרישת העם בעניניו הקטנטנים והפעוטים, כי עליו ללכת לבטח בדרכו בקודש, ממש כמו בעת שהוא שופך את רוח קדשו על כנורו ואינו פונה לימין או לשמאל ואינו מתחשב עם מי שהוא מן השומעים, בעת שהוא

מכסל את סביביו בכסול גמור ומתרכז בכל לבבו ונפשו אל תוך זמירותיו, זמרות יה.

ובכן יהיה שיעור המאמר האמור לעיל בהכנתו: כנור היה תלוי למעלה ממפתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה, היינו עת התגברות הכחות השמאליים, באה רוח צפונית, כלומר דרישת העם לכסף וזהב, כי מצפון זהב יאתה, ונושבת בו, בדוד עצמו, כי דורשים ממנו בתור מלך, שיתן להם את רצונם בחומריות ובנשמיות, ואז ינגן כנורו מאליו, כי רוח קדשו יעוררהו, שלא ינגן משל אחרים, רק ינגן מאליו ולא יניח את מקומו. ומיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר, נכנסו אצלו חכמי ישראל, צירי העם, ואמרו לו: אדונינו המלך, עמך ישראל צריכים פרנסה. העם דורש „הב-הב!“ והוא משיב להם כשמתו וכענות צדקו, כי ילכו ויתפרנסו זה מזה, כלומר, אם אין רצונכם במותרות, יש בעדכם די והותר להתפרנס ביניכם. אבל הצירים משיבים: „אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו“. הכוסף לכסף גדול מאד ולא יסתפקו במועט. אז ישיב להם המלך בחכמה: אם במותרות אתם חפצים, כי אז אין עצה אחרת אלא לפשוט ידיכם בגדוד, לחמוס ולשדוד, כי באופן כשר אי אפשר לתת מותרות לכל העם!

על כגון זה היה משה רבנו ירא לנפשו בעת אשר שלח את משרתו הנאמן בשליחותו, יחד עם שאר האנשים, שהיו כלם קרואי מועד אנשי שם, נשיאי ישראל. וכד חמי משה את ענותנותו דיהושע, היתה העניוות הזאת מדה חשובה ביותר בעיניו, אלא שבמצב ההוא עלה מורא על ראשו, פן יתבטל יהושע בדעתו ורצונו מרוב ענותנותו נגד דעת חבריו, שהם ראשי העדה וגדולי ישראל, ויסכים עמהם. וכיראו מפני הדבר הזה, ראה והבין, כי במצב ההוא יהיה הפסד הענוה גדול משכרה, לכן התפלל על יהושע, כי יגבה לבו על חבריו וגם הוסיף לו אות על שמו לאמר: „יה יושיעך מעצת מרגלים!“

ועוד מלים לאמר על חשיבותו של היוד ממה שכתוב ב'נצבים, "וישלכם אל ארץ אחרת" ושם כתוב הל' שבמלת "וישלכם" באות רבתי והמלה בפני עצמה חסרה יוד. ומעמא בעי, אשר ע"כ אמרתי בדרך צחות, כי כפי שאנחנו רואים בחיי המדינה הזאת, שנשלכנו אליה מארבע פנות העולם, ואם נביט אל דרך אחינו בני ישראל אשר פה בהבטה שמחית נראה אף טוב, כי כמה וכמה בנינים נאים וגדולים משוכללים לתלמוד תורה נמצאים כמעט בכל שכונה, בתי ישיבות גדולות בנוים לתלפיות ברוב פאר והדר. כן גם קוראים אנחנו בעתונות היהודית כמעט בכל יום מאמרים נלהבים ע"ד החנוך העברי ולמוד התורה. למוכת הרמת קרן התורה עורכים פה משתאות מהודרות ומפוארות, והנאומים בסעודות ההן הם שופטים בבתי המשפט הגבוהים, שרי הממלכה או סתם נכרים חשובים המעריצים ומקדשים את ר א ש בני ישראל, את כשרונותיו הרוחניים של עם הספר ואת חבת התורה שלנו. בקצרה: ה ל מ ד גדולה אצלנו מאד, אבל דא עקא, כי ה י ו ד , כלומר, היהודי האמתי, שיראתו קודמת לחכמתו חסר מן הספר!

היוד הזה, שהוסיף משה רבנו לשמו של הושע בן נון, אותו היוד שנשתמח לפני הקב"ה ואמר: „עקרתני משמה של הצדקת!“ והקב"ה השיב לו: „לשעבר היית נתון בשם נקבה ובסוף התיבה“, כלומר: היית מושפע בבחינת נקבה ובשפלות המלת „חייך, שאני נותן בשם זכר ובראש התיבה“, כלומר: שתתעלה ותגבה לעמוד בראש ולהיות משפיע להרים קרן ישראל יחד עם קרן התורה, שהיוד יתמלא בגדולתו של ה ל מ ד , ואז יהיה בכחך לאמר לכל המהרסים במחננו, אם גם ידברו בגדולתו של ה ל מ ד , כי בכחו של היוד נעלה עליהם וירשנו אותם בשם תורתנו הקדושה.

המנהיג והעם

להתמנות

מסורה : והיה האיש אשר אבחר בו משהו יפרח.
צדיק כתמר יפרח.
יפרח כשושנה.
יפרח בימיו צדיק.

טרם שנגש לגשר את הגשר המקשר ומחבר לחטיבה אחת את מקראי קודש אלה ולראות את ברק היופי אשר יפרח ויציץ מבין כל הכתובים האלה, עלינו להבין מקודם את ענין המסות אשר צוה ה' לנו שיהיו לאות לבני מרי שלא יוסיפו להתלונן על משה ואהרן.

הדבר צריך באור ומאד תמוה לכאורה, במה גדול כחה של הופעה נסית זאת — פריחת המטה, יותר מכל שאר הנסים והיד החזקה אשר ראו בני ישראל מאז שלח להם השי"ת את שליחו הנאמן — משה רבנו, להיות מנהיגם וגואלם. אנשי דור המדבר ראו את כל הנסים והנפלאות שנעשו להם במצרים ועל הים, ראו את ירידת המן ופי-הבאר — להוציא מים מצור החלמיש, וגם ראו את הנס האחרון כשפצתה האדמה את פיה ובלעה את קרח ואת כל אשר לו, ואם אחרי כל הנסים האלה שהיו גלויים ונראים לעיני כל, עדיין עמדו במרים להתלונן על משה ואהרן בכל הזדמנות ועת-מצוא ולא נוכחו לדעת ולהרגיש כי שלוחי השי"ת הם ואינם עושים דבר מדעת עצמם ולכבודם, הלא לפלא יחשב הדבר; במה מצטיין גם זה של פריחת מטה-אהרן לבית לוי, שעל ידו זכו להכיר ולהוכיח בצדקת

מנהיגיהם עד כדי לבטל את כל תלונותיהם והודות כי יד ה' עשתה זאת? ולא עוד, אלא שהשי"ת צוה את משה: „השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי ותכל תלונתם מעלי ולא ימותו". פריחת המטה לא רק שהראתה בעליל את צדקתם של משה ואהרן, אלא דבר זה צריך להשאר סמל ואות לבני מרי גם לדורות הבאים, ועלינו לדעת במה כחו גדול ובמה מצטיין גם זה משאר הנסים?

מתוך חומר הדברים בהכנת הנס של פריחת מטה אהרן, נראה לי, שאין בכל הענין רק משום גם ואות, אלא דבר זה מלמדנו תורה שלמה במהות הנשיאות והשררה ונותן לנו בטוי חזק ביחס שבין המנהיג והעם. דבר זה, הוא כעין ציור חי לתלמיד קשה-ההבנה אשר המורה נלאה מלהסביר לו בעל פה את ערך הענין והוא משתדל להבינו בעובדות ממשיות ומשתמש למטרה זה בציורים ריאליים ודוגמאות מהחיים, כדי שעל ידם יכנסו הדברים אל לבו ויתן את דעתו לרדת לתוך עומק כונתם.

אמרו חז"ל: אומה זו כגפן נמשלה. זמורות שבה אלו בעלי בתים, אשכולות שבה אלו תלמידי חכמים, עלין שבה אלו עמי הארץ, קנוקנות שבה אלו ריקנים שבישראל. והיינו דשלוה מתם, ליבעי רחמי איתכליא על עליא דאילמלא עליא לא מתקיימין איתכליא. (חולין צ"ב.)

מתוך דברי המשל הזה מכצבצת ונראית לנו דעת גדולי חכמי התלמוד בשאלת היחס שבין המנהיג והעם. לפי הכנתם ההגיונית, המנהיג הוא פריז וגידולו של האילן הגדול המכונה „עץ" ומתוכו הוא עולה וצומח, ומשרשיו המרובים הוא יונק את לשד כחותיו הרוחניים.

כמו, בעת שאנו רואים פירות שונים: משוכחים וגרועים, שמנים ודלים, נהדרים ופגומים, מזבן שאין אנו יכולים לתלות את קולר היתרון או החסרון בפרות עצמם, אלא רק באילן שעליו צמחו וגדלו, וכן מתבטא הנביא: „ויקו

המנהיג והעם

לעשות ענבים ויעש באושים". האילן הוא מקור הפרות והוא הוא הגורם אם גידוליו הם רעים או טובים. ואם אתה רואה פרות מקולקלים לא עליהם תלונותיך, אלא רק על ה"מטה" — מקור גדולם, שלא היה בכחו של הגפן או האילן להוציא פרות יותר משובחים, ואותו הדבר הוא בכל מיני צמחים.

וכן הדבר גם בנוגע למנהיג העם. מעלותיו וחסרונותיו של המנהיג אינם נובעים ממקור עצמו ובאשמתו, אלא הם מעלותיהם וחסרונותיהם של העם עצמו שממנו יצא למלוך ולהיות שליט עליהם. „הפרנס לפי הדור" (ערכין י"ז), העם יוצר את המנהיג ובו משתקפת בבאותו של הדור כולו בהתאמת רוחו לפי מהלך חיי הכלל. ולכן אם אין המנהיג ממלא את תפקידו כראוי ואינו עומד על גבתו הדרוש, אין העם צריך להתרעם על מנהיגו ולהתלונן עליו — כי אם על עצמו. ואם אמר יאמר האחד, והלא לפנינו קמו להעם מנהיגים ופרנסים יותר טובים מאלה שיש לנו כעת, תשובתו בצדו: „ואל תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת זאת". מפשות ומסלות היא להאשים את מנהיגי דורך שלא הגיעו למדרגת מנהיגי הדורות הקודמים, כי בזה אתה מאשים את עצמך ואת הדור כולו — מאשים הנך את האילן שהוציא פרות שאינם טובים.

וכנראה שזאת היתה כונת המסות וענין הפריחה, שאמר ה' אל משה לקחת שנים עשר ממות כמספר שבטי ישראל והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח, והקב"ה רצה בזה להראות דוגמא ואות להסתלוננים על מנהיגיהם מיד ולדורות. דהנה הממות של כל השבטים שוים הם בהשקפה ראשונה ובמבט חיצוני אין להאחד יתרון על השני, ואם בכל זאת, האחד יוציא פרח, יציץ ציץ ויגמול שקדים ושאר הממות נשארים כמו שהיו בלי פרח ובלי ציץ, מוכן הדבר, שהפרחים והשקדים שעלו במטה אהרן לא באו מכח עצמם, אלא אך ורק מפני מעלתו והצטיינותו של המטה אשר בכחו ומכעו ישנה היכולת

להוציא פרות יפים ומשובחים, מה שאין כן שאר המסות שלא יכלו להוציא פרחים ופרות — מפני שאותם הכחות המכביעים היו חסרים להם, וממילא ניתנה על ידי זה תשובה ברורה ומספיקה לקרח ועדתו אשר אמרו: „כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה'". הם רצו וכווננו להדגיש כי משה ואהרן מתנשאים ומתגדלים מרצונם ודעתם על קהל ישראל מבלי שיהיה להם איזה כח טבעי עם יתרונות מיוחדים, והראה להם הקב"ה שאין זה נכון ונתגלתה האמת לעיני כל, דהנה פרח מטה אהרן לבית לוי ודבר זה מראה בעליל, כי „בית לוי" עומד במדרגה רוחנית יותר עליונה ויש לו יתרונות ומעלות נפשיים אשר בהם הוא מצטיין ועולה על כל שבטי ישראל. שבט זה לא היה משועבד בעול שעבוד של גלות מצרים, לא היה שקוע במ"ט שערי טומאה וזוהמת הארץ, ועובדא היא שהיה עומד במדרגה יותר קדושה, כי גם לא השתתף במעשה העגל, ואם כן, ברור הדבר שאילן זה יש לו כחות משובחים להוציא פרות נאים ומזכים — את משה ואהרן שיחיו מנהיגיהם של בני ישראל.

מנהיגים אלה הראו את כחם הגדול והשפעתם הנפלאה, להוציא את העם משעבוד מצרים, לטהרו מזוהמת החיים הטמאים, לקרבם למעמד הר סיני ולתת להם תורת אלהים חיים, והם הם צריכים להיות מנהיגיהם גם כדרכם הארוכה והמלאה תלאות ופגעים, עד כואם אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותיהם לתת להם.

וכאן בא הצווי: „השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי ותכל תלונתם מעלי ולא ימותו". אין ענין פריחת המטה אות רק על הוראת שעה וכדבר זמני, אלא אות ומשמרת הוא גם לדורות הבאים וללמדם לקח ולהבינם את המהות האמיתי של המנהיג בעם. דרכי החיים והנהגותיו של המנהיג אינם גובעים רק מכחות עצמו ורוממות נפשו, פרי המטה הוא — פרי העדה והזמן, ממנו נמשכים שרשיו, ממנו

המנהיג והעם

יניקתו הרוחנית וממילא — ותכל תלונתם, כי גם אם יש להם מה להתלונן עליו, הרי זה תלונות עצמם שגדלו פרי כזה...

וזו היא כונת המסורה להסביר את הענין בקצרה :
„והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח” מנין אתה אומר כן? והתשובה היא : „צדיק כתמר יפרח”, „יפרח כשושנה” יחס המנהיג לדורו הרי הוא כיחס הפריחה אל התמר והשושנה — פריחת התמר והשושנה אין זה יתרון ומעלת עצמם אלא יתרון ומעלת ה„מטה” אשר עליו הם גדלים וממילא עליך להודות כי „יפרח בימיו צדיק”. ו„אל תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה” ומנהיגי הדורות הקודמים היו עומדים במדרגה יותר רוממה ממנהיגי דורנו „כי לא מחכמה שאלת זאת”. המנהיג הוא פרי הדור ולפי הדור וממילא ותכל תלונתם.

דמעות נחמה

דרוש לשבת נחמו

„נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם“. חטאו בכפלים ומתנחמים בכפלים.

(מד"ר איכה).

כשם שלא פייס יוסף את אחיו אלא בבכיה, כך הקב"ה אינו גואל את ישראל אלא מתוך בכיה, שנאמר: „בבכי יבואו ובתחנונים אובילים“.

(מד"ב צ"ג)

ושוכ אננו עומדים היום בשבתא דנחמא וקוראים במנגינה הלכבית את דברי נביאנו-מנחמנו „נחמו נחמו עמי“, ואני עומד שקוע בהרהורי ורעיונותי ובין לא אוכל במה עלינו להתנחם. אני חושב, הוגה ורוצה להבין את סוד נחמתנו, אבל רחוק הוא מבינתי, ומנקרת במוחי השאלה, איה הוא מקור נחמתנו ואיך אננו מתנחמים? במה נשתנתה שבת זו מהשבת הקודמת, המסמלת את פרענותה של האומה הישראלית בחייה הגלותיים ושבה הרכינו תאניה ואניה על חורבן ארצנו וגלות עמנו ומה היא המחיצה המבדילה בין הבכיה והנחמה? . . .

כלום כבר אמר מלאך המשיחית לצרותנו די? . . . האמנם כבר בא הקץ ותמו כל שונאי וצוררי עמנו, שהם חלאת הדורות וזוהמת האנושיות? . . . והאם כבר פסקו העלילות הנבערות ודברי הרשע של שונאינו, למיניהם ולמקומותיהם, המחרפים ומגדפים את מחנה עם קודש? אדרבה! עושים הם את מעשיהם הנכזים והשפלים לעיני השמש, מוסיפים הם וזון על רשע ועוד ידם השטנית נמויה על כל מחמדינו וברגל

נאווה הם דורסים על נשמת עמנו, והשאלה אינה זאת ממקומה : איך ובמה נתנחם? . . .

אבל המעמיק לחדור לתוך תוכה של הנשמה הישראלית, מתגלית לפנינו תופעה בלתי רגילה מתכונת הנפש של עמנו, שונה הוא עם ישראל משאר העמים לא רק בחייו והרגליו, אלא גם במהלך מחשבותיו ותכונותיו.

אור וחשך משמשים בערכוביה בחיי עם ישראל ומן היום שנעשינו לעם, היו הבכיה והשמחה להופעה טבעית בחיינו היום-יומיים. הן אינן מופיעות ומתגלות לנו כתוצאה רגעית-מקרית של מאורעות השעה ואינן תלויות בזמנים ובמצבים. הן הוחתמו בנפש האומה כתוצאה מהשתלשלות החיים מרוכי הגוונים, עם הרפתקאות של אכזבות ותקוות, במשך דורות ותקופות ורשומן ניכר בחיינו בערכוביה ובהרמוניה טבעית.

בשבת, "חזון" נקבעה בכיה לדורות. אבל אפילו אם במקרה עלינו לשמוח בשבת זו של אותה השנה מפני איוו הופעה משמחת שהאירה את החשכה הגלותית לרגע, ככל זאת עלינו לנהוג בה כל דיני האבלות הנהוגים, מפני שהיא הוטבעה בנפשנו פנימה. גם בשנת הצהרת כלפור שרבים חשבו מאורע היסטורי זה כאתחלתא דגאולה, לא בטלנו אפילו כקוצו של "יוד" מכל אותם המנהגים שאנו נוהגים בימי האבלות של "בין-המצרים".

ולחיפך, שבת, "נחמו" נקבעה לדברי-נחמה ושמחה יתירה בשביל תקוות הגאולה של אחרית הימים, וגם אם במקרה נתקדרו שמי חיינו הגלותיים וצרה גדולה באה עלינו ח"ו, בכל זאת, אסור לנו לבטל את שמחת הגאולה המסמלת לנו את התחדשות חיינו. ולכן, גם בשבת, "נחמו" של שנת תרפ"ט, באותו יום זועות ובלהות, כשנהרות דם שטפו וזרמו ברחובות ארצנו הקדושה ועשרות מגדולי התורה של תלמידי ישיבת חברון ובחירי הבנים הכונים של ארץ מחמדנו, נרצחו ונהרגו בידי מרצחים ופראי-אדם הצמאים לדם, לא נדמה שירת

הנחמה. בראשים כפופים וכלכות שותתידם, התגברנו ברוחנו, התאורנו עז וכח ובגבורה נפשית קראנו את דברי מנחמנו האלהי: „נחמו נחמו עמי” — נחמת עולם לעם עולם . . .

השמחה והבכיה מאוחדות ומשולבות הן יחד בחיינו, כמו אצל התינוק השוחק ובוכה גם יחד, והן נובעות מעמקי נשמתו ואפקיו הרחוקים של האיש הישראלי.

ומה נפלאים בזה דברי הצדיק בעל התולדות הקדוש ששמע מרבו הבעש"ט זי"ע: נצטוינו לענג את השבת באכילה ושתיה ולקרא לשבת ענג בענינים גשמיים. משל לבן מלך שנשבה לבין שודדים צוענים והיה מצטער מאד, כי כבר התיאש מהאפשרות להצילו ולפדותו. אבל פתאום הגיעה אליו ידיעה חשאית, כי לאביו המלך נודע מקום שביו וכי משתדל הוא בכל מיני תחבולות לשחררו ולהצילו מן המיצר. מוכן שמאד גדלה שמחת בן המלך בהתעורר זיק התקוה בלבו, אבל הוא השתדל להעלים את שמחתו מעיני השודדים כדי שלא יחשדו בו שיש לו איזה קשר חשאי עם בית אביו ויעבירו אותו למקום אחר. אך מפני שבן המלך פחד וירא שמא סוף סוף יכירו בשמחתו התחכם בתחבולה והציע לפניהם שישתו יין. הצעתו נתקבלה והשודדים שתו לשכרה. כטוב לבם ביין יצאו במחולות ורקודים וגם בן המלך השתתף בשמחתם. הם רקדו בשכרותם וחשבו שגם בן המלך רוקד בשכרותו ולא חשדו בו, אבל באמת הוא רקד בשביל הבשורה הטובה וכתוצאות מתקוותו להגאל בקרוב. כן גם הנשמה היתירה שניתנת להאדם בשבת. תענוגה הוא באמת ענג רוחני ושמחתה נובעת ממקור טהור של הקדושה העליונה מקדושת יום השבת, אבל ה„שאר שבעימה” — החומר הגם והבהמי מעכב את השמחה הנפשית, ולכן מענגים את הגוף באכילה ושתיה שיהיה שמה ויתענג. ואמנם הנשמה והגוף שניהם שמחים ומתענגים יחד, אבל רב הוא ההבדל ביניהם

דמעות נחמה

הנשמה שמחה מפני קדושת השבת הרוחנית, והגוף מחמת תענוגיו החומריים והחילוניים.

האבלות על חורבן חיינו והנחמה לקראת התקוה של הופעת הגאולה הקרובה, אינן חיצוניות-שטחיות התלויות במצבנו המתחלף מפעם לפעם בחיינו הגלויים, כי לו היו כן, היו כבר מזמן ועידן בטלים ומבוטלים אלה המנהגים הקבועים בזמניהם. כי יש, אשר דוקא בימי האבל והבכיה מכריק הברק ואור גדול נראה לרגע על שמי היהדות המעוננים, ולהיפך, בימי שמחה ואור יש אשר השמים הבהירים מתכסים בעננים ועת צרה באה ליעקב. אולם כאמור, אין מסיבות זמניות-רגעיות משנות את מהלך חיינו, והשמחה והבכיה נפשיות-פנימיות הן ונובעות מנצחיותה של הנשמה הישראלית, בלי השפעה חיצונית-חולפת. לבכית-נפשית היא השמחה וגם הבכיה, כשמחתו ובכיתו של התינוק.

דמעות ישראל הנוזלות בלי הרף, הן מקור נחמתנו ובהן צפון סוד קיומנו. הדמעה הישראלית הנובעת ממקור לא אכזב, היא יסוד החיים הנצחיים של אומה אלמותית זו, אשר זה שנות אלפים לא מצאה מנוח לכף רגלה. אין כל ספק, כי לו היו נותנים נזר-נצחון לגבור הדמעות בעולם, היה עם ישראל זוכה בנזר-נצחון זה. אמנם שונאינו ומחרפינו מלעיגים לנו ולדמעות עינינו, אבל לנו לכבוד גדול יחשב הדבר. טחו עיניהם מראות את הכח הגדול הטמון בדמעה הנפשית ושמקור חיי הנצח נובע ממנה. רק האדם שכבר נתייאש בהחלט מהדבר שעליו הוא מתאבל — מקבל תנחומין, אבל כל זמן שעוד יש זיק תקוה בלבו לאותו דבר, אין הוא מקבל תנחומין אלא בוכה ושופך דמעות.

וכמו שמעידה התורה על יעקב אבינו „וימאן להתנחם“. יעקב הרגיש הרגשה פנימית בלבו כי יוסף לא מת ותמיד קוה שעוד יזכה לראות אותו בחיים, וזיק התקוה שיוסף עוד בחיים לא נתן לו להתנחם ושרגשי יאוש ימצאו מקום בלבו. הדמעה והבכיה אות היא לנצחיותנו ושכל הגזרות, הפרעות, תגלויות,

מסעייהצלב והאינקביוציות לא הכניעו אותנו ולא כבו את זיק תקותנו לעתיד יותר טוב ומזהיר.

„דמעתה על לחיה — אין לה מנחם.“ כל זמן שהאומה הישראלית כוכה ומתאבלת על חורבנה ואינה מקבלת נחומים, סימן הוא שעוד רוח חיים בה ועדיין לא נכנעה להאויב והצר הצורר אותה.

„מה לך נרדם.“ בעת שגם סער גדול מתחולל בים הצרות של גלות ישראל, האניה עומדת להשכר וסכנה גדולה מרחפת עלינו מגלי המים הזידונים, אל יאוש ואל שוויין-נפש. אסור לנו להתייאש ולכבות את זיקי התקות. „אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל יתיאש מן הרחמים“, התחזק ברוחך, התאזר בכח ו„קום קרא אל אלהיך“. הראה אות חיים ותקות, התפלל אליו והוא יציל אותך.

ולפי זה מובנים לנו דברי המדרש: „כשם שלא פיים יוסף את אחיו אלא בבכיה“. אותה הדמעה הבלתי נואשה ומאוכזבת של יעקב על בנו יוסף, בכי התקוה וההתגברות על היאוש, כך לא יפיים הקב"ה את ישראל אלא בבכי, שנאמר: „בבכי יבואו“, באותן הדמעות של אסירי תקוה וצמאי גאולה של תקופת הגלות — אנאלם לנצח.

גם שני המשיחים, משיח בן יוסף ומשיח בן דוד, שונים הם בכחם הרוחני. תפקידו של הראשון עצב וטרגי ומסמל לנו את הבכיה והדמעה — בבכי יבואו ותפקידו של השני שמחה וששון ומסמל לנו את הנחמה והאור בנבל וכנור ושמחת עולם על ראשו.

ולכן „נחמו נחמו עמי“, שתי נחמות. הראשונה בבכיה של בין-המצרים לאות תקוה ואי-יאוש ונחמה, זו תביא לנו את הנחמה האמיתית, נחמת השמחה הלכבית-נפשית של גאולת ישראל. „אז ימלא שחוק פינו ולשונונו רנה...“ הזורעים בדמעה ברנה יקצרו“ ובשמחה ורנה בא יבא משיח צדקנו במהרה בימינו.

ברכה משולשת

לשבת מברכים אלול

בתפלת ברכת החודש אנו אומרים בין השאר: „חיים של פרנסה, חיים של חלוץ עצמות, חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא” . . .

והנה המתבונן ומתעמק בחכנת התפלות לפי צרכי החיים, מתברר אצלו, כי תפלה משולשת זו כוללת בתוכה את כל חלקי התפלות וצרכיו של האיש הישראלי וכי שלש תפלות אלה משולבות הן אחת בחברתה עד שאין להפריד בין הדבקים. וכמו שאין להפריד את הראש מגוף האדם ולומר שהוא חי, ככה אין לחסר אחד משלשה דברים אלה שהם מהיותר הכרחיים בחיי האדם ולומר שיש לו הכל. ואם אחד מהם חסר לו להאדם, פגומים הם חייו וכאילו אין לו כלום.

יש אנשים שאמנם מצליחים הם מאד בעסקיהם, מסחרם הולך וגדל מיום ליום, הרוחים גדולים וגם שפע רב בבתיהם, אבל לעומת זה מרודים הם תמיד, עבודה רבה מוטלת עליהם וגוזלת מהם את כל הימים לרבות הלילות. משועבדים הם לעסקיהם כעבדי-עולם, עד שאין להם אפילו רגעי-מספר לדאג כשביל הכראת-גופם וחלוץ עצמותיהם, אין להם אפשרות להשתעשע ולהתענג בחברת בני-ביתם ומשפחותיהם ומכל שכן לאיזה התרוממות הרוח ותענוג רוחני נפשי — לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו אפילו בשבתות וימים-טובים. אנשים כאלה, מה יתרון להם בכל עמלם שיעמלו יומם ולילה

ואיזו תועלת ישנה לחיים של פרנסה כזו שאין אתה חיים של חלוץ עצמות, וחיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא? וכן יש אנשים, שאמנם בריאים וחזקים הם כנופם ויש להם די זמן לחלוץ עצמות ולהתענג כחכרת בני משפחותיהם, אבל דא עקא, שאין להם האפשרות לפרנס את עצמם ובני ביתם, ועד מהרה הם הולכים ונוכלים ומאכדים את כחותיהם מרעב ומחסור כל, ואיזה ערך יש רק לבריאות הגוף וחלוץ עצמות? ויש גם כאלה, שאמנם יש בידיהם יראת שמים ויראת חטא והם שואפים לחיים רוחניים-טהורים, אבל עניים הם. גופם שכור ורצון מדאגת הפרנסה וחייהם אינם חיים, כי אם אין קמה אין תורה ועל פת לחם יפשע גבר והעניות מעבירה אותם על דעתם ודעת קונם.

כל אלה האנשים הם רק פלג-גופים ודומים לאדם בריא וחזק שראשו חוסר מעליו ואין בו יותר רוח חיים, וכמוכן, שאין כל חשיבות להראש כשהוא לעצמו וגם לא להגוף. כללו של דבר, אי אפשר לחיים של טובה, ברכה ושלום, כי אם בעת שהכרכה המשולשת של פרנסה, חלוץ עצמות ויראת שמים, היא במלואה בלא שום פגם.

דורשי רשומות אמרו שפודש אלול נרמז בשלשה מקראות: (א) „אני לדודי ודודי לי” (יב) „איש לרעהו ומתנות לאביונים” (ג) „את לבבך ואת לבב” ואולי כונתם בזה היתה לרמז על הכרכה המשולשת. „אני לדודי ודודי לי” — זהו בין אדם למקום, חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא. „איש לרעהו ומתנות לאביונים” — בין אדם לחברו, חיים של פרנסה, לכו והתפרנסו זה מזה, שאחד מתפרנס מרעהו. „את לבבך ואת לבב” — לב טוב, שהוא המרכז והעורק החיוני של בריאות גוף האדם, חיים של חלוץ עצמות.

ויפה אמר החכם מכל אדם: „לכל זמן ועת לכל חפץ”, וכמו שבעולם המסחר והעבודה לא כל העתים שוות, יש

זמנים קבועים ועונות מיוחדות לכל מיני סחורה, בקיץ מסחר העצים ובחורף מסחר התבואה וכדומה, כן מחולקת היא השנה לשלוש עונות בנוגע לחיי האדם לעניניו. ימי החורף הם עונת העבודה והמסחר — חיים של פרנסה. ימי הקיץ הם עונת המנוחה והבראת הגוף — חיים של חלוץ עצמות. וכן יש גם עונת ההבראה הנפשית — חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא — והם ימי חדש אלול והימים הנוראים.

ובדרך חדוד יש לומר שיש דמיון בין הבראת הגוף והבראת הנפש. יש שבוחרים להבראת הגוף את מקומות הרחיצה או מ-מעיינות ויש כאלה שבוחרים להבראה את נאות-הדשא בהרים, וכן גם לענין הבראת הנפש יש שתי אפשרויות: „זורקתי עליכם מים טהורים וטהרתם“ . . . „והביאותים אל הר קדשי“ . . .

והנה כבר אמרו חז"ל: „הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל“. כי אף על פי ששלושה הדברים הנכללים בברכה המשולשת, מאוחדים הם ומשולכים יחד ואין יתרון לאחד על השני, אבל בכל זאת, יש אנשים שטועים ונותנים זכות הבכורה לאחד מהם שנראה להם יותר קל ונוח. וכמו שמספרים: שליה שנסע לקבץ כספים בשביל מוסד תורני, בא לאחת מערי השדה, נכנס לביתו של אחד מבעלי-הבתים ובקש אכסניא למשך ימים אחדים שיששה בעירה. בעל הבית קבל את האורח בסבר פנים יפות, הזמינו לאכול וערך לפניו סעודה עם בשר, דגים וכל מיני מטעמים. האורח אכל ושתה מכל הבא לידו והתענג מטוב לבו של מארחו. כשנמרה הסעודה נגש בעל הבית אל האורח ואמר: בודאי תשאר בעירה שלנו ימים אחדים, ומכיון שהנך מקבץ כסף למובת המוסד ששלח אותך בטח שיש בידך איזה סכום כסף במזומנים, והיות ולי נחוצים כעת עשרים וחמשה שקלים,

לכן אבקשך שתלוה לי סכום זה וכאשר תהיה מוכן לנסוע ספה אחזיר לך ברוב תודות.

ויהי כאשר שמע האורח את דברי האיש נעשה נבוך מאד ובה בין-המצרים. מאד קשה היה לו להשיב ריקם את פני מארחו הטוב שקבלו בכבוד גדול, אבל באותו הזמן פחד ורחב לבו שמא לא יחזיר לו את הסכום מכיון שלא ידע את מצבו החומרי ועד כמה בטוח הוא ונאמן בעניני כסף והיה ירא להניח את מעותיו על קרן-הצבי. ויתחכם האורח ויאמר: צרור הכסף שלי נמצא ביד חברי, שלח שני, שהלך להתאכסן אצל אחד מבני העיר, אלך אליו ואקח ממנו את הסכום הדרוש לך. האורח הלך, התעכב שעות אחדות והביא לו את הכסף שבקש. וכאשר שאל אותו מארחו מדוע אחר כה לבא, נתן לו האורח אמתלאות שונות עד שנכשל בלשונו ונאלץ להודות, כי הכסף היה בידו מקודם וכי הוא הלך לחקר ולדרוש עליו בין אנשי העיר על נאמנותו וישרתו וגם התנצל לפניו כי בקושי רב הצליח לקבץ את הכסף ולכן פחד ודאג שלא לאבדם ובקש מאד שיסלח לו. ויענהו מארחו: כן, סלחתי כדברך והאמת היא שאין לי כל צורך בכסף ורק לנסותך רציתי. מדוע, אחרי שראית את כבוד ביתי — בית חומה גדול עם הרבה חדרים ורהיטים יקרים, מצאת שלחן-ערוך במיטב המאכלים שעולים על שלחנם של העשירים ומעצמך יכלת להבין כי רק איש עשיר ובעל הון יכול להתנהג בהרחבה כזו, ובכל זאת, כאשר בקשתך ללוות לי סכום כסף קטן, לא האמנת למראות עיניך וליתר בטחון הלכת לחקר ולדרוש אודתי, אם נאמן אני על סכום קטן זה. אבל בעת שהזמנתיך לאכל לחם על שלחני, לא פחדת ולא עלתה מחשבה בלכך אולי הליכות ביתי בעניני הכשרות אינן כפי הדרוש ושמא אין המאכלים כשרים, האמנת כי על יהדותי וכשרותי בו בזמן שלא ראית במראה פני אף שמץ של יהודי אדוק בדתו. זקני מגולח ואפילו קמץ קמץ

„זכר-לחרבן“ לא נשאר ממנו, הנהגת ביתי היא באופן הכי מודרני ואין שום דבר שיעיד עלי שהנני יהודי כשר, ובכל זאת האמנת לי ואכלת על שלחני מבלי לחקור ולדרוש על נאמנותי בעניני כשרות, ונא הבינני: מה נשתנה חזקת ממון מחזקת כשרות? חששת על איבוד כספך חשש רחוק שהתנגד למראה עיניך, ולא חששת על איבוד נשמתך אף חשש קרוב וגלוי עינים . . .

כן! „הכל תלוי במזל ואפילו ספר תורה שבהיכל“. לדאבון לבנו אנו רואים הרבה אנשים שאינם מאמינים לחבריהם אפילו שזה פרוטה אחת בעניני ממון, אבל בנוגע ליהדותם ועניני כשרות, נותנים הם כהם אמון גדול ומוחלט ומאמינים להם על „דבורם“ בלי כל חשש ופקפק.

ואת האנשים האלה מזהירה תורתנו בפרשה זו, פרשת ראה, שאנו קוראים היום, בהזהרה מיוחדת: „אלהים אחרים אשר לא ידעת“. כי לכאורה אזהרה זו לא מובנה לנו, והלא לפי האמת אין הבדל בין עבודה זרה שכבר היתה ידועה לו מקודם ובין שהיא חדשה אצלו ובכל אופן, ידועות וגם לא ידועות, הרי הן נכללות בלאו של „לא יהיה לך“ . . .

אבל תורתנו הקדושה נצחית היא ובצווי זה נתכונה להזהיר אותנו על עבודה זרה מיוחדת במינה וקראה אותה בשמה „אשר לא ידעת“. דהנה בדברים שבממון בודאי שאין האדם עובד עבודה-זרה זו ששמה „אשר לא ידעת“. מדקדק הוא היטב, היטב בממונו בדברים שבין איש לרעהו — כמו השליח שמספרנו עליו. וכן בעת שעליו לתת צדקה ומתנות לעניים, חושד הוא כי כל הפושט ידו, יש לו ממון גדול בחגורתו; מי שצריך להתרפאות אצל רופא, בשבע בדיקות יבדוק את הרופא אם מומחה הוא ועושה את מלאכתו באמונה ובשום אופן לא יתן האדם בענינים אלה להיות מרומה על ידי האליל „אשר לא ידעת“. אבל בענינים הנוגעים אל הנשמה, הרי הוא נעשה מאמין אדוק. באמונה שלמה הוא

מאמין לכל אחד מישראל, „אשר לא ידעת“, כי מטבח כשר אצלו ושאפשר לאכול לחם על שלחנו; מאמין הוא לכל טבח, מוכרי דברים כשרים, אכסניות ומסעדות, כי ח"ו לא ירמו אותו ולא יוליכוהו שולל; קונים הם ספרי-תורה, מזוזות ותפילין מסוחרים כאלה „אשר לא ידעת“; בימים הנוראים ילכו להתפלל בכל מקום שרואים שלט „לשמע אל הרנה ואל התפלה“ ואפילו במקומות שאינם יודעים מה שנעשה שמה בכל ימות השנה; לשליח צבור בוחרים באיש „אשר לא ידעת“ אם הוא שומר תורה ואם הוא ראוי להיות שליח צבור וסניגור עליהם, וכל אלה האנשים עובדים לאליל „אשר לא ידעת“ וזהו גם כן עבודה זרה שנכללת בכלל „לא יהיה לך“...

ואולי מפני השינוי ביחס האנושי לאחד משלשה הדברים הנכללים בהברכה המשולשת, שינה רב בלשון הברכה. את שתיים הראשונות הוא מתחיל בלשון „ותתן לנו“ אבל בברכה השלישית הוא אומר „חיים שיש בהם יראת שמים“, כלומר: גם אותם האנשים שחיי נשמתנו תלויים בהם, אלה המספקים לנו טרף ומזון רוחני, והם כלי-קודש ומשמשים בקדושה שצריכים להיות סניגורים שלנו בימי הדין ולבקש עלינו שנשאר בחיים — גם בהם צריך להיות יראת שמים ויראת חטא.

הבה רבותי נתחזק באמונה טהורה ומזוככה והשם הטוב יתן לנו שנת חיים וגאולה ושנוזכה להיות לשנה הבאה בירושלים.

שמע ישראל

דרוש לאלול

„והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם. ואמר אליהם שמע ישראל, אתם קרבים היום למלחמה על איביכם אל ירף לבבכם... כי ד' אלהיכם ההלף עמכם... להושיע אתכם“.

(דברים כ', ב'ד').

„מאי שנא „שמע ישראל“? אמר ר' יוחנן משום רשב"י: אמר להם הקב"ה לישראל אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית אין אתם נמסרים בידם“.

(סוטה מ"ב).

נראים הדברים, שחידושו של רבי יוחנן בשם רשב"י הוא דיוקו של קרא. „ואמר אליהם שמע ישראל“ הרי מדבר הכתוב בלשון יחיד ואחר כן הוא אומר: אתם קרבים... אל ירף לבבכם... — בלשון רבים. ומזה מדייק רשב"י, שמוכן הדברים של „שמע ישראל“ אינם כפשוטם, אלא יש להם כונה מיוחדת המסמלת את הנהגת חייו הרוחניים של עם ישראל... הקב"ה אומר להם לישראל: נבדל הוא עם ישראל משאר העמים בנתיבות-חיוו ודרך עולמו ושונה הוא מהם גם בסוד קיומו, נצחונו ונצחיותו. סיסמת עם ישראל היא: „לא בכח ולא בחיל, כי אם ברוחי“... ולכן אם רוצים אתם להושע מיד שונאיכם ולשמור על גוון קדושת חייכם וטהרתם ולא להיות משועבדים להם בגוף וגם בנפש, אזי עליכם, לכה"פ, לקיים את מצות קריאת-שמע (שמע ישראל) בבוקר ובערב, שכל ישותכם ונשמתכם תהינה

קשורות ומכוונות לאחדות הבורא וקבלת עול-מלכות-שמים ועול-מצות, ולא תגנפו לפני אויביכם — כי מצנה זו תאפשר לכם לנצח ולהכניע את העריצים והזדונים ולהיות עם לבטח ישכון...

אמנם עם ישראל במשך שנות גלותו הארוכה והאכזרית אינו יוצא למלחמה בחרב ובחנית לקראת אויב מזוין בחצים ובאבני בליסטראות. הם כבר גולו מאתנו את כל כבודנו ויקרנו ואין לנו על מה להגן, ואנו — אין אנחנו רוצים ויכולים לכבש לנו כעת ארצות ומדינות... אבל לעומת זה, קשה מאד שכעתים היא מלחמת חיינו הרוחניים.

האויב האכזרי הלובש צורה ופושט צורה ונראה לנו בדמויות שונות, שם מצור חזק על מבצר בת-עמנו, הקיף את מחנה ישראל, סלל מסילות והעמיד עליהן בליסטראות אשר פיותיהן השחורים מכוונים כלפי הנשמה הישראלית. קולעות הן אל המטרה וצבאות ישראל מתכוססים בדמם ונלקחים שבי בידי שונאיהם. הפרצות במבצר ישראל הולכות ומתרבות, צבא הלוחמים נפוץ לכל ארבע רוחות העולם והסכנה גדולה...

אולם פעם אחת בשנה הננו מכריזים על גיוס כללי של צבאות-הלוחמים. מנייסים אנו את המפוזרים והמפורדים למחנה אחת גדולה כדי לחזק את עמדתנו.

בראש השנה וביום-הכפורים, נוהרים המוני אנשים לבתי-הכנסיות ובתי-המדרשות — המבצר הישראלי, מהוים הם מחנות גדולות ונדמה לנו שיש לנו די כח ואומץ לעמוד על נפשותינו ולומר: סתום פיות משטינו ומקטריגנו — אלה המשטינים והמקטריגים עלינו בבית-דין של מעלה, המדגישים את חולשת חיינו הנצחיים ומעמידים בסכנה את קיומנו.

ובאמת, הפגנה נלהבת-לבבית זו של רוח ישראל-סבא — אלה מחנות המתפללים — יש בכחה לא רק להשתיק את

הקטיגור המקטרג עלינו בבית-דין של מעלה, אלא היתה יכולה לתת תשובה נצחת לכל המקטרגים — מכחוך ועוד יותר מכפנים — הרוצים לראות את הכליון הרוחני של כרם ישראל — ו"אין אדם רואה אלא מהרהורי לבו"...

הפגנה זו היתה יכולה להכתירנו בזר נצחון ולירות חץ-ממית בלב השמן, לו רק יכלנו להגיד בפה ובלב, "והיה כקרבכם אל המלחמה — מלחמת הרוח, ונגש הכהן . . . ואמר שמע ישראל" — שכל אלה הנאספים היום בבתי-הכנסיות היו קוראים קריאת-שמע שחרית וערבית שהוא — לפי דברי רשב"י — המעט-מוער האפשרי שאין להפחיתו מהחיים שלנו.

"שמע ישראל" — זהו ניב הקודש וסוד שיח הנשמה הישראלית הקשורה בעבותות לחיי רוחה ונפשה. קריאה זו לא זזה תמיד מלבו ושפתיו של האיש הישראלי ביום שמחתו וגם ביום יגונו.

יעקב אבינו כשנפגש עם בנו יקירו יוסף שחשב שאינו יותר בין החיים ושמחתו הלבבית עוברת כל גבול אנושי, אין הוא נופל על פניו ואין הוא נושק לו — אלא קורא הוא קריאת-שמע (חז"ל ועיין רש"י). רבי עקיבא, באותם הרגעים הכי נוראים, כשנמצא ביד מעניו שמרקו את בשרו במסרקות של ברזל מה הוא עושה? קורא קריאת-שמע. בחוצות ספרד עוד מצלצל הד בת-קול של שמע-ישראל שיצא מפיות הנהרגים והנשרפים על מוקדי-האש ברגעים האחרונים של חייהם, ובכל הזמנים והעתים יצאו נשמותיהם של קדושי ישראל שהקריבו את עצמם על מזבח עמם ואמונתם — בקריאת שמע. וכל זמן ששיח-קודש זה של הנשמה הישראלית עוד נשמע בבוקר ובערב עוד לא אבדה תקותנו — ואנו ננצח את האויב האכזר.

היש עוד באוצר הנשמות שלנו זכות מזער זה? לדאבון לבנו אנו מוכרחים להכריז בשער בת-רבים לא ולא! עורק

החיים האחרון שלנו נחלש מאד בזמן האחרון וכמעט שאינו דופק יותר. בהרכה בתי ישראל כבר נשתק קולו מזמן ורק בבית-הכנסת, בתלמוד-תורה ובהשיבה עוד קולו הרפה נשמע ומתאמצים ככל האפשרויות, על ידי „זריקות" שונות, לחזקה כדי שימשיך את קיומו.

והנה היינו מסכימים להיות מתקדמים ונדיבי-לב עוד יותר מרשב"י, כדי להעמיד את היהדות על המעט האפשרי, והיינו אומרים: שגם אלה התומכים בבתי הכנסיות והתלמוד-תורה יש להם חלק ב„שמע-ישראל". „עץ חיים היא למחזיקים בה". התורה נותנת חיים ואושר גם לאלה שרק מחזיקים בה בממונם ועל ידי תמיכתם הם נעשים שותפים עם לומדי ומקיימי התורה, אבל לצערנו, נתרחק כל כך חלק גדול מעמנו מאוצר החיים שלנו והם מביטים באדישות גמורה לכל קניני הרוח שלנו ואינם באים לעזרת מוסדות התורה.

וההתרחקות הזאת של אלה הבוגדים בולטת עוד יותר בכל ניוולת, דוקא בימים אלה כשאנו באים להפגין כלפי שונאינו על נצחיותנו.

פחד ימי הדין מעורר גם את היהודי המתרחק שנמוג אחר מתרדמתו ועל-ידי דחיפה נפשית הוא משלם מס ליהדות ע"י קניית כרטיס-תפלה. אבל באיזה מקום הוא משלם את המס הזה? לא בבית-הכנסת ח"ו ולא בתלמוד-תורה ששם מחנכים את הדור הבא שידע לקרא „שמע ישראל" שחרית וערבית ושע"י תמיכתו היה גם לו חלק ב„שמע ישראל". את המס הוא משלם לבתי כנסיות כאלו שבין לילה נבראו וכל קיומם הוא ענין מסחרי בשביל אנשי-בצע בלתי אחראים המהרסים כזה את מבצרי היהדות...

„אמר רבא, האי דוהקא דהוי בכלה מינייהו הוא" (ברכות ו.) דהיינו מהמזיקים. והנה לכאורה תמוה: מה למזיקים בבית הכנסת ולאיזה צורך הם באים לשם?

מספרים: ה"חתם-סופר" ז"ל קבע שאחד מתלמידיו המצוינים יאכל בשבת על שלחנו של גביר מפורסם. הגביר היה קמצן גדול ורצה להתפטר מהעול שהוטל עליו. מה עשה? בא לה"חתם-סופר" ומען: רבי שלחתם אלי בחור בלי "חית". אם תסירו את ה"חית" ממלת בחור ונשאר "בור", כי התלמיד ששלחתם אלי הוא בור וכלי ריק. ה"חתם-סופר" התרגז מאד מחוצפתו של הגביר המעיו להעליב את בחיר תלמידיו, ואמר להגביר: דוקא הבחור ששלחתי אליך הוא מלא ב"חית", אבל אתה חסר "חית" הנך, במקום להיות מחזיק תלמידי חכמים הנך משמט את ה"חית" ונשארת "מזיק" תלמידי חכמים.

והנה לדאבוננו יש לנו מזיקים כאלה יותר מדי. במקום להיות מחזיקי תורה ולתמוך בהמוסדות של החנוך העברי, הם משלמים את מסייהדותם בימים הנוראים, לבתי כנסיות שצצו כמו כמהים ופטריות אחר הגשם, בחנויות ובבתי-תיאטראות ואשר קיומם מהרס את בתי הכנסיות ומוסדות החנוך. והיינו דאמר רבא: "האי דוחקא דהוי בכלה מינייהו" (כלה — מקום שמתאספים לשמוע דרשה וללמוד תורה) הרי זה פלא. בשבת לפנות ערב בשעה שהרב דורש, הדוחקא בביהכנ"ס גדול מאד מרוב העם הבאים לשמוע הדרשה, ובכ"ז הדוחק המטריאלי גדול מאד והעניות שוררת בבתי כנסיות ובתי מדרשות ות"ת — מינייהו הוא, מאלה המזיקים אשר במקום להיות מחזיקי תורה הם מזיקים ליהדות ע"י בערותם ומפשותם.

"ונגש הכהן... ואמר אליהם, שמע ישראל". לכו להתפלל בבתי הכנסיות ותמכו במוסדות החנוך שלנו, כדי לאפשר שהמעט שנשאר לנו — "שמע ישראל" — ישמע במחננו שחרית וערבית, "כי ה' אלהיכם החלך עמכם". להושיע אתכם" שתנצלו מאויביכם ולהיות בטוחים בכתיבה וחתומה טובה ושנת חיים ושלוה.

שלשה שותפים

כי ימצא חלל באדמה... לא נודע מי הכהו... ויצאו זקניך...
וכל זקני העיר... ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל,
וענו ואמרו: ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו.
כפר לעמך ישראל אשר פדית ה'.

(דברים כ"א)

כפר לעמך וכו' אלו החיים, אשר פדית — אלו המתים, מלמד
שגם המתים צריכים כפרה.

(190)

מדרשת חז"ל ב"ספרי": „שגם המתים צריכים כפרה“,
אנו יכולים להבין את השקפתם העמוקה והנכונה בדבר
האחריות והטלת האשמה כשאחד הורג את חברו בזדון.
בעת שנעשה איזה רצח, או השאלה המנסרת בחלל עולמנו
היא: מי הכהו? כלומר, לא מי הוא הרוצח, אלא מי הוא
החייב האמתי והאחראי למעשה רצח זה? כי לא כדיני
האדם הם דיני שמים. כדיני האדם מתחשבים אנו אך ורק
עם המעשים והעובדות ומי שעשה את מעשה שפיכת הדם
הוא נקרא הרוצח והוא גם החייב בדבר, מה שאין כן כדיני
שמים. בעולם האמת מתחשבים עם הנסכות והגורמים
ורק זה שגורם למעשה הוא הוא החייב ולא זה שהוציא
לפועל את פעולת הרציחה. ולכן אפשר מאד שבהרבה
מקרים אין להטיל את האשמה של מעשה-רצח על המוציא
לפועל ולא הוא החייב על אכזריותו, אלא אחרים שהסבו
וגרמו לאשמתו שהוא יהיה הרוצח.

ונתאר לנו ציור כזה. שלשה שהרגו את הנפש הובאו
לפני הבית-דין של מעלה. קראו את האחד לחקור אותו

אודות הרציחה ושאלוהו: האם לא למדת בתורה „לא תרצח“? אבל במקום לענות תשובה הוריד „את ראשו בבושה ושתק. וכשהוסיפו לשאל אותו, אמר בקול לחש-דממה: כן, הורי השתדלו תמיד בכל כחם ואפשרותם לתת לי חנוך הגון על דרכי התורה והיראה וגם ידעתי את הצווי „לא תרצח“, אבל שמעתי בעצת יצרי ועזבתי ארחות-חיים ובחרתי ללכת בדרכים עקלקלות עד שהרגתי את הנפש. כן! מכיר אני באשמתי ודמי בראשי. ויצא חייב בדינו.

אחריו הובא השני וכאשר שאלוהו: האם לא למדת בתורה „לא תרצח“? עמד משתאה ושואל, מה זה „לא תרצח“? והצטדק באמרו כי מעולם לא למד תורה ומצוות. אז הזמינו את הוריו לפני כסא המשפט וכשהופיעו שאלו אותם: המכירים אתם את האיש הזה? הם התבוננו כי רגע קל ושניהם אמרו בקול: כן, הלא זהו בננו אשר נשאר בעולם השפל ומה מעשהו פה? ויספרו להם שבנם הרג את הנפש ועכשיו מעמידים אותו למשפט, אבל הוא מצטדק, מגין על עצמו וטוען: כי לא ידע שיש איסור להרוג בן-אדם, מפני שלא למד תורה ולא קרא את הצווי „לא תרצח“. ועתה רוצים אנו לדעת מדוע לא למדתם תורה לבנכם, והלא כתוב בתורה „ולמדתם אותם בניכם“ ואיך לא מלאתם את חובתכם ללמד אותו תורה ומצוות וגרמתם שהוא יהיה רוצח והורג את הנפש. ואנו רוצים לדעת, במה אתם יכולים להצדיק את עצמכם ולהסיר מעליכם את האחריות של עון בנכם? האם לא היה בעירכם בית-חנוך ותלמוד תורה, או אפשר שמכה אחרת גרמה לזה?

אבל ההורים נתנו קולם בבכי והתחילו להצטדק באמנם: אמנם היה בעירנו בתי-חנוך ותלמוד-תורה, אולם היינו מרודים מאד במסחרנו ובעסקנו ולא היינו פנויים לחנך את בנינו בדרכי התורה והמצוה ועכשיו הננו מכירים בטעותנו ומתחרטים על זה בכל לב. אבל הבית-דין לא קבל את טענת

הצטדקותם ויצא פסק־דין, שההורים הם האחראים והחייבים על העון שהרג בנם את הנפש מכיון שלא למדוהו תורה ולא חנכוהו במצות.

אז נקרא השלישי לעמוד לפני כסא המשפט. ואחרי שנשאל, כמו אלה שקדמוהו, האם לא ידעת מהצווי „לא תרצח" והשיב שמעולם לא קרא בתורה, הוזמנו הוריו ונחקרו במה הם יכולים להצטדק שלא למדו תורה לבנם. התחילו ההורים להתנצל ולהצטדק ואמרו, כי לא היתה להם שום אפשרות לחנך את בנם. כל ימיהם היו עניים מרודים ומדוכאים וכל הימים היו עסוקים, טרודים ומבוהלים כדי למצא טרף לפיות הטף ולהשביע את רעבון בני משפחתם, ובמצב זה לא היתה להם כל יכולת חומרית לחנך אותו. כאשר גמרו את טענותיהם שאלו אותם שוב: האם לא היה בעירכם איזה בית־חנוך או תלמוד־תורה אשר בו יתחנכו חנם בני העניים אשר אין ידם משגת לשלם שכר למוד? השיבו: שמוסד כזה לא היה בעירם ורק עשירי העם ובעלי־היכולת והממון יכלו לתת חנוך לבניהם.

כשמוע הבית־דין את הדברים האלה, נתן פקודה להביא לפניו את זקני ומנהיגי העיר ההיא ולהעמידם למשפט על אשר לא דאגו לחנוך של בני העניים.

וכאשר באו זקני העיר לפני הבית־דין ושאלו על מה זה ולמה החרידו אותם ממנוחתם? אמרו להם: מאשימים אתכם שהרגתם את הנפש. ותגדל תמיהתם וישאלו: איפה ומתי? הלא כלנו היינו בעולם השפל אנשים נכבדים והגונים, בעלי צדקה וחסד ומעולם לא הרענו למי שהוא אפילו באצבע קטנה, ואיך זה באים עלינו בעלילה קשה כזו, לאמר: מרצחים אתם, הזה הוא העולם האמת?

אבל תיכף הציגו לפניהם את הרוצח והוריו, סדרו לפני זקני העיר את טענותיהם הצודקות, ויצא פסק כי רק זקני ומנהלי העיר אשמים במעשה הרוצח, יען כי היה

להם לדאג לחנוך בני העניים והדור הצעיר ועל ידי זה שמנעו מהם חנוך הגון גרמו שאיש זה יהרוג את הנפש.

ציור זה מראה לנו בעליל כי לא תמיד עלינו להתחשב רק עם מעשה הפשע והזדון, אלא שעלינו גם להעמיק חקר בהגורמים והסבות שהם הם ראשית המאת, ולפי זה מתברר לנו, כי שלשה שותפים הם הנושאים באחריות של בני-העולה ועושי הפשע: (א) בעל המעשה בעצמו. (ב) ההורים. (ג) זקני העיר ומנהיגיה. ועל דבר נשגב זה בכל עמקות והכנת הנפש האנושית שבו, רמזה לנו תורתנו הקדושה בפרשת עגלה הערופה.

„כי ימצא חלל באדמה" אם נעשה איזה מעשה-רצח על ידי רוצח ישראלי — „לא נדע מי הכהו" או אי אפשר לנו לדעת בבירור ובודאות מי הוא הרוצח האמתי, כלומר, מי הוא האחראי והגורם שמעשה מנונה כזה יהיה בעמנו: אם עושה מעשה-הפשע בעצמו, או אבותיו שלא מלאו את חובתם המוסרית לחנך את בנם, או אולי זקני העיר ההיא על אשר לא דאגו לצרכי הכלל והחנוך באמונה ולא השתדלו לתת אפשרות גם לבני העניים לקבל חנוך תורתי הגון. ולכן צותה לנו תורתנו הקדושה „וכל זקני העיר ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה ואמרו: ידינו לא שפכו את הדם הזה" נקיים אנו מהעון הזה יען כי עשינו את חובתנו לצרכי הכלל, אין אנו הגורמים למעשה הרצח ואין לנו שום שייכות בשפיכת הדם הזה. לכן „כפר לעמך ישראל" — כלומר, להרוצח בעצמו אשר ניתנה לו האפשרות ללכת בדרכי ישרים וטובים, אלא שבעצת יצרו מאם בטוב ובחר ברע ללכת בדרכים עקלקלות אשר „כל באיה לא ישוכון", וגם כפר לאלה „אשר פדית ה'" והם המתים — מלמד שגם המתים צריכים כפרה. כי יש לפעמים קרובות, אשר אפילו המתים שכבר נדונו ונענשו בעד עונותיהם והטאיהם העצמיים וכבר קבלו את ענשם ונתכפרו עליהם, אבל בכל זאת, עדיין הם

צריכים כפרה בעד חטאי ופשעי בניהם — והם הם ההורים אשר לא מלאו את חובתם בחנוך הבנים ולא למדו אותם את דרך החיים לבחור בטוב ולמאוס ברע, ואז אם הבנים עושים מעשה פשע ורצה, אין זאת אשמתם הם, אלא באשמת ההורים שגרמו להם את כל זה והם — ההורים המתעצלים ללמוד תורה לבניהם, נקראים הרוצחים האמתים והאחראים ועליהם לתת דין וחשבון לפני כסא הכבוד.

הוצאת וחוברת לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
 ע"י חיים תשס"ב

תוכן הענינים

5	אל ההורים, הקדמה
14	זכרון תרועה, לראש השנה
14	בת קול, לראש השנה
21	אור זרוע, ליל יום כפורים
25	תכלית האדם
31	נעשה אדם, פ' בראשית
35	בית צדיקים, להולא, פ' נח
41	והיה ברכה, להתמנות
47	כה מעשיו, תולדות
54	חלום צדיק, ויצא
58	על הפאר
64	האור הנצחי, לחנוכה
67	מכבי"ם ומכבים, לחנוכה
74	הזמן גרמא, פ' ויחי
80	על המטה, פ' ויחי, ולפורים
86	כדי מלחמתינו, לחמשה עשר בשבט
92	כדי ופרט, לשבת שירה
99	פסל דף,
104	חכמים להטיב, דפ' החדש
111	דף לאות, לפסח
114	שמחת הבכורים, לשבועות
119	נעשה ונשמע, לשבועות
127	ויגבה לבו, דפ' שלח
133	המנהיג והעם, להתמנות
138	דמעות נחמה, לשבת נחמו
143	ברכה משולשת, לשבת מברכים אלו
149	שמע ישראל, דאדל
154	שלשה שותפים, לחנוך

כתבת המחבר :

Rabbi MENDEL CHODROW

**2832 Valentine Avenue
Bronx, New York**

חזקתק וחוכנס לאינטרנט

www.hebrewbooks.org

ע"ז חיים תשס"ב